

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans çalışmasında, proje aşamasından sonuçlanmasına kadar ki süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet ettiğimi, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu taahhüt ederim.

.../.../2015

Resül ALTUNTAŞ

TEZ KABUL VE ONAYI

Resül ALTUNTAŞ tarafından hazırlanan “Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlak Eğitime İlişkin Görüşleri” başlıklı bu çalışma, __/__/__ tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: _____

Üye : _____

Üye : _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

__/__/__

Enstitü Müdürü

ÖZET

KINALIZÂDE ALİ EFENDİ VE AHLAK EĞİTİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Resül ALTUNTAŞ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, 2015

Danışman: Yrd. Doç. Dr. İbrahim TURAN

Küreselleşme sürecinin etkisiyle sosyo-kültürel yaşamda meydana gelen hızlı değişimler, ahlaki değerlerde de bir takım değişimleri beraberinde getirmektedir. Modern dönemde, iletişim teknolojilerinin de etkisiyle toplumlar arasındaki etkileşim daha da artmaktadır. Bu anlamda batının gerek teknolojik gerekse bilimsel alandan ileri durumda olması, şüphesiz içinde yaşadığımız toplumu her açıdan etkilemektedir. Türkiye'nin batı ile entegre olma çabası, sosyo-kültürel hayatın farklı alanlarında olduğu kadar eğitim hayatında da etkili olmuştur. Bu bağlamda Batıda yapılan bilimsel çalışmalar, Türkiye'deki eğitim bilimsel alanda yapılan çalışmalara kaynaklık etmektedir. Bu çalışmaların etki ettiği alanlardan birisi de konumuzla ilgili olarak ahlak eğitimidir. Özellikle Piaget ve Kohlberg gibi kuramcılar tarafından ortaya konulan bilişsel ahlak yaklaşımları, Batı ile birlikte ülkemizde de oldukça revaç bulmuştur. Ancak bunun yanında geleneksel değerlerimizi içeren ahlak yaklaşımları ve bunları içeren kaynaklar göz ardı edilmiştir.

Tarihsel mirasımızda Ahlâk-ı Alâî adlı eseriyle ün yapan Kınalızâde Ali Efendi, ahlak eğitimi geniş bir çerçevede ele alan önemli ahlak felsefecilerimizden birisidir. Eserlerinde geleneksel kültürün önemli referansları üzerinden çocuğun ahlaki gelişimini değerlendiren yazar, geleneksel mirasa bağlı kalarak ahlak eğitiminde kendi çağının ötesinde bir anlayışa sahiptir. Sadece kendi çağına değil, günümüz ahlak eğitimi yaklaşımlarına da önemli bir referans olabilecek nitelikteki çalışması olan Ahlâk-ı Alâî, güncel açıdan değerlendirilip geleneksel kültür içinde ahlak eğitimine farklı bir açıdan bakma imkanı sunmaktadır. Bu noktada yazarın ortaya koyduğu görüşler asırlar önce kaleme alınmış olmasına rağmen günümüzde herkes tarafından genel geçer kabul edilebilecek nitelik taşımakta ve ahlak eğitimine artı bir değer katmaktadır.

Bu çalışmada, Osmanlı Döneminin en büyük ahlakçılarından olan Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlâk-ı Alâî adlı eserinde ortaya koymuş olduğu ahlak eğitimi hakkındaki görüşleri incelenmiş ve bunların günümüz ahlak yaklaşımları ile karşılaştırması yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kınalızâde, Ahlâk-ı Alâî, Ahlak, Ahlak Eğitimi.

ABSTRACT

KINALIZÂDE ALİ EFENDİ AND HIS OPINIONS ABOUT MORAL EDUCATION

Resül ALTUNTAŞ

Ondokuz Mayıs University, The Institute Of Social Sciences

The Department of Philosophy and Religious Sciences, Postgraduate Thesis, 2015

Name Of The Supervisor: Assistant Professor Doctor İbrahim TURAN

The rapid changes with the effect of globalization on socio-cultural life also bring about some changes on moral values. In modern era, the interaction between the societies increases more with the effect of communication technologies. In this sense, the west's being better in terms of both technology and science affects the society we live in every respect. The effort of Turkey on being integrated with the west, has an influence on the life of education as far as on different socio-cultural areas. In this regard, the scientific studies done in the west refer to the educational studies in Turkey. One of the areas affected by these studies –related with our topic– is moral education. The cognitive moral approaches propounded by some theorists like Piaget and Kohlberg are in demand in Turkey with the west, also. However, the moral approaches including our traditional values and their sources were ignored.

Kınalızade Ali Efendi who is popular with his work called “Ahlak-ı Alai” in our historical heritage, is also one of our important philosophers discussing moral education in a great circle. In his works, he evaluates child's moral progress with the important references of traditional culture and he also has an important understanding on moral education beyond his period keeping to traditional heritage. Ahlak-ı Alai which can be an important reference of not only its era but also today's approaches of moral education gives a chance of looking at moral education in traditional culture from a different point of view. In this point, although the ideas that the writer propounded were written centuries ago, they are all admitted by the whole people and they also add extra values to moral education today.

In this study, the ideas about moral education; which Kınalızade Ali Efendi – who is one of the biggest moralists in the Ottoman Empire- propounded in the work called Ahlak-ı Alai, are analyzed and they are compared with today's moral approaches.

Keywords: Kınalızâde, Ahlâk-ı Alâî, Moral, Moral Education.

ÖNSÖZ

Toplumsal bir varlık olarak insan, doğumuyla birlikte yaşamı boyunca değerler geliştirmeye ve bu değerlere dayalı davranışlar sergilemeye yönelmektedir. İnsanın iyi veya kötü, doğru veya yanlış, kendi özgür iradesiyle sergilediği bu davranışlar ahlak kavramı ile tanımlanmaktadır. Bireyin toplum içerisinde sağlıklı ilişki kurabilmesi ve hangi durumda nasıl davranması gerektiğini öğrenmesi ahlak eğitimi ile mümkün olmaktadır.

Ülkemizde ahlak eğitimi alanında işlenen konular genellikle Batı dünyasından aktarılan çalışmalar üzerinden ele alınmaktadır. Özellikle bu alanda Piaget ve Kohlberg tarafından ortaya konulan yaklaşımlar, ahlak eğitimi alanında da oldukça revaç bulmaktadır. Ancak geleneksel ahlak eğitimi tarihi mirasımıza göz attığımızda ahlak ile ilgili birçok eserin mevcut olduğunu görmekteyiz. Bunlardan Nasîruddîn Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsırî*'si, Celâleddîn Devvânî'nin *Ahlâk-ı Celâlî*'si, Hüseyin b. Aliyü'l-Kâşîfi'nin *Ahlâk-ı Muhsinî*'si Farsça kaleme alınmış kültürel miraslarımız arasındadır. Bu miraslarımızdan biri de Kınalızâde Ali Efendi'nin *Ahlâk-ı Alâî* adlı eseridir. Eser özellikle Türkçe olarak kaleme alınmış olması ve kendisinden sonra medreselerde ders kitabı olarak okutulması itibariyle önemli bir yere sahiptir.

Ahlâk-ı Alâî; bir mukaddime ve İlm-î Ahlak, İlm-î Tedbiri'l-menziel ve Siyaset-i medine, olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Eserin genel muhtevası, bireyin, ailenin ve devlet reisinin nasıl bir ahlaki yapıya sahip olması şeklindedir. Eserin ikinci bölümünü teşkil eden İlm-î Tedbiri'l-menziel, aile ahlakında bireylerin nasıl olması gerektiği ve özellikle çocukların yetiştirilmesi sürecinde ahlak eğitiminin nasıl verilmesi gerektiği üzerinedir. Yine bu bölümde günlük davranışlar yeme-içme, konuşma, oturma-yürüme adabı konuları yer almaktadır.

Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî* adlı eserini kaleme alırken hem faydalandığı ahlak eserleri itibariyle hem de kendi birikimini aktarması nedeniyle günümüz ahlak eğitimi açısından önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla böyle bir konunun çalışılması, günümüz ahlak eğitimi yaklaşımlarının geleneksel kültür içinde ahlak eğitiminin farklı bakış açısıyla ele alınmasına katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın başlangıcından itibaren bu aşamaya gelmesinde şüphesiz birçok

kişinin katkısı oldu. Öncelikle tez konusunun belirlenmesi, muhtevası ve teknik oluşumuna kadar geçen süreçte bana rehberlik eden danışman hocam Yrd. Doç. Dr. İbrahim TURAN'a, bu çalışma aşamasında ailevi sorumluluğumu hafiflettiğinden dolayı eşime ve benden dualarını esirgemeyen anne-babama teşekkür ediyorum.

Resül ALTUNTAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	İV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KINALİZÂDE ALİ EFENDİNİN YAŞADIĞI DÖNEMİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Siyasi ve Dini Özellikler	4
1.2. Sosyo-Kültürel Özellikler	8
1.3. Eğitim-Öğretim Özellikleri	11

İKİNCİ BÖLÜM

KINALİZÂDE ALİ EFENDİ: HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı ve Eserleri	17
2.2. Ahlâk-ı Alâî ve Aile Ahlakı	21
2.2.1. Ahlâk-ı Alâî Hakkında Genel Bilgiler	21
2.2.2. Ahlâk-ı Alâî’de Aile Ahlakı.....	24
2.2.2.1. Evlilik Sürecinde Eş Seçiminin Çocuk Eğitimine Dolaylı Etkisi	24
2.2.2.2. Kurulan Aile Yuvasında Eşlerin Birbirlerine Karşı Tavrı.....	26
2.2.2.3. Ailenin Oturacağı Mekân ve Çocuk Eğitimine Etkileri.....	28
2.2.2.4. Anne-Babanın Çocuğa Yaklaşımı ve Terbiye Metodu	30
2.2.2.4.1. Doğum ile Birlikte Yapılması Gereken Davranışlar	30
2.2.2.4.2. Doğumdan Sonra Çocuğa Karşı Verilecek İlk Tepkiler	30
2.2.2.4.3. İlk Eğitim Dönemi	31
2.2.2.4.4. Çocuklara Kıyafet Eğitimi Vermek	32
2.2.2.4.5. Çocuklara Yeme-İçme Eğitimi Vermek.....	33
2.2.2.4.6. Çocuklara Yardımlaşma Eğitimi Vermek.....	33
2.2.2.5. Çocuk Eğitiminde Dengenin Sağlanması.....	34
2.2.2.6. Eğitimde Çocukları Kabiliyetlerine Göre Yönlendirmek	35
2.2.2.7. Eğitimde Öğretmen Faktörü.....	36
2.2.2.8. Eğitimde Cinsiyet Faktörü	37
2.2.2.9. Genel Olarak Adâp Kuralları	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KINALİZÂDE ALİ EFENDİ VE AHLAK EĞİTİMİNE İLİŞKİN
GÖRÜŞLERİ

3.1. Çocuğun Psiko-Sosyal Gelişimi.....	45
3.2. Eğitim-Öğretimde Yöntem.....	54
3.3. Öğrenmede Model Olma.....	61
3.4. Duygu Eğitimi	67
3.5. Değerler Eğitimi	73
3.5.1. Bireysel Nitelikli Değerler	73
3.5.2. Toplumsal Nitelikli Değerler	76
3.5.3. Evrensel Nitelikli Değerler	79
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA	89
ÖZGEÇMİŞ.....	93

KISALTMALAR

A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Dsö.	: Dünya Sağlık Örgütü
Ed.	: Editör
DIA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
Ksü.	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

GİRİŞ

Bilim ve teknoloji alanındaki hızlı gelişmelere paralel olarak tarihsel süreç içerisinde toplumların sosyo-kültürel olarak değişime uğramaları, ahlakî değer normlarının da farklılaşmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, günümüz toplumsal yapı içerisinde kültürel öğelerin önemi ve etkisi geçmişe oranla daha azalmıştır. Bu da doğal olarak, toplumsal hayatın içinde din ve ahlaka ilişkin normlarda bir değişimi meydana getirmiştir. Özellikle modernizmin etkisiyle birlikte değişime uğrayan aile yapısı, ahlakî değerlerin gelecek nesillere aktarılması açısından ahlak eğitiminin önemini gündeme getirmektedir.

Hiç şüphesiz günümüz aile yapısında kadının iş hayatına atılması ve yaşam koşullarının değişmesi ile birlikte yoğun geçen iş hayatı, çocuk eğitiminin belirli oranda örgün eğitim kurumlarına devredilmesine neden olmuştur. Yine günümüzde teknolojinin gelişmesi sonucu kitle iletişim araçlarının (internet, televizyon, cep telefonu) yaygınlaşması da ahlaki bozulmayı beraberinde getirmiştir. Bu açıdan ailenin ahlak eğitimindeki üstlendiği önemli fonksiyonu arttırması kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla ahlak alanında eserlerin kaleme alınması ve bu alanda çalışmalar yapılması daha çok önem kazanmıştır. Bununla birlikte modern ahlak eğitimi yaklaşımları her ne kadar ailede çocuğun ahlak eğitimine çeşitli metotlar geliştirmiş olsa da Osmanlı döneminde yazılan ve ailede ahlak eğitimine ilişkin önemli ilkeler ortaya koyan eserler ahlak eğitimi açısından çok az incelenmiştir.

Diğer taraftan modern çağı yaşadığımız günümüzde, toplumlar arasında etkileşim teknolojinin etkisiyle birlikte günden güne artmaktadır. Özellikle bilim ve teknoloji alanında bir hayli yol kat etmiş toplumlar, diğer farklı kültürleri dolaylı olarak etkisi altına almaktadır. Günümüzde batı toplumlarının bilimsel ve toplumsal alanda ileri olmaları yaşadığımız toplumu da doğal olarak etkilemektedir. Türkiye'nin batı ile entegre olma çabası, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da kendini göstermekte, batıda yapılan çalışmalar ülkemizde eğitim alanında bilimsel çalışmalara da temel oluşturmaktadır. Bu çalışmaların sonuçlarının etki ettiği alanlardan birisi de konumuzla ilgili olarak ahlak eğitimi alanıdır. Özellikle Piaget ve Kohlberg gibi ahlak eğitimcilerinin ortaya koyduğu yaklaşımlar, oldukça kabul

görmekte, ahlak eğitiminde rağbet edilen kaynaklar olmaktadır. Ancak bunun yanında ahlak eğitimi açısından, kendi geleneksel kültürümüzün kök değerlerini de içerecek şekilde ortaya konulan temel ilke ve prensiplerin yer aldığı kaynak kitaplar göz ardı edilmektedir.

Oysa tarihimize baktığımızda kendi kültürümüzü tanıyan ve buna göre oluşturulmuş olan çok sayıda ahlak kitabının olduğu yazılı kaynaklarda ifade edilmektedir. M. Faruk Bayraktar, Bursalı Mehmet Tahir'in, 1325/1908 tarihinde İstanbul'da yayınlanan "Ahlak Kitaplarımız" adlı eserinde bibliyografik anlamda bazıları matbu olan 108, sadece matbu olan 99 olmak üzere Osmanlı âlimleri tarafından yazılan toplam 207 ahlak kitabını zikrettiğini ifade etmektedir.¹

Bunlardan birisi de Kınalızâde Ali Efendi'dir. Kınalızâde, özellikle Ahlâk-ı Alâî adlı eserinde, aile ahlakına ilişkin görüşlerini etraflıca ortaya koymuştur. Kınalızâde Ali Efendi'nin, Ahlâk-ı Alâî adlı eseri kendisinden önce yazılmış olan ahlak kitaplarından yararlanması, eserin Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınması ve kendisinden sonra medreselerde ders kitabı olarak okutulması itibariyle önemli bir yere sahiptir. Eser, bir mukaddime ile üç bölümden oluşmaktadır. Mukaddime kısmında, esas bölümlerin daha iyi anlaşılabilmesi için gerekli bilgilere yer verilirken; birinci bölümde (ahlak ilmi) ahlak ilmine dair bilgiler yer almakta, ikinci bölümde (ilmü tedbîri'l-menziel) aile ahlakına dair esaslar belirlenmekte ve üçüncü bölümde (ilmü tedbîri'l-medîne) ise, devlet ahlakı konu edilmektedir.²

Kınalızâde Ali Efendi, ortaya koymuş olduğu ahlak nazariyesiyle ideal bir insanın nasıl olması gerektiği üzerine düşüncelerini aktarmaktadır. Tabii bu süreçte nasıl bir yol izlenmesi gerektiği yönünde de bizlere bir metot sunmaktadır. Dolayısıyla onun eserinde aile ahlakı ve çocuğun terbiye edilmesi süreciyle ilgili izlediği yol, eğitim açısından yeni fikirler sunacak niteliktedir. Bir başka taraftan Ahlâk-ı Alâî adlı eserin günümüzden yaklaşık beş asır önce kaleme alınmış olması ve kendi kültürümüze ait özellikler barındırması nedeniyle de hem tarihi bir nitelik taşımakta, hem de günümüze kültür aktarıcılığı görevini üstlenmektedir. Bu açıdan eser, geçmişten günümüze kültürel olarak ne gibi değişimlerin olduğunu ve tarihi

---

¹ M. Faruk Bayraktar, "Ailede Ahlak Eğitimiyle İlgili Bir Bibliyografi Çalışması: Osmanlı Örneği", *Aile ve Eğitim*, M. Faruk Bayraktar(Ed.), İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2010, s. 347.

² Ayşe Sıdika Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011, ss. 72-73.

süreçte ahlakî yaklaşımların birbirinden farklı olup olmayacağı konusunda bizlere bir fikir sunacaktır.

Çalışmamız temel olarak üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde, Kınalızâde Ali Efendi'nin yaşamış olduğu dönemin siyasi ve dini, sosyo-kültürel, eğitim-öğretim özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Kınalızâde Ali Efendi'nin hayatı ve eserleri incelenmiş ardından yazarın Ahlâk-ı Alâî adlı eseri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra Ahlâk-ı Alâî'de aile ahlakı başlığıyla aile yuvasını kuracak eşlerin seçiminde dikkat edilmesi gereken hususların çocuk eğitimine dolaylı etkisi incelenmiş, evlilik ile birlikte eşlerin birbirilerine karşı tutumlarının nasıl olması gerektiği Kınalızâde'nin görüşleri çerçevesinde ele alınmıştır. Bununla birlikte aile yuvasının mekânsal özellikleri ve çocuk eğitimine etkileri de incelenmiştir. Anne-babanın çocuğa yaklaşımı ve terbiye metodu başlığıyla çocuğun yetiştirilmesi süreci geniş bir şekilde irdelenmiş, eğitim-öğretimde öğretmen faktörü, eğitimde cinsiyet faktörü ve çocuğa genel adap kurallarının öğretilmesi konuları da bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, çocuğun psiko-sosyal gelişimi, eğitim öğretimde yöntem, öğrenmede model olma, duygu eğitimi ve değerler eğitimi başlıkları ele alınmış ve modern dönem gelişim teorilerinden Freud, Piaget, Erikson, Kolberg ve sosyal gelişim teorilerinden Albert Bandura'nın görüşlerine yer verilerek Kınalızâde'nin görüşleri ile modern dönem teorileri arasında değerlendirmeler yapılmıştır. Son olarak Kınalızâde Ali Efendi'nin vermiş olduğu mesajların bireysel, toplumsal ve evrensel açıdan değeri incelenmiştir.

Çalışmanın sonuç ve öneriler kısmında ise, araştırmada elde edilen sonuçlar ve bu sonuçlara bağlı olarak ortaya konan bazı önerilere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KINALIZÂDE ALİ EFENDİNİN YAŞADIĞI DÖNEMİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Kınalızâde Ali Efendi'nin(1510-1572) yaşadığı dönem,³ Osmanlı devletinin sınırlarının oldukça genişlediği, eğitim, siyaset, ekonomik ve askeri alanda da devletin en güçlü olduğu bir dönemdir. Osmanlı devleti henüz bir beylikken izlemiş olduğu ilerleme politikasıyla topraklarını genişletmeye başlamış, özellikle 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet'in, İstanbul'u fethiyle birlikte devlet konumundan dünya üzerinde söz sahibi olan bir imparatorluk haline gelmiştir. Dolayısıyla 14. yüzyılda küçük bir beylikken 150 yıl gibi bir süre zarfında İmparatorluğunu kurmuştur. Bu devirden itibaren 16. yüzyıla kadar geçen süreçte dünya devi olarak gücünü korumuştur. Ancak 16. yüzyıldan sonra önce duraklama evresini yaşamış daha sonrada gerileme dönemine girmiştir.⁴ Bu açıdan Osmanlı devletinin 16. yüzyılı her bakımdan zirve noktayı temsil etmektedir. Yazarın 16. yüzyılda yaşamış olmasından dolayı özellikle bu dönemin siyasi, dini, sosyo-kültürel ve eğitim açısından irdelenmesi, Ahlâk-ı Alâî' nin nasıl bir ortamda yazıldığı noktasında bizlere katkı sağlayacaktır.

1.1. Siyasi ve Dini Özellikler

Osmanlı Devleti, içerisinde farklı milletler, farklı dinler bulunduran karma bir yapı olmakla birlikte netice olarak bir İslam devleti idi.⁵ Hukuken İslami kurallara bağlı olan ve bu kuralların Hanefi-Sünni yorumu çerçevesinde uygulandığı Osmanlı Devleti, İslami anlayışı kuruluş yıllarından önce Abbasi Devletinden devralmıştır.

³ Hüseyin Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1990, s. 59.

⁴ Derya Ocak, "XVI. Osmanlı Şenliklerinin Siyasal Boyutları Ve Gündelik Hayata Etkileri", (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 5.

⁵ Fahri Unan, *İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar*, Ankara: Lotus Yayınevi, 2004, s. 38.

Henüz kuruluş yıllarında sultanların İslam tasavvufuna hâkim oldukları ve etrafında bu anlayışa mensup olan derviş ve tarikat liderlerinin bulunduğu ifade edilmektedir.⁶ Özellikle devletin ilerleme politikasını “cihad” ve “gazâ” ekseninde ortaya koyması ve devletin başındaki liderin (Osman Bey) efsane olarak nitelendirilmesi, Osmanlının kuruluş aşamasında siyasetinin dini inanışlar ve karizmatik bir lider çerçevesinde şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Mantran'ın Aşıkpaşazâde'den naklettiği üzere, Karacahisar kalesine kadı atanması hususunda çıkan bir tartışma üzerine Osman Bey “Ben kılıcımın ucuyla fethettiğim bu kaleyi. Buraya kavuşmaya sultandan ne diye izin isteyecekmışim? Ona sultan olma şerefini veren Tanrı, bana da cihad yoluyla han olma yolunu verdi.”⁷ Osman Bey bu sözüyle birlikte liderliğinin meşruluk temellerini yapmış olduğu fetih ve gazâlarla birlikte dinden aldığını ifade etmektedir.

Gerek dinden aldığı kuvvetle gerekse Türk siyasi geleneğinden gelen birikimle birlikte kuruluşundan itibaren genişlemeye başlayan Osmanlı devleti, teşkilatını güçlendirmeye çalışmış ve merkezi otoritenin güçlü olmasıyla birlikte farklı milletleri bir arada tutarak siyasi iktidar düzenini oluşturmuştur. Özellikle Fatih Sultan Mehmet döneminde ülke topraklarının bir hayli genişlemesi, olası çıkabilecek yönetim içerisindeki karışıklıkları engellemek için merkezi otoriteyi güçlendirme çabaları hız kazanmış ve bu doğrultuda yönetime karşı koyanlar etkisiz hale getirilmiştir.⁸ Yavuz Sultan Selim ve akabinde Kanuni Sultan Süleyman gibi 16. yüzyılın güçlü hükümdarları zamanında ise, merkezi otorite en yüksek derecelere ulaşmıştır.⁹ Fatih devrine kadar yönetimin el değiştirmesi noktasında düzenli bir yapının olmaması yönetim içerisinde taht kavgalarına neden olmuştur. Bu çerçevede “nizâm-ı âlem” zeminini sağlamlaştırmak amacıyla Fatih döneminde kardeş katli meselesi gündeme gelmiştir.¹⁰ Bu durum tarihten gelen ve devletlerin yıkılmasına sebep olan yönetim zaaflarının önüne geçip, otoriteyi tek çatı altında tutma çabalarından kaynaklanmaktadır.

⁶ Unan, *İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar*, s. 38.

⁷ Robert Mantran, “Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I”, Server Tanilli(çev.), I, İstanbul, 2002, s. 34.'den, aktaran Yılmaz Yurtseven, “Osmanlı Devletinde Siyasal İktidarın Meşruluk Temelleri”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 81.

⁸ Halil İncalcık, *Devlet-i Aliyye*, (27.Baskı), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 116.

⁹ Unan, *İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar*, s. 9.

¹⁰ İncalcık, *Devlet-i Aliyye*, s. 120.

Osmanlı devletinde monarşik bir yapının gözlenmesi devlet teşkilatı içerisinde farklı fikirlerinde öne sürülmediği ve istişareye önem verilmediği anlamına gelmemektedir. Zira tek söz sahibi olan padişah, teşkilat içerisinde kurulu olan Dîvân-ı Hûmâyun gibi istişare meclisinde alınan kararlar neticesinde son sözü söylemiştir. Dîvân-ı Hûmâyun özellikle 15. ve 16. Yüzyıllarda haftada dört gün toplanılan ve dünyanın dört bir tarafını ilgilendiren kararlar alınan meclis olmuştur. Toplantı sonunda alınan kararlar padişahın onayına sunulmuş ve şeyhülislamın da vereceği fetva doğrultusunda kararlar onaylanmıştır.¹¹ Dolayısıyla Dîvân-ı Hûmâyun gibi karar mekanizmasında alınan kararlar Osmanlı Devletinin istişareye önem verdiği göstermektedir. Ayrıca kurulan bu mecliste alınan kararların şeyhülislamın onayına sunulması, bir danışma işlevini görmesi itibariyle de devletin hem İslami kurallara göre yönetildiğini hem de din adamlarının yönetiminde etkili olduğunun göstergesidir.

Osmanlı devletinde yönetimin ideolojik olarak öne sürdüğü “Îlây-ı Kelimetullah” (Allah’ın adını yüceltme) doktrini devletin yapmış olduğu gaza ve fetihlerde bir motivasyon unsuru olmuştur.¹² Osmanlı devletinin meşruluğunu dini temellere dayandırması ve her türlü alınacak kararlarda din adamlarına danışılması ulema sınıfını ayrıcalıklı bir konuma getirmiştir. Bu çerçevede aslında bizzat yönetim içerisinde yer almamasına rağmen ulemanın başı olan şeyhülislama büyük itibar gösterilmiştir. Özellikle 16. Yüzyıldan itibaren güçlü şeyhüislamlar yönetimi etkilemişlerdir.¹³ Buna karşın bazı padişahlarda kendi çıkarlarına uygun fetvalar olarak şeyhüislamlık makamını kullanmışlardır. Yine bayramlarda devlet protokolü içerisinde padişahın ayakta bayramlaştığı iki makam sahibinden biri veziriazam diğeri ise şeyhüislamdır. Yapılan bu uygulama padişahın Şeyhüislamlık makamına ne kadar değer verdiği ortaya koymaktadır.¹⁴

İlmiye sınıfının en üst rütbesinde bulunan şeyhüislamlık makamına gelmek basit bir tayinle gerçekleşmemiştir. Özellikle 16. Yüzyılda şeyhüislamlık makamı, Zenbilli Ali Cemâlî Efendi (öl. 1526), İbn Kemal (öl. 1534) ve Ebu’s-Suûd Efendi (öl.1574) gibi şahsiyetlerin bu makama getirilmesiyle önem ve itibar kazanmıştır. Artık bu makama gelebilmek için çeşitli merhalelerden geçmek gerekliliği doğmuş

¹¹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, İzmir: Yitik Hazine Yayınları, 2008, s. 48.

¹² Yurtseven, “Osmanlı Devletinde Siyasal İktidarın Meşruluk Temelleri”, s. 147.

¹³ Yurtseven, “Osmanlı Devletinde Siyasal İktidarın Meşruluk Temelleri”, s. 155.

¹⁴ Yurtseven, “Osmanlı Devletinde Siyasal İktidarın Meşruluk Temelleri”, s. 159.

ve şeyhülislamın yetkilerinde de genişleme meydana gelmiştir. Bu makamın önemine binaen tayin işleri bizzat padişah tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁵

Devlet yönetiminde danışılan bir kişi olan Şeyhülislam aynı zamanda ulema sınıfının en üst kademesinde yer almaktadır. Şeyhülislamın başında yer aldığı ilmiye teşkilatı Osmanlı yönetimi ile halk arasındaki köprüyü sağlayan yegane kurum olmuştur. Yine İlmiye teşkilatı, devletin nizâm-ı âlem ülküsünün topluma aktarılması noktasında önemli bir misyonu yerine getirmiştir.¹⁶ Devlet içerisinde farklı din ve inançlara mensup insanların bulunması nedeniyle homojen bir yapının varlığı ilmiye teşkilatı vasıtasıyla devletin Müslim ve gayrimüslim sınıfı tek çatı altında toplamasını sağlamıştır.¹⁷

Osmanlı Devleti'nin üç kıtada altı asır gibi uzun süreçte varlık göstermesinin temel nedenlerinden biri farklı soy ve dinlere mensup kişilerin huzur içerisinde yaşayabilmeleridir. Avrupa'da din savaşlarının yaşandığı bir zamanda Osmanlı devleti, inançlarından dolayı dışlanan veya topraklarından sürülmek zorunda kalan Yahudi ve Hristiyan dinine mensup unsurları ülke topraklarının farklı bölgelerinde barındırmıştır. Ülke topraklarında güvenli bir şekilde yaşayan bu kişiler, Osmanlı tarafından Allah'ın bir emaneti gibi algılanmış, içeriden ve dışarıdan gelebilecek zararlara da müsaade edilmemiştir.¹⁸ Gündelik yaşamlarında din ve vicdan hürriyeti sağlaması açısından Osmanlı Devletinde gayrimüslimlerin ibadetlerini serbest olarak icra edebilecekleri ortamlar temin edilmiştir. Buna mukabil Osmanlı Devleti, farklı dinlere mensup kişilere hiçbir şekilde İslamlaştırma politikası da gütmemiştir.¹⁹

Din ve vicdan hürriyetinin oldukça serbest olduğu Osmanlı'da, İslam dinine bağlı vatandaşların günlük yaşamlarında oldukça sade ve gösterişten uzak bir yaşantı sürdüğü ve dini kurallara oldukça riayet ettikleri gözlenmiştir. Halkın kader inancına sahip olması savaşlarda cesaretle hareket etmelerini sağlamıştır. Yine savaşa giden padişah ve ordusunun arkasından halk dualar etmiş ve oruçlar tutarak onlara manevi

¹⁵ Ziya Kazıcı, "Osmanlı Devletinde Din ve Hukuk", *İstem Dergisi*, 1, 2003, s.78.

¹⁶ Ahmet Akın, "Osmanlı'da Din Görevlisinin Konumu Üzerine Değerlendirmeler (Bursa Örneği)", *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 2006, s. 69.

¹⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, "Osmanlı Devletinde Dini İdare Şeyhülislamlık", *Tartışılan Değerler Açısından Türkiye*, Sempozyum 17-18 Haziran 1995, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 154.

¹⁸ Ahmet Kavas, "Osmanlı Toplumunda Çok Dinli Hayatın Huzur İçinde Devamı İçin Alınan Tedbirler", *Din ve Dünya Barışı Uluslararası Sempozyum*, İstanbul, 26-27 Nisan 2007, ss. 267-288.

¹⁹ M. Macit Kenanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Dinler Arası İlişkiler", *Milel ve Nihal Dergisi*, 6/2, (Mayıs-Ağustos 2009), s. 122.

yönden destek olmuştur.²⁰ Bu durum halkın ne kadar dindar olduğunu ve dini inançlarının gündelik yaşamlarına nasıl aksettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

16. yüzyılda Osmanlı halkının dini yaşamı, ilgili tarihlerde Osmanlı topraklarını ziyaret eden seyyahların notlarına da yansımıştır. Örneğin Polonyalı seyyah Simeon; ülkedeki dini yaşayışı şu sözlerle ifade etmektedir: “Müslümanlar çok dindar olduklarından beş vakit namazı, yalnız evde değil, yolda bile bırakmayıp, gece gündüz ve hatta şiddetli kış mevsiminde de buz gibi suda abdest alarak eda ederler. Yazık bize!”²¹ Bu ifadeler Müslümanların ibadetlerine ne denli bağlı olduklarını ve ülkedeki dini yaşayışı gösteren önemli bir anekdottur. Diğer taraftan Müslümanların Kuran-ı Kerime olan saygılarını kaleme alan seyyah Gerlach: “Ellerine Kur’anı alacakları zaman, önce yıkanıyorlar, sonra ona yüzlerini sürüyorlar. Biz bunu yapmadığımız ve Kuran’a gereken saygıyı göstermediğimiz için onu elimize vermiyorlar. Verirlerse kutsal kitaplarının bizim elimizde onurunu yitireceğini sanıyorlar”²² şeklinde, gördüklerini aktarmış ve Müslümanların inançlarının hayatlarına nasıl yansıdığını belirtmiştir.

Tarihi kaynaklarda yer alan değerlendirmelerden anlaşıldığına göre Osmanlı toplumunda Müslümanlar, gündelik yaşantılarında dini vecibelerine bağlı bir toplumdur. Böylelikle bugün gündelik hayatımızda dini değerlere göstermiş olduğumuz saygının, aslında geçmişten bizlere kadar süregelen bir kültür olduğu da gözlenmektedir.

1.2. Sosyo-Kültürel Özellikler

Şüphesiz Osmanlı Devletinin 16. yüzyılda var olan kültürel unsurları tarihi süreç içerisinde Türklerin kendine ait devletleri, töreleri, dinleri ve edebiyatları ile birlikte belli bir uygarlık seviyesine ulaşmıştır. Tarihi açıdan Türk kültürü Osmanlı’ya Selçuklular’dan aksetmiş ve yaşatılan gelenekler Osmanlı toplumunun

²⁰ Özlem Bektaş Öztaşkın, “XV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Halkı”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2008, s. 82.

²¹ Polonyalı Simeon, *Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden XVI. Asır Türkiye’si*, Hrand D. Andreasyon(çev.), İstanbul: Kesit Yayınları, 2007, ss. 24-25’den, aktaran Firdevs Çetin, “XVI. Asır Alman Seyyahlarına Göre Osmanlı Toplumunu (Müslüman Davranış ve Törenleri ile Dini Mekânlar)”, *Vakıflar Dergisi*, 34, 2010, s. 34.

²² Gerlach S., *Türkiye Günlüğü, I-II, Haz. Kemal Beydilli*, Türkis Noyan(çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007, s. 292’den, aktaran Çetin, “XVI. Asır Alman Seyyahlarına Göre Osmanlı Toplumunu (Müslüman Davranış ve Törenleri ile Dini Mekânlar)”, s. 23.

gündelik yaşamına yansımıştır. Bunun en bariz örneğini Türk dilinin tüm yabancı etkilere rağmen daima canlılığını korumasında görmek mümkündür.²³ Bununla birlikte Osmanlı Devletinin kendi içerisinde barındırdığı farklı milletleri tek çatı altında toplaması, Osmanlı'ya özgü bir millet sisteminin oluşumunu sağlamıştır. Kendine özgü oluşturulan bu sistem iki kategori üzerine oturtulmuştur. Bunlar devletin bürokrasi kısmını ifade eden askerler ve genel halkı ifade eden, içerisinde tüccarları, sanat erbabını ve köylüleri alan reaya sınıfıdır.²⁴ Bununla birlikte Osmanlı'da, yönetim, ilim, askerlik ve tarım olmak üzere genelde dört ana meslek mevcuttur.²⁵ Bu şekilde meydana gelen toplumsal yapının kültürel özelliklerini belirleyen ve beslenmiş olduğu temel faktörler, gelenek ve din olmuştur. Geleneğin toplumsal ilişkiler içerisindeki ağırlığı gözle görülmektedir. Öyle ki, geleneğin övmüş olduğu erkek, ailesi üzerindeki tüm tasarrufunu tanrı adına kullanan başarılı erkektir. Geleneğin övdüğü kadın güzeldir, çünkü erkeğine itaatkârdır. Yine geleneğin övmüş olduğu çocuk büyüklerine, anne-babaya itaatkârdır.²⁶ Dolayısıyla geleneğin toplumsal rolleri belirlemede etkili olduğu ve insanların geleneğin baskın unsurları doğrultusunda hareket ettiği gözlenmektedir.

Gündelik hayatta gerçekleşen birçok uygulamada Osmanlı'nın kültürel özelliklerini görmek mümkündür. Örneğin evlilikler geleneklere uygun bir şekilde gerçekleşmektedir. Evlenmek isteyen kişiler durumu ailesine, arkadaş ortamına açıkladıktan sonra tavsiyeler doğrultusunda kendisine uygun kişiyi bulmaktadır. Ancak evlenmeden önce evleneceği kızı görmek pek mümkün değildir. Bununla birlikte erkek adına aile içerisindeki kadınlar tarafından, kız tarafına görüşler belirlenip kız tarafının onayı beklenmiştir.²⁷ Nispeten günümüzde de bazı evliliklerde geçerliliğini koruyan kendi geleneklerimize has bazı uygulamaları evlilik sürecinde görmek mümkündür.

Kültürel öğelerin evlilik sürecinde kendini gösterdiği Osmanlı toplumunda gelenek, aynı zamanda kadın-erkek ilişkilerini belirleyen temel kurallardan biridir. Özellikle kadınların erkeklere karşı saygı göstermesi, günlük yaşamlarını buna göre

---

²³ Ünver Günay, "XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 2003, s. 26.

²⁴ İsmail Doğan, "Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, V, 1999, s. 371.

²⁵ Günay, "XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme", s. 32.

²⁶ Doğan, "Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri", V, s. 372.

²⁷ Öztaşkın, "XV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Halkı", s. 82.

düzenlemeleri²⁸ Türklerin tarihten beri var olan ataerkil yapının karakteristik özelliğini yansıtmaktadır. Gündelik hayatta kadınlar, seyrek sokağa çıkmakla beraber birkaç günlüğüne akraba ziyaretine gidebilmekte, ancak perşembe gecesine kadar eve dönmeleri adet olarak sayılmaktadır. Kadınlar sokağa çıkarken uzun ve kapalı giyseler giymekte ve yüzlerini siyah veya beyaz bir peçeyle örtmektedirler. Toplumsal yaşamda kadınların iş hayatında fazla gözükmeyeceği, bununla birlikte evlerde tezgâh veya atölye kurarak kilim, halı, yün gibi maddeler üreterek ekonomiye katkı sağladıkları tarihi kaynaklardan nakledilmektedir.²⁹ Görüldüğü üzere gelenekler kadın-erkek arasındaki ilişkileri belirlemede önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte kadınlar daha çok ev içerisinde yaşamlarını sürdürürken toplumsal yaşamda ilişkilerini belirleyen faktörler arasında dinin önemli bir yeri vardır.

Osmanlı'nın klasik dönemi olarak nitelenen 16. yüzyıl, kentlerin mahalle, sokak, cami, mektep, medrese, çarşı gibi birimleriyle bütünleşerek karakteristik Osmanlı kent kültürünün ortaya konduğu bir dönemdir.³⁰ Dolayısıyla toplumsal katmanlar birbiriyle ilişki içerisinde. Öyle ki aile içerisinde gerçekleşecek doğum, aileyi mutlu ettiği kadar mahalleyi de etkileyen bir durumdur. Yine yeni bir ferdin topluma kazandırılmasında "lohusa hamamı" gibi, veya küçük bir çocuğun okula başlamasının "amin alayı" gibi kendine özgü ritüellerle ortaya konması, aile ile toplumsal birimlerin bütünlüğünü göstermektedir.³¹ Kendi aralarında toplumsal birimlerin bütünlük arz ettiği Osmanlı Devletinde, sosyo-kültürel açıdan toplumun en önemli kurumu ailedir. Osmanlı'da aile, kültür aktarımı, çocukların yetiştirilmesi ve toplumun değer yargılarını koruma noktasında önemli bir yere sahip olmuştur.³² Konumu açısından önemli bir görevi yerine getiren aile kurumu, oluşumu itibarıyla içerisinde üç kuşağı barındıran ve yakın akrabaları, kardeşleri de içine alan geniş aile modelini yansıtmıştır.³³ Birlikte üretimin ve tüketimin yapıldığı Osmanlı geniş ailesinde günlük hayat, çocukların eğitiminin verilmesi, beslenme ihtiyaçlarının

²⁸ Öztaşkın, "XV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Halkı", s. 84.

²⁹ Öztaşkın, "XV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Halkı", s. 84.

³⁰ Doğan, "Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri", V, s. 377.

³¹ Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, s. 91.

³² M. Şevki Aydın, "Osmanlı'da Kız Çocukların Eğitimi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, V, 1999, s. 218.

³³ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009, s. 90.

sağlanması, karı-koca arasındaki ilişkilerin ve hayatın yükünün paylaşılması, evin idaresi, sağlık ve beslenme sorunlarının çözülmesi etrafında şekillenmiştir.³⁴

Osmanlı aile değerlerinin başında yer alan mahremiyetin yol açtığı içe dönük ev kültürü, ev mimarisinin sadeliğine ve aile bireylerinin ilişkilerine etki etmiştir.³⁵ Ev mimarisinde abartılı konakların olmaması ve ayna gibi bir aracın Osmanlı'da lüks olarak telakki edilmesi, insanların hayata bakışlarında sadeliğin ön planda olduğunu göstermektedir.³⁶ Bununla birlikte kadınların kocaları ve babalarından ve aile içerisindeki erkeklerden başka güzelliklerini kapamaları, dışarı çıktıkları vakit on iki yaşından büyük kızların kapalı giysiler giyip yüzlerini peçeyle örtmeleri,³⁷ kadınların mahremiyete dikkat ettiklerini ve dini emirler doğrultusunda sadeliğe önem verdiklerini gösteren bir durum olarak ifade edilebilir.

Osmanlı toplumunda kadınların toplumsal yaşamda fazla göz önünde bulunmamaları, onların pasif oldukları anlamına gelmemektedir. Zira kadınların ailede çocukların eğitimlerini sağlayan bir görevi vardır. Osmanlı ailesinde çocuğun hukuki denetimi ve velayeti babada olmasına karşın çocuğun eğitimi ve yetiştirilmesi anne ve babaanneye aittir. Bu yüzden Osmanlının modernleşme döneminde yazarlar kadınların eğitimi olmaları gerektiğine vurgu yapmışlardır.³⁸ Bu bakımdan Osmanlı aile yapısında anne, çocukların beslenmesinde, kültürel değerlerin aktarılmasında, çocukların terbiye edilmesinde etkin bir rol oynamıştır. Annenin eğitici faktörünün olması sadece resmi kurumlar aracılığıyla eğitimin verilmediğini ve çocukların gelişim dönemlerinde aile bireylerinin de öğretim açısından katkılarının olduğunu göstermektedir.

1.3. Eğitim-Öğretim Özellikleri

Çalışmamızın temelini oluşturan eğitim konusu, Kınalızâde Ali Efendi'nin yaşamış olduğu yüzyılda her alanda olduğu gibi zirve noktalara ulaşmıştır. Tarihi gelişim süreci içerisinde birçok değişikliğe uğrayan eğitim kurumları, Osmanlının kurulmasıyla birlikte faaliyetlerine başlamış ve hükümdarlar, devlet adamlarının

---

³⁴ Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, s. 115.

³⁵ Doğan, "Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri", V, s. 385.

³⁶ Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, s. 145.

³⁷ Öztaşkın, "XV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Halkı", s. 85.

³⁸ Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, s. 117.

girişimleri sonucu devletin hızla gelişmesine paralel olarak medreseler inşa edilmiştir.³⁹ Osmanlılar medrese eğitimine ve ilim adamlarına itibar göstermişlerdir. Bunun bir sonucu olarak ilim adamlarının tahsil ve maddi geçimlerini sağlama noktasında karşılaşılabilecekleri her türlü sıkıntıyı ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Böylelikle İran, Horasan, Dağıstan, Hindistan, Buhara, Halep, Şam, Mısır gibi birçok İslam ülkesinden bilginler İstanbul'a akın etmişlerdir. Bu akınla birlikte İstanbul, İslam dünyasında bir ilim merkezi haline gelmiştir.⁴⁰ Bu şekilde farklı bölgelerden gelen ilim adamları, Osmanlı devletinde büyük buluşlar ortaya koymuş ve ilim dünyasına sayısız eserler bırakmışlardır.

Osmanlı devletinde ilk yapılan medreselerin derece ve sınıf itibarıyla en önemlileri İznik, Bursa ve Edirne gibi devlete payitahtlık yapmış merkezlerde yer almıştır. İlk defa İznik'te Orhan Gazi tarafından kurulan "İznik Orhaniyesi" adlı medrese ile başlayan eğitim kurumlarının devamı Murad Hüdavendigâr, Yıldırım Beyazıt gibi padişahların kendi adlarına kurmuş oldukları medreseler ile ilerlemesini sürdürmüştür.⁴¹ Osmanlı devletinin başında bulunan padişahlar, genellikle buldukları yerlerde eğitim-öğretim kurumları açmayı bir gelenek haline getirmişlerdir.

Osmanlı devletinin kuruluş döneminin ardından topraklarının hızla genişlemesiyle birlikte önce beylik daha sonra devlet ve sonunda imparatorluk seviyesine ulaşması sonucu, eğitimde de sistemli bir yapının oluşması kaçınılmaz olmuştur. İşte bu durumda İstanbul'un fethinin ardından yeni bir dönem başlamış ve Osmanlı İmparatorluğunu her yönden destekleyecek eğitim sistemi Fatih döneminde gerçekleşmiştir. Resmi bir kuruluş olarak medresenin devlet düzeni içerisinde yer alması, Fatih Sultan Mehmet'in kurmuş olduğu Fatih Medreseleri ile başlamıştır.⁴² Medreselerde devletin en üst kademesinden en alt kademesine kadar hizmet veren bu kurumlarda, adaletin temin edilmesini sağlayan Kadılar, yine ulema sınıfını teşkil eden Kalemîye ve Askerîye sınıfı ile birlikte devletin değişik kollarında görev alan birçok personel burada eğitim almıştır. Bunun yanında medreseler, edebiyatçısından,

---

³⁹ Ahmet Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l Hadislerin Yeri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, s. 34.

⁴⁰ Ziya Kazıcı, "Osmanlı Eğitimi ve Öğretim Sisteminde Genel Medreseler" *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, V, 1999, s. 162.

⁴¹ Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l Hadislerin Yeri*, s. 34.

⁴² Hüseyin Atay, "Medreselerin Islahatı", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 1981, s. 1.

müziyenine, tabibinden, tarihçisine kadar değişik branşlarda ilim adamı yetiştiren bir kurum olma özelliğini taşımıştır.⁴³

Osmanlı'da Fatih Medreselerinin yapılmasıyla birlikte Nizamiye Medreselerinde olduğu gibi eğitim-öğretim kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Böylelikle kurumsal bir kimlik kazanan medreselerin yüksek bir seviyeye ulaşması Fatih'le başlamış, Kınalızâde'nin yaşamış olduğu Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise zirve noktayı yakalamıştır.⁴⁴ Kanuni, bir taraftan Fatih'in kurmuş olduğu "Sahn-ı Semân" medreseleri üstünde medreseler kurmayı gerçekleştirmiş, diğer taraftan da Osmanlı medreselerinin payelerini yeni bir sistemle tanzim etmiştir. Böylelikle sistemli hale getirilen medreseler, aşağıdan yukarı doğru: İbtidâ-i Hâriç⁴⁵, Hareket-i Hâriç, İbtidâ-i Dâhil⁴⁶, Hareket-i Dâhil, Musılâ-ı Sahn⁴⁷, Sahn-ı Semân⁴⁸, İbtida-i Altmışlı⁴⁹, Hareket-i Altmışlı, Musılâ-i Süleymaniye⁵⁰, Süleymaniye Medreseleri ve son olarak ta Dâru'l Hadis Medreseleri şeklinde sıralanmıştır. Buna göre ilk defa tedris hayatına başlayan öğrenci, ilk önce "muhtasarat"⁵¹ denilen dersleri gördükten sonra Haşiye-i Tecrid⁵² medresesine devam etmiştir. Orada muvaffak olduğu takdirde öğrenciye müderrisi tarafından verilen belge ile birlikte bir üst derecedeki "Miftah"⁵³ medresesine yükselmiştir. Bundan sonra sırasıyla öğrenci

⁴³ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, İstanbul: Bilge Yayınları, 2004, s. 63.

⁴⁴ Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1983, s. 89.

⁴⁵ Osmanlı medrese sisteminde ilk kademeyi oluşturan hâriç medresesinde müderrislik yapanların derecesi. "İbtidâ-i Hâriç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXI, 2000, s. 378.

⁴⁶ Osmanlı medrese sisteminde ikinci kademeyi oluşturan dâhil medresesinde müderrislik yapanların derecesi. "İbtidâ-i Dâhil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXI, 2000, s. 378.

⁴⁷ Osmanlı eğitim sisteminde yüksek tahsile hazırlayan ve hareket-i dâhilden sonra gelen Sahn-ı Semân medrese derecesi. "Musılâ-ı Sahn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXI, 2006, s. 255.

⁴⁸ "Sekiz odalı-avlulu" Fâtih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'da kurulan yüksek dereceli medrese. Fahri Unan, "Sahn-ı Semân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXV, 2008, s. 532.

⁴⁹ Süleymaniye Medresesi'nin kurulmasından sonra ihdas edilen altmış akçe yevmiyeli müderrislik derecesi. "İbtida-i Altmışlı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXI, 2000, s. 378.

⁵⁰ Osmanlı eğitim sisteminde yüksek tahsile hazırlayan Süleymaniye Medresesi'nin ilk derecesi. "Musılâ-i Süleymaniye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXI, 2006, s. 255.

⁵¹ Medreseye devam eden bir talebenin başlangıç dersleri (Sarf, nahiv, hesap, hendese derslerinin en basit bilgileri verilirdi. Mehmet İpşirli, "Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXVIII, 2003, s. 329.

⁵² Kelâmla ilgili Hâşiyetü't-Tecrid adlı kitabın okutulduğu Tecrid medreselerinde müderrise günlük 20-25 akçe arasında ücret ayrılmıştı. Bu medreselere bundan dolayı yirmili de deniyordu. İpşirli, "Medrese", XXVIII, s. 330.

⁵³ Belâgata dair Miftâhu'l-ulûm'un okutulduğu Müderrislerin yevmiyesi 30-35 akçe olan medreselerdir. İpşirli, "Medrese", XXVIII, s. 330.

Kırkılı, Hâriç ve Dâhil derslerini gördükten sonra isteğe göre Sahn-ı Semân'a ya da Süleymaniye medreselerini tercih edebilmiştir. Tüm bunları tamamlayan öğrenci artık icazet almaya hak kazanmıştır.⁵⁴ Kanuni kurmuş olduğu bu medrese sistemini Kanunnamesiyle resmi bir statüye bağlayıp, yeni bir düzene sokmuştur.⁵⁵

Yukarıda görüldüğü gibi, Osmanlı medreseleri, kendi içlerinde basamak basamak yükselen hiyerarşik bir yapı arz etmektedir. Eğitime en alt seviyeden başlayan öğrenci başarılı oldukça bir üst kademeye yükelebilmekte ve böylece en yüksek mertebeye ulaşabilmektedir. Aynı şekilde, müderrisinde tedris hayatı boyunca akademik olarak ilerlemesi en alt seviyedeki medreseden başlamakta, geçilmesi gereken medreseleri sırasıyla geçtikten sonra, yüksek medreselere ulaşmakta ve buralarda yönetici olarak veya bir başka vazife olarak devlet hizmetine görev yapabilmektedir.⁵⁶ Osmanlı devletinde medreseyi bitirenler değişik alanlarda Müderrislik, Kadılık, Şeyhülislamlik, Kazaskerlik gibi devletin yüksek makamlarında görev almışlardır.⁵⁷

Osmanlı toplumunda eğitim sadece resmi bir kurum statüsünde olan medreselerde verilmemiştir. Bunun yanında yaygın eğitim kurumu niteliğinde olan; Camiler, Tekkeler, Kütüphaneler, Sahaflar, Loncalar, Evler, Kıraathaneler, Muvakkithane ve Rasathaneler⁵⁸ gibi değişik yerlerde ilim halkaları oluşturulmuş ve eğitim-öğretim olanakları sağlanmıştır. Sayılan bu unsurlar içerisinde aile kurumunun çocukların yetiştirilmesi açısından ayrı bir yeri vardır. Zira Osmanlı toplumunda aile faktörü, çocukların yetiştirilmesinde, onların temel eğitimlerini alması noktasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle Türk aile yapısının en önemli varlığı olan çocuk, servettir, devlettir, istikbaldir, ailenin ve toplumun garantisidir. Ailede çocuk vazgeçilmez bir unsur olup, çocuksuz bir aile adeta kabul görmemektedir.⁵⁹ Bu konuda İngiliz düşünür Arnold Toybe;

Dünyanın gelmiş geçmiş üç imparatorluğundan biri olan Osmanlı, tarihe mal olmuş dev bir yapıydı. Şüphesiz bu yapının doğup gelişmesinde,

⁵⁴ Kazıcı, "Osmanlı Eğitimi ve Öğretim Sisteminde Genel Medreseler", V, s. 165.

⁵⁵ Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l Hadislerin Yeri*, s. 36.

⁵⁶ Fahri Unan, "Osmanlılarda Medrese Eğitimi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, V, 1999, s. 152.

⁵⁷ M. Emin Ay, "Osmanlılarda İlmiye Teşkilatı (Kanûni'ye Kadar 1299-1566)", *Diyanet Dergisi*, 25/2, (Nisan-Mayıs-Haziran 1989), ss. 45-46-47-48.

⁵⁸ Taşkın Ünal, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/3, 2008, ss. 359-360.

⁵⁹ Refik Turan, "Osmanlı Kuruluş Yıllarında Çocuk", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, V, 1999, s. 483.

*tarihten beri çok değerli bir varlık olarak telakki edilen Türk çocuğunun, en büyük temel telakki edilmesi gerçeğinin büyük payı vardır. Bu devirde Türk çocuğunun yetiştirilmesinde gösterilen hassasiyet Osmanlı siyasi yapısını büyütmiş, dünyanın en kalıcı kültür varlıklarından birisi olmasını sağlamıştır.*⁶⁰

şeklindeki görüşünü dile getirerek Osmanlı toplumunun çocuk eğitimine verdiği öneme vurgu yapmıştır.

Osmanlı'da kız çocuklarının eğitimi erkek çocuklara nazaran düşük seviyelerde kalmıştır. Bunun nedeni kızların ilim tahsili için erkekler kadar yorucu, uzun yolculuklara çıkamamaları, çeşitli yerlerdeki ders halkalarına ve sohbetlere erkekler kadar rahatça katılamamalarıdır.⁶¹ Dolayısıyla genelde kız çocuğuna Kur'an okumayı, namaz kılmayı öğretme, temel dini bilgileri kazandırma yoluyla, onun zihinsel manevi eğitimi sağlanmış ve 9-10 yaşlarında ev işleriyle meşgul edilmiştir. Ev içerisinde hocalık yapacak biri varsa çocukların eğitimi ile ilgilenmiş, eğer yoksa tutulan özel bir hoca vasıtasıyla kız çocuklarının ileri düzeyde eğitim almaları sağlanmıştır. Yine aile içerisinde çocuklar temel kültürel değerleri öğrenmiş, âdâb-ı muâşeret kurallarını aile fertlerinden almışlardır. Böylelikle aile, çocukların topluma adapte edilmesi açısından önemli bir görevi yerine getirmiştir.⁶²

Osmanlı'nın eğitime vermiş olduğu önem oluşturmuş olduğu mahalle kültürüyle kendisini göstermiştir. Okuma-yazmayı söken bir çocuğu okulun kalfası elinden tutup çarşıda gezdirmesi ve çarşı içerisinde geçerken "Maşallah, Allah zihin açıklığı versin" şeklindeki dualarla seslenilmesi ve yine esnafın arkasından maşrapa ile su dökerek "küçük efendi sular seller gibi okumuş"⁶³ diyerek çocuğun tebrik edilmesi, toplumsal açıdan insanların eğitime yeni başlamış bir çocuğa verdiği değeri göstermektedir. Yine bunun yanında "Amin Alayı" gibi çocuğun ilk eğitim kurumu olan sıbyan mektebine başlarken yapılan törenlerle çocuğun eğitime teşvik edildiği görülmektedir. Özellikle durumu iyi olan ailelerin yapmış olduğu uygulamada, çocuğa güzel kıyafetler giydirilip ata bindirildikten sonra, mektepten gelen ilahici ve amincilerle birlikte tespit edilen yerlerden geçerek Eyüp Sultan'a gidilmekte ve yol boyunca ilahiler, dualar yüksek sesle okunarak gerçekleştirilmektedir. Yolculuk sonunda

⁶⁰ Turan, "Osmanlı Kuruluş Yıllarında Çocuk", V, s. 487.

⁶¹ Aydın, "Osmanlı'da Kız Çocukların Eğitimi", V, s. 220.

⁶² Aydın, "Osmanlı'da Kız Çocukların Eğitimi", V, s. 222.

⁶³ Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s. 46.

çocuk hocasının karşısındaki seccade veya minderde oturup sembolik olarak ilk ders bir iki harfin tekrarlanmasıyla yapılmaktadır.⁶⁴

Buradan hareketle Osmanlı'da bir taraftan devletin kendi imkânlarıyla yapmış olduğu kurumlar ile çocukların eğitim-öğretim faaliyetleri temin edilmiş, diğer taraftan da toplumsal olarak insanların bu faaliyetlere verdiği önem ve yapılan törenlerle çocuklara teveccüh gösterilmiştir.

---

⁶⁴ Ünal, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", s. 346.

İKİNCİ BÖLÜM

KINALIZÂDE ALİ EFENDİ: HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı ve Eserleri

Ulema bir aileye mensup olan Kınalızâde Ali Efendi, 1510 (H. 916) yılında Isparta'da doğmuştur. Babası, Fatih Sultan Mehmed'in hocalarından olan Mevlana Abdulkadir'in oğlu Emrullah Efendidir. Kınalızâde gibi kadılık görevlerinde bulunan Emrullah Efendi, 1559-60 (H.967) yıllarında vefat etmiştir.⁶⁵ Dedesi Abdülkadir El-Hamidi, Fatih Sultan Mehmed'e şehzadeliği döneminde hocalık yapmış ve onun teveccühüne mazhar olmuştur.⁶⁶ Kınalızâde'nin Abdürrahim Kirâmi, Müslimi ve Abdülvehhab adında üç erkek kardeşi ve Kadın adında bir kız kardeşi olmak üzere dört kardeşi vardır.⁶⁷ Kınalızâde'nin dededen itibaren kültürlü bir aile içerisinde dünyaya gelmesi, onun ilmi şahsiyetini oluşturması açısından aile faktörünün katkısının olduğunu ortaya koymaktadır.

Kınalızâde Ali Efendi ilk eğitim hayatına Isparta'da başlamış, yakınlarından olan Kazasker Kadri Efendi'nin rahle-i tedrisinden geçmiş ve onun vermiş olduğu terbiye ile yetişmiştir. Buluş çağına ermesiyle beraber ailesi gibi o da ilme yönelmiş bu nedenle 1531 yılında İstanbul'da Mahmutpaşa Medresesi'ne gelen Kınalızâde burada Malûl Emir Efendi'den dersler almıştır. Daha sonra Davut paşa Medresesi Müderrisi Sinan Efendi'nin önünde diz çökmüştür. Bununla birlikte Atik Ali Paşa'dan, Merhaba Efendi'den yine sahn medresesinde Kara Salih Efendi'den dersler almıştır.⁶⁸

---

⁶⁵ Nev'i-zade Atayi, *Hadikatü'l- Hakâ'ık fi Tekmileti's-Şakâ'ık* (Şakâ'ık-ı Nu'mâniyye ve Zeyyileri, Abdülkadir Özcan (nşr.), 1, İstanbul, 1989, ss. 164-168'den aktaran, Unan, *İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar*, s.17.

⁶⁶ Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, s. 59.

⁶⁷ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 40.

⁶⁸ Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk, Ahlâk-ı Alâ-î*, Hüseyin Algül (Haz.) Tercüman 1001 Temel Eser, (Ty.), s. 13.

Kara Salih Efendi'den muid olarak ileri düzeyde eğitim gören Kınalızâde, o sıralarda Anadolu kazaskeri olan Çivizâde Muhyiddin Mehmet Efendi'nin muidi olmayı tercih etmiştir. O zamanın Şeyhülislamı olan Sâdi Çelebi'nin 1539 yılında vefat etmesi üzerine şeyhülislamlık makamına tayin edilen Çivizâde Efendi, bizzat kendi fetvasıyla Kınalızâde Ali Efendi'yi mülâzim⁶⁹ yapmıştır.⁷⁰ İlim sahasında ünlü hocalardan dersler alan Kınalızâde, hocalarının takdirini kazanmış⁷¹ ve kısa zamanda müderris olmuştur.

Öğrenimini tamamladıktan sonra müderris olabilmek için sıra bekleyen Kınalızâde, atanma işlemlerinin biraz uzaması üzerine dönemin Rumeli kazaskeri olarak görev yapan ve atamalarla ilgilenen Ebusuud Efendi'ye serzenişte bulunarak atanmasını talep etmiştir. Bu süre zarfında atama konusunda biraz ağır davranan Ebusuud Efendiye müteessir olan Kınalızâde, Ebusuud Efendi'nin makamına çıkarak

Efendim refiklerim naili emel (hedefe ulaşmak) olmak için dönemin önde gelenlerinin kapılarını çalarken bu fakirde kitaplarla meşgul oluyordu. Eğer zamanı devletinize bir şeye nail olmayacak isem bari bu kapıyı kapayıp başka bir kapıya müracaat edeyim. demesi üzerine Ebu Suud Efendi işte insan olan böyle fiilen ehliyetini ispat etmek suretiyle hakkını kolaylıkla elde eder. Naili emel olmak için şunun bunun yardımına müracaat etmek insanlık değildir⁷²

Cevabını vermek suretiyle 1541 yılında Ebusuud Efendi tarafından 20 akçe ile Edirne şehrindeki Hüsâm Efendi (Hüsâmiye) Medresesine atanmıştır.⁷³ Burada üç yıl kadar bir süre çalıştıktan sonra 1544 yılında Bursa'da Hamza Bey Medresesine tayin edilmiştir. Hamza Bey Medresesinde görev yaptığı sırada kendisi gibi ilmi sahada ün yapmış olan oğlu Hasan Çelebi, 1546 senesinde dünyaya gelmiştir.⁷⁴ Kınalızâde burada görev yaptıktan sonra sırasıyla, 1548 yılında Bursa ili Ahmet Paşa Medresesine, daha sonra 1550 yılında Kütahya'da S. Rüstem Paşa'nın yaptırmış olduğu Yeni Medreseye ve yine Rüstem Paşa'nın İstanbul'da yaptırmış olduğu medreseye atanmış, buna mukabil 1552'de Haseki Medresesi'ne, ardından 1555 senesinde Sahn-ı Seman Medreselerinden birine atanan Kınalızâde Ali Efendi, 1558

⁶⁹ İlmiyyede: Medrese tahsilini bitirip icazet alan. Stajyer.
<http://www.turkcesozluk.gen.tr/mÜlazım.html>, (14.10.2014).

⁷⁰ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 43; Unan, *İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar*, s. 19.

⁷¹ Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, s. 60.

⁷² Ferid Kam, "Kınalızâde Ali Çelebi", *Daru'l Fünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 4, 1332, ss. 361-362.

⁷³ Unan, *İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar*, s. 19.

⁷⁴ Aysun Sungurhan Eydurhan, *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü 'ş-Şu'arâ*, Ankara: Kültür Eserleri, 2009, s. 9.

yılında Süleymaniye medresesine tayin edilmesinin ardından burada beş yıl görev yapmış ve 1562 yılında Şam kadılığı görevine getirilmiştir.⁷⁵

Yıllarca süren ilmi yaşantısı sonucunda 54 yaşında kadılık görevine getirilen Kınalızâde Ali Efendi, 1566 yılında Kahire kadılığı'na, yine aynı yıl içerisinde Bursa Kadılığı görevine getirilmiştir. 1568 yılında Bursa kadılığından Edirne kadılığına terfi ettirilmiş, 1570 senesine gelindiğinde ise son kadılık görevi olan İstanbul Kadılığına tayin olunmuştur. Kınalızâde Ali Efendi kadılık görevinin ardından 1571'de Anadolu Kazaskerliği görevine layık görülmüş, bu aynı zamanda ömrü vefa etmediğinden dolayı onun son resmi görevi olmuştur.⁷⁶

Kınalızâde Ali Efendi, Anadolu Kazaskerliği görevini sürdürdüğü sırada 1572 yılında nikris hastalığı sebebiyle 63 yaşında Edirne'de vefat etmiştir. Ölümü ramazan ayının altıncı günü vuku bulmuş ve cenaze namazı birçok âlimin katılımlarıyla birlikte kalabalık bir cemaatle kılınmıştır.⁷⁷

Kınalızâde, kişiliği itibariyle gittiği her yerde hürmet ve muhabbet görmüş, memuriyet hayatı boyunca tayin edildiği görevlerde takdire şayan eserler bırakmıştır. Hafızası gayet kuvvetli olan Ali Efendi; Türki, Arabi ve Farsî dilleri ezberinde olduğundan dolayı konuşma esnasında her sözünü ayet ve hadislerden başka zarif şiirler, latif vecizlerle zenginleştirmiştir.⁷⁸ Arap dilinde, Farsça'da, edebiyatta, riyazatta, tefsir ve hadis ilminde emsalsiz olan Kınalızâde'ye, "Keşşaf" gibi diğer tefsirlerde müşkil durumda olanlar, sorularına cevap aramak için koşmuşlardır. Şam ve Mısır'da görevli olduğu sırada pek çok Arap âlimleriyle ilmi tartışmaya girmiş ve hepsinden galip çıkmıştır.⁷⁹ Yazar aynı zamanda kendi döneminde Osmanlı'da felsefe ve hikmet ilimleriyle meşgul olan ender insanlardan birisidir. Yine şiirde, edebiyatta, tarih, coğrafya, matematik ve astronomide ileri düzeyde bilgi sahibi olduğu ifade edilmektedir.⁸⁰

Kınalızâde Ali Efendi ilmi açıdan takdirle karşılanması yanında onun ahlaki davranışları da övgüye lâyık görülmüştür. O, sohbet ve müzakereler dışında az konuşup çok düşünen bir yapıya sahiptir. Tavırları nezih, ince ruhlu ve meşrebi edep

⁷⁵ Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, ss. 60-61.

⁷⁶ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 46.

⁷⁷ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 48.

⁷⁸ Kam, "Kınalızâde Ali Çelebi" s. 362.

⁷⁹ Algül, *Ahlak, Ahlâk-ı Alâî*, s. 15.

⁸⁰ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, ss. 57-58.

dairesinde laubali tavırlar sergilemiştir.⁸¹ Fakirlere ve zayıflara hizmet etmeyi en büyük saadet olarak görmüştür. Kendisinin yazmış olduğu kitabında insanlara tavsiyede bulunurken, bir takım kusurlarının varlığını, günahlar içerisinde olduğunu, içinin dışına uymayıp eksiklerle dolu olduğunu ifade etmiş, yasakladığı işlerin çoğunun kendisinde bulunduğunu bu sebeple tavsiyelerinde asla ehil olmadığını vurgulamıştır. Bu nedenden dolayı yazdıklarının insanlara fayda sağladığı kadar kendisinin de orta yolu bulma konusunda faydalanacağını ümit etmiştir.⁸² Dolayısıyla Kınalızâde'nin mütevazi kişiliğini korumaya çalıştığını ve ilmiyle amil bir yaşantı sürmeye dikkat ettiğini anlıyoruz.

Kınalızâde Ali Efendi'nin farklı konularda ele alınmış, bağımsız eserleri, haşiyeleri ve risaleleri bulunmaktadır. Bunlar;

- 1- Ahlâk-ı Alâî
- 2- Zemahşeri'nin, Keşşaf, adlı tefsirine Haşiye
- 3- Kadı Adudüddin'in kelâma dair, Mevakıf, adlı kitabına Haşiye
- 4- Nasîruddîn Tûsi'nin Tecrit'ine Haşiye
- 5- Molla Hüsrev'in Dürer ve Gürer'ine eksik Haşiye
- 6- Beyzaviye Haşiyeler
- 7- Kalemîye ve Seyfiye Risaleleri
- 8- Vakfa dair iki risale
- 9- Kaside-i Bürde şerhi
- 10- Tabakat-ı Hanefiye
- 11- Türkçe Münşeati
- 12- Müratteb Divanı

Şeklinde sıralanmaktadır.

---

⁸¹ Kam, "Kınalızâde Ali Çelebi" s. 363.

⁸² Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, ss. 52-53.

2.2. Ahlâk-ı Alâî ve Aile Ahlakı

2.2.1. Ahlâk-ı Alâî Hakkında Genel Bilgiler

Kınalızâde Ahlâk-ı Alâî adlı eserini Şam kadılığı görevinde bulunurken 1563-1565 yılları arasında titiz bir çalışma sonucu kaleme almıştır. Kaleme alınan bu eser, Suriye Beylerbeyi Ali Paşa'ya ithaf edilmiş ve bundan dolayı eserin ismi Ahlâk-ı Alâî konulmuştur. Kendisinden sonra gerek Osmanlı'da gerekse Cumhuriyetin ilk yıllarında medrese ve liselerde ders kitabı olarak okutulan bu eser, Osmanlı Türkçesi ile yazılıp, felsefe ve ahlak ilmi açısından ele alınan ilk ve en eski eser olma özelliğini taşımaktadır.⁸³ Dolayısıyla Türk-İslam ahlakı ile ilgili en değerli olarak bilinen bu eser, tarihi süreç içerisinde Türk toplumunun birey, aile ve devlet hayatına ışık tutmuş ve rehber olmuştur.⁸⁴ Yine Ahlâk-ı Alâî'nin önemini dile getiren Mehmet Ali Aynî bu konuda şunu ifade eder;

Bu hususta hiçbir veçhile yanılmadığımı zannediyorum. Çünkü onun vefatından bu güne kadar dört yüz seneye yakın bir zaman geçmesine rağmen Çelebi'nin Ahlâk-ı Alâî derecesinde kuvvetli bir ahlak kitabı yazılmış olduğunu bilmiyorum. Ali Çelebi'den evvel İslam âlimleri tarafından yazılmış başlıca ahlak kitapları Nasîruddîn Tûsî'nin Ahlâk-ı Nâsırî'si, Celâl-ı Devvani'nin Levâmiü'l-işrak'i, Vaiz-i Herevi namıyla maruf Hüseyin b. Aliyü'l-Kâşifî'nin Ahlak-ı Muhsinî'si, Aksaraylı Cemalüddin'in Yıldırım Beyazid namına te'lif ettiği Ahlak-ı Cemâlî'si, Adududdin İcî'nin Ahlak'ı gibi eserlerdi. Fakat Çelebi'nin eseri onların hepsine faiktir.⁸⁵

Görüldüğü gibi, Kınalızâde'nin ne kadar önemli bir eser meydana getirdiğini belirten Aynî, kendisinden önceki düşünürlerin yazmış olduğu ahlak türü eserlerin içerisinde Ahlâk-ı Alâî'nin yerinin doldurulamaz olduğunu vurgulamıştır.

Her ne kadar Ahlâk-ı Alâî, kendisinden önce yazılan Nasîruddîn Tûsî'nin Ahlâk-ı Nâsırî'si, Celaleddin Devvani'nin Ahlâk-ı Celâlî'si Hüseyin b. Aliyü'l-Kâşifî'nin Ahlâk-ı Muhsinî'si gibi Farsça yazılan eserlerden farklı olarak Türkçe yazılan ilk eser olma özelliğini taşısa da eser meydana getirilirken bu ahlak kitaplarından faydalanılmıştır.⁸⁶ Zaten Kınalızâde eserini yazmadan önce bu üç kitabı incelemiş, kendisi de bunlara benzeyen dördüncü bir kitap meydana getirmeyi arzu etmiştir. Ancak Kınalızâde'nin sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla, Hüseyin b. Aliyü'l-

⁸³ Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, s. 66.

⁸⁴ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, Ahmet Kahraman(Haz.), Tercüman 1001 Eser, (Ty.) s. 9.

⁸⁵ Mehmet Ali Aynî, *Türk Ahlakçıları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1993, ss. 80-81'den aktaran, Unan, *İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar*, s. 25.

⁸⁶ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, ss. 76-77.

Kâşifi'nin Ahlak-ı Muhsinî adlı eserini dilinin kolay anlaşılması ve halk arasında tanınmasına rağmen, ilmi ve felsefi bulmadığından dolayı beğenmemektedir.⁸⁷ Buradan hareketle yazarın eserini yazmasındaki amacını hem içerik itibariyle insanların daha anlaşılır bir ahlak kitabını okuyabilmeleri, hem de eserin ilmi açıdan bir değer ifade etmesi olarak ifade edebiliriz.

Kınalızâde, Ahlâk-ı Alâî'yi yazarken üslup itibariyle de gayet sistemli bir dil kullanmıştır. Fahri Unan, Ahlâk-ı Alâî ile ilgili yapmış olduğu analizde;

Önce, ileri sürülen konuyla ilgili ayetler varsa bunlar zikredilir; ardından hadislere başvurulur, böylece şer'î dayanaklar oluşturulmaya çalışılır; bilhâre titiz bir tercihe bağlı kalınmadan, bazen biri, bazen bir diğeri olmak üzere filozofların, büyük tarikat şeyhlerinin ve din ulemâsının düşüncelerine yer verilir. Yazarın, mümkün merteye böyle bir yol takip ederken, bazı konularda doğrudan filozofların görüşlerini aktarmakla yetindiği göze çarpar. O sadece burada zikredilen kaynaklara ve ilim adamlarının nazari görüşlerine dayandırmaz; yoğun bir şekilde tarihi hâdiseleri'de birer veri olarak kullanır.⁸⁸

Şeklindeki görüşüyle yazarın konuları ele alırken başvurmuş olduğu kaynakları ve takip ettiği yöntemi aktarmaya çalışmıştır.

Ahlâk-ı Alâî'nin içeriğine bakıldığında eser, bir mukaddime ve İlm-î Ahlak, İlm-î Tedbiri'l-Menzil ve Siyaset-i Medine olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Kınalızâde'nin eseri bu şekilde üç bölüme ayırmasında Celâleddin Devvanî, Nasîruddîn Tûsî, İbn Miskiveyh, ve Farabî üzerinden gelen Aristoteles'in etkisi olmuştur. Zira Aristoteles Nikomakhos Etik adlı eserini ethique, economique ve politique şeklinde sınıflandırmıştır.⁸⁹

Mukaddimede ahlak felsefesi alanına giren konular, ahlak ilmi ile ilgili terimler, ahlak ilminin faydaları, ameli ve nazari ahlak, ruh ve terbiye meselelerine değinilmiştir. Bu bölüm insanın “eşref-i mahlûkât” olduğuna dair bahisle son bulmaktadır.⁹⁰

Kınalızâde Ahlâk-ı Alâî'nin birinci kitabında 236 sayfa ile ele aldığı İlm-i Ahlak'ta; nefis-i natika denilen insan ruhu, ahlak ve huy kavramları, bunların terbiye yoluyla değişip değişmeyeceği konusu, faziletler (hikmet, cesaret, iffet ve adalet), reziletler (cehalet, korkaklık, iffetsizlik ve zulüm), ruhi hastalıkların ilacı, ölüm

⁸⁷ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 68.

⁸⁸ Unan, *İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar*, s. 33.

⁸⁹ Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, s. 76.

⁹⁰ Ahmet Kahraman, “Ahlâk-ı Alâî” , *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, V, 1989, s. 15.

korusunun ilacı, şehvet hastalıklarının ilacı, cimrilik ve cömertlik gibi konulara yer vermektedir.⁹¹ Dolayısıyla ahlak ilmi ile Kınalızâde, insanın genel ahlaki özelliklerini ele alarak bunların olumlu veya olumsuz olan yönlerini irdelemiş ve kavramları açıklayarak tavsiyelerde bulunmuştur.

Eserin ikinci bölümünü teşkil eden ve aynı zamanda bizimde tez konumuzu içine alan kısım 127 sayfadan oluşan İlm-i Tedbîr-i Menzildir.⁹² İlm-i Tedbîr-i Menzil adını taşıyan bu bölüm, aynı adı taşıyan çalışmaların özgün bir örneğidir. İlm-i Tedbîr-i Menzil deyimleri Türkçe'ye "ev yönetimi bilgisi" olarak çevrilebilir. Kınalızâde burada anlamına uygun bir şekilde çalışmasını didaktik bir temele dayandırmıştır. Bu çalışmayla yazar aile ve çocukların terbiyesi, aile bireylerinin karşılıklı hak ve ödevlerinin neler olduğunu aktarmış, aileyi bir arada tutan sevgi ve saygı bağları üzerinde değerlendirmeler yapmıştır. Buradan hareketle çalışma, adına uygun bir şekilde ahlaki bir kimlik oluşturmaya çalışmaktadır.⁹³

Eserin üçüncü kısmı devlet ahlakı olarak temellendirebileceğimiz 52 sayfa gibi küçük bir bölüm olan İlm-i Tedbiri'l-Medine'dir.⁹⁴ Devlet ve siyasetle ilgili konuların geniş olarak işlendiği bu bölümde yazar, devletten hareketle devletin ne olduğunu değil, insandan hareketle devletin ne olduğunu veya ne olması gerektiğini konu edinmekte, dolayısıyla insan merkezli bir siyaset tasavvurunu ön plâna çıkarmaktadır.⁹⁵ Böylelikle Kınalızâde, insanı yücelten bir ideal devlet anlayışını tasarlayıp bireylerin mutluluğunu temin eden bir yönetim hedeflemektedir.

İlk olarak ahlak ilminden bahseden ve daha sonra bireyin nasıl ahlaka sahip olması gerektiğini ifade eden Kınalızâde, ahlaklı bireyin aile içerisindeki konumunu, diğer fertlerle ilişkilerini örneklerle sunmuş ve devleti yöneten kişilerinde ahlaklı olmalarının hem insanlara örnek olması açısından hem de iktidarı insanların mutluluğu için kullanması açısından önemli görmüştür. Buradan hareketle çalışmamızın temelini oluşturan ahlak ilminin bireylere aktarılması konusu ve Kınalızâde'nin nasıl bir pedagojik eğitimi savunduğunu anlamak için aile ahlakı bölümünün incelenmesi önemlidir.

---

⁹¹ Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, s. 77.

⁹² Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, (Bulak baskısı), Mısır, 1248, s. 2.

⁹³ Aydın, "Osmanlı'da Kız Çocukların Eğitimi", s. 222.

⁹⁴ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 65.

⁹⁵ Unan, *İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar*, s. 27.

2.2.2. Ahlâk-ı Alâî'de Aile Ahlakı

Kınalızâde, Ahlâk-ı Alâî'nin İlm-i Tedbiri'l Menzil bölümünü ele alırken, ev idaresinde kişinin ahlaki yapısının nasıl olması gerektiğini belirtmiş, doğumundan itibaren bireyin ev içerisinde, arkadaş ortamında, büyüklerin karşısında davranışlarını sergilerken dikkat etmesi gereken hususları ifade etmiştir. Sadece kişiler arası ilişkilerde değil, aynı zamanda yemek yeme adâbı, konuşma adâbı, oturma ve yürüme adâbı gibi fertlerin toplumda görgü kurallarına uygun bir yaşam sürmeleri için gerekli olan davranışları da dile getirmiştir. Kınalızâde sadece bu kuralları ifade etmekle yetinmemiş aynı zamanda ahlaki davranışların çocuklara öğretilmesi sürecinde nasıl bir metodun izlenmesi gerektiğini de aktarmıştır. Bununla birlikte öğretmenlerin ve öğrencilerin sahip olması gereken karakter özelliklerini de ortaya koymuştur. Kınalızâde, ahlaki davranışları ifade ederken hem Osmanlı kültürüne uygun olan davranışları sistemli bir dille izah etmiş, hem de bu davranışların dinimize uygunluğunu ayet ve hadislerden vermiş olduğu delillerle temellendirmiştir.

Kınalızâde, bireylere ahlaki davranışların öğretilmesi sürecini yalnız başına öğreten ve öğrenen şeklinde dar kapsamda ele almamaktadır. Zira çocuğa kalıtımsal yolla etki etmelerinden dolayı çocuğun nasıl bir anne-babaya sahip olduğu en az eğitim süreci kadar önem arz etmektedir. Bundan dolayı Kınalızâde, eğitim sürecini, doğumdan önce anne ve babanın bir araya gelmesi ve hatta evlilik sürecinde eşlerin birbirlerini seçmesine kadar geri götürmektedir. Böylelikle güzel ahlak sahibi anne ve babanın kuracağı yuvada yetişen çocukların terbiye edilmesi daha kolay olacak, bununla birlikte ebeveynler, düzgün karakterli olmalarından dolayı kalıtımsal olarak çocuklara olumlu etkilerde bulunacaklardır.

2.2.2.1. Evlilik Sürecinde Eş Seçiminin Çocuk Eğitime Dolaylı Etkisi

Kınalızâde (Ehl-ü İyâl Terbiyesi Beyânındadır) başlığı altında beşinci babda ele aldığı aile ve çocukların terbiyesi konusuna, evvela evlenmek gibi ulvi bir görevin yerine getirilmesi gerektiğini vurgulayarak başlamaktadır. Hadis-i şerifte "Evlenin nesliniz çoğalsın. Diğer ümmetlere karşı sizinle, düşük çocukla dahi olsa iftihar edeceğim."⁹⁶ buyrulduğu şekilde, evlilikte öncelikle amacın neslin çoğalmasını sağlamak olduğunu ve daha sonra nikâhla birlikte kişinin nefsinin günah

⁹⁶ Ebu Davud, *Nikah*, 4, 2050.

ve kötülüklerden koruyacağını ifade etmektedir.⁹⁷ Nikâhı neslin devamı için şart gören Kınalızâde, evlenecek kişilerin eş seçiminde dikkat etmeleri gereken noktaları sıralamaktadır. Kadınların en iyi olanını, dinini ve iffetini koruyan, hayâ sahibi ve eşine karşı muhabbeti olan, eşinin rızasını kazanacağı şekilde davranıp bunları önemseyen, namusunu korumayı mühim bir durum şeklinde algılayan kişi olarak tanımlamaktadır.⁹⁸

Kınalızâde eşi seçerken, İslam dininin emrettiği neslin çoğalmasını sağlayacak, doğurgan olan kadınların tercih edilmesini tavsiye etmekte ve bu tespiti yaparken de bekâr olanların kız kardeşi veya teyzeleriyle kıyas edilmesi gerektiği, eğer dul bir kadın ise, daha önce çocuklarının olup olmadığının araştırılarak tespit edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁹⁹ Yine ona göre, bekâr kadınla evlenmek dul kadınla evlenmekten daha iyidir. Çünkü terbiye, eşine bağlılık, yalnız onu sevmek ve eşinin emirlerine uyma konusunda bekâr olanlar evli olanlara göre daha üstündür. Zira dul olan kadında, eski eşini hatırlama ve onun günlerine hasret çekme ihtimali vardır.¹⁰⁰

Kınalızâde'ye göre, eş olacak kadının seçilmesinde sadece güzellik, soy ve zenginlik gibi vasıfların tercih edilmemesi gerekmektedir. Zira bu vasıfların seçilmesi halinde sonsuz üzüntü ve yorgunluk, belki de yok olmak, din ve dünya işlerinin bozulmasına sebep olması ihtimal dâhilindedir. Zaten yazar, filozofların görüşlerini aktararak sırf kadının yüz güzelliğinden dolayı tercih edilmesini tasvip etmemektedir. Filozoflar bu durumu, iffet ve güzelliğin bir arada pek az bulunabileceği şeklinde ifade etmişlerdir. Çünkü yüzü güzel olan kadınların peşinde pek çok kişi koşmak istemekte ve kadınların bu kişilere karşı akıllı davranacak yapıda olmadıkları vurgulanmaktadır.¹⁰¹ Buna karşılık kadınların çok çirkin olanlarının da tercih edilmemesi gerekmektedir. Çünkü yazar, kadınların çirkin olanlarının tercih edilmesi halinde kişinin nefesine hâkim olamayıp başka kadınlara gönlünün kayabileceğini ve eşinin ölümünü dilemekten kendisini alıkoyamayacağını

⁹⁷ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 18.

⁹⁸ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 19; Kahraman, *Devlet ve Aile Ahlakı*, s. 41; Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 347; Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, s. 109.

⁹⁹ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 19; Kahraman, *Devlet ve Aile Ahlakı*, s. 42; Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 348.

¹⁰⁰ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 20; Kahraman, *Devlet ve Aile Ahlakı*, s. 43; Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 349; Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, s. 10.

¹⁰¹ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, ss. 21-22; Kahraman, *Devlet ve Aile Ahlakı*, ss. 43-44; Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 349; Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, s. 110.

ifade etmekte, bu nedenle en iyi yolun itidalli davranmak olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰² Yine evlenilecek kadının hür olup iyi bir soya sahip olması, ileride çocuğun annesinin kötü ve alçak soyundan dolayı mağdur olmasına, aşağılanıp ayıplanmasına engel olacaktır.

Evlenilecek kadının vasıflarını bu şekilde açıklayan Kınalızâde, eş olarak seçilecek kadınlarda bulunmaması gereken özellikleri de maddeler halinde sıralamaktadır:

- 1) Hannâne, eski eşini anan ona şefkat ve merhameti bırakmayan kadındır.
- 2) Mennâne, eşine malı ve makamı için minnet eden kadındır.
- 3) Ennâne, hastalıktan veya eşinden şikayet etmek ve inlemekten vazgeçmeyen kadındır.
- 4) Keytetü'l Kafâ, halkın, kocasının arkasından “deyyus” gibi sözlerle kötüledikleri, iffetsiz kadındır.
- 5) Hadrâu'd-demen, kendisi güzel fakat aslı, nesebi hasis alçak kadındır.¹⁰³

Yazarın ifade etmiş olduğu bu özellikler, kurulacak olan ailenin saadeti için eş seçiminde gerekli olan vasıflardır. Eş seçiminde bu niteliklere dikkat çeken yazar, kurulacak yuvanın meyvesi olacak çocuklar için doğum öncesi bir döneme işaret ederek çocukların eğitim sürecinde en önemli paya sahip olan ebeveynlerin, karakter yapılarının düzgün olması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

2.2.2.2. Kurulan Aile Yuvasında Eşlerin Birbirlerine Karşı Tavrıları

Eş seçimini doğru bir şekilde yapılmasından sonra gerçekleştirilecek evlilikte aile kurumunun iki temel taşı olan eşlerin birbirlerine karşı yerine getirmeleri gereken görevleri vardır. Kınalızâde, eşlerin birbirlerine karşı yerine getirmeleri gereken bu görevleri aile saadetinin düzenli olarak yürüyebilmesi için gerekli görmektedir. Yazar, sarsılmaz bir otorite olarak gördüğü erkeği, evin reisi kabul etmekte ve onu çoban veya doktora benzetmektedir.¹⁰⁴ Evin reisini çobana

¹⁰² Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 350.

¹⁰³ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 27; Kahraman, *Devlet ve Aile Ahlakı*, s. 54; Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 354.

¹⁰⁴ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 4; Kahraman, *Devlet ve Aile Ahlakı*, s. 17; Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 328; Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, s. 98.

benzetmesi itibariyle himayesi altındakileri düşmandan koruması, zararlı şeylerden ve yerlerden, edep ve idare ile alıkoyması, her birini mümkün olan olgunluğa erişirmesi gerekmektedir. Yine evin reisi olan erkeği doktora benzeterek doktorun sağlığı korumak ve hastalığı gidermek için tedavide dikkat etmesi ve bütün organlar arasında dengeyi kurması gerekmektedir. Denge kurulmuşsa, bu dengeyi korumaya çalışmalıdır. Eğer bünye hasta olmuş ise, hastalığı yok etmeye, sağlığa kavuşturmaya çalışmalıdır. Organlardan birine hastalık geçtiği takdirde doktor tedavide, o organın kendi durumuna bakmayıp, tersine beden organlarının genel durumuna bakmalıdır. Hasta organ yanında esas ve idare eden organ varsa, ilk olarak onun tedavisine özen göstermelidir. Daha sonra bütün organların sağlığı için öteki organın tedavisine geçmelidir. Eğer iş, idare eden organlardan birinin kesilmesini ve ortadan kaldırılmasını gerektirirse, kesmekten ve onu ortadan kaldırmaktan çekinmemelidir. Böylece, hastalık diğer organlara yayılıp beden binası çökmeyecek, sıhhat ve genel denge ortadan kalkmayacaktır.¹⁰⁵ Görüldüğü gibi yazar, aile düzenini bozabilecek herhangi bir tehlide karşı mücadele etmeyi ve gerekirse o tehlikeyi aile ortamından uzaklaştırmak gerektiğini ifade etmektedir.

Ev idaresinde erkeğe evin düzenini sağlama ve kontrol etme gibi önemli görev veren yazar, aile içerisinde kadınında önemli bir yeri olduğunu ifade etmektedir. Öncelikle kadının neslin devamını sağlama görevi vardır. Bundan maksat sadece çoğalmak değil bununla birlikte çocukların yetiştirilmesinde anne şefkatinin verilmesi, onların beslenme gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması, temel görevleri arasındadır. Bunun dışında kadın, eşi olmadığı zaman yerine vekâlet etme, eşi olduğu zaman ise, ona yardımcı olmalıdır. Dolayısıyla bu durum kadını, yalnızca neslin devamını sağlama konusunda değil aynı zamanda ev idaresinde belli bir takım sorumluluklar sebebiyle önemli bir varlık haline getirmektedir.¹⁰⁶ Yazar, bu düşünceleriyle kadını, sadece doğuran, çocuklarını bakan sığ bir düşünceye hapsetmemekte, ev idaresinde kadınında katkısına atıfta bulunmaktadır.

Kınalızâde, kadının ve erkeğin ev idaresinde üç şeye uyması ve üç şeyden de kaçınması gerektiği görüşündedir. O, ilk olarak kadının kocasından çekinmesi gerektiğini ifade etmektedir. Böylelikle kadının kocasından korku duymama,

---

¹⁰⁵ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 5; Kahraman, *Devlet ve Aile Ahlakı*, s. 18; Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 329; Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, s. 98.

¹⁰⁶ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, ss. 344-345.

emirlerini yerine getirmeme ve men ettiği şeyleri yapmama konusunda doğacak sorunları engelleme düşüncesindedir. Zira bu şart diğer şartlara göre en mühim olanıdır. Bu şart olmadığı takdirde kadın üstün olup isteklerini elde etmek isteyecektir. Yazar, ikinci olarak erkeğin karısına karşı iyilik göstermesi ve onun haklarını koruması gerektiğini ifade etmektedir. Bu durumda sevgisini celbetmek ve ilgisini elde etmek için gayret göstermelidir. Bunu yaparken de eşinin sevgisini kazanmak için helal dairesi içerisinde güzel ve değerli elbiseler giymesi, ev idaresinde ortak hareket ederek dahili işleri(yiyeceklerin ve ev eşyasının korunması, hizmetçi, cariyelerin idaresi) yapması, akrabalarına ikram ve hürmette bulunması, eşine bağlı kalarak üzerine başka kadın ve cariye olmamasını sağlamalıdır.

Üçüncü olarak kadını bir işle meşgul edip, tembelliğe bırakmamalıdır. Tüm bunların yanında kadına karşı üç şeyi yapmaktan da sakınmalıdır. Kadına karşı aşırı sevgi göstermekten kaçınılmalıdır. Çünkü kadın eşinin sevgisine karşı cilveye meylederek çok naz yaparak onun düşkünlüğüne sebep olabilmektedir. Bir başka sakınılması gereken durum, mühim ve büyük işlerde kadınla istişarede bulunulmamalıdır. Bütün gizliliklere ve sırlara kadın muttali olmamalıdır. Son olarak kadınların boş ve lüzumsuz şeylerden, erkek ve güzel gençleri görebilecek yerlerden, Hüsrev ile Şirin gibi aşık ve maşuk hikâyelerinden zararlı kitapları okumak ve dinlemekten men edilmelidir.¹⁰⁷

Görüldüğü üzere Kınalızâde aile kurumu içerisinde kadınlarında birtakım sorumluluklarının olduğunu ifade etmekle birlikte kadının yapısında var olan kolay yanılabilme özelliklerden dolayı erkeğin dikkat etmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Yazarın yapmış olduğu bu tavsiyeler, aile yuvasının bozulmasını engelleyecek tedbirlerdir. Yine bir ebeveyn olarak kadın, sakınılması gereken bu davranışlarla çocuklarına karşı örneklik teşkil edebilmektedir.

2.2.2.3. Ailenin Oturacağı Mekân ve Çocuk Eğitime Etkileri

Yazar, evi iki kısma ayırmaktadır. Taş, kireç ve ağaçtan yapılan evlerde şehir ve köy halkı yaşamakta, bunun yanında yün ve yapağı gibi taşınabilir malzemenin yapılan evlerde de çöl ve kırdaki hayat sürenler oturmaktadır. Kınalızâde üstün olan

¹⁰⁷. Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 24; Kahraman, *Devlet ve Aile Ahlakı*, ss. 46-48-50; Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 364.

evin, ilk kısımda bahsedilen evler olduğunu söylemektedir. Zira korunması, sağlamlığı daha fazla ve daha kalıcıdır. Bu binalardan daha üstün olanları da vardır. Binası sağlam, yıkılma tehlikesi olmayan, tavanı yüksek, kapıları geniş, her mevsime uygun yeri bulunmaktadır. İç yapısı itibariyle erkeklerin oturacağı yerden başka kadınlar içinde yerler vardır. Bunlar birbirlerine görünmeyecek ve seslerin işitilmeyeceği uzaklıkta yer almaktadır.

Evi şekil açısından değerlendiren yazar, evde sadeliğe dikkat çekmiş şatafattan uzak kalmayı tavsiye etmektedir. Ona göre, yüksek binadan, tavan süsünden ve duvardaki mübalağalı resimlerden kaçınılmalıdır. Nakış ve renk israfı kınanmakta, değerli malı telef etmek hoş görülmemektedir. Bina tamir işinde itidalden ayrılmak iyi karşılanmamaktadır. Devamlı olarak bozup tekrar yapmaya çalışmak, bir şekilden usanıp değişik biçim vermeyi alışkanlık haline getirmek hastalık ve kötü bir huydur.¹⁰⁸ Bununla birlikte yazar, en az ev kadar komşunun da önemli olduğunu belirtmektedir. Ev edinmenin en önemli unsuru komşudur. Öncelikle evde, iyi ve temiz, kendileri ve huyları güzel komşuların bulunmasına gayret etmek gerekmektedir. Bozguncu, zalim ve cahil olan komşulardan kesin olarak sakınılmalıdır.¹⁰⁹

Ev içerisinde yaşayan bireylerin ilişkileri yanında Kınalızâde, evin şekli konusunda da itidalli davranmayı tavsiye etmiş ve dekorasyonda sadeliğin önemine vurgu yapmıştır. Fazla israfa düşmekten, süslü ve lüks eşyalardan sakınılması gerektiğini tavsiye etmiştir. Dolayısıyla evin mimari yapısında sadeliğin vurgulanması ve israftan kaçınılması tavsiyeleri, hanede yaşayan bireylerin yaşantılarında eşyaya fazla önem verilmemesi gerektiği fikrini doğurmaktadır. Böylelikle çocukların yetişeceği ev ortamındaki sadelik onların yaşantılarına da etki edeceğinden dolayı evin şekilsel yapısı ile çocuğun eğitimi arasında dolaylı bir bağlantı kurulabilmektedir. Yine ev tercihi yapılırken öncelikli olarak iyi ahlak sahibi komşuların seçilmesi yönündeki tavsiyeler, çocuğun gelişiminde çevresel faktörlerin etkisine vurgu yapması bakımından önemlidir.

¹⁰⁸ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, ss. 3-5.

¹⁰⁹ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 6.

2.2.2.4. Anne-Babanın Çocuğa Yaklaşımı ve Terbiye Metodu

2.2.2.4.1. Doğum ile Birlikte Yapılması Gereken Davranışlar

Kınalızâde, “Çün veled eğer pişer eğer duhter vücuda gele, Hakk celle ve te’âlâya şükriü senâ eyleye ve anı Mahz-ı fazl ve mevhibe-i hakk bile”¹¹⁰ sözleriyle doğan çocuğun kız olsun erkek olsun Allaha şükretmek gerektiğini ve onu Allah’ın lütfundan kaynaklanan bir hediye olarak kabul etmek gerektiğini ifade etmektedir. Yazar, doğan çocuğun kız olması durumunda ya da kişinin fakir ve ailesinin kalabalık olması halinde üzülmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Zira Allah’ın onun rızkını takdir etmekte olduğunu ve belki de beğenmediği çocuğun başına Allah’ın saadet ve geniş rızık vereceğini belirtmektedir. Buna bağlı olarak kız çocuk doğurmasından dolayı eşin de azarlanmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Böylelikle Kınalızâde, ilk olarak çocuğun cinsiyetine bakılmadan onu verene şükretmek gerektiğini ifade ederek çocuğa bir değer atfetmektedir.

Bundan sonraki aşamada yapılması gereken görev, çocuğa güzel ve zamanına uygun bir isim koymaktır. Uygun olmayan isimler koyulduğu takdirde hayatı boyunca bu isim çocuğa üzüntü verecektir. Birçok kimse ismini değiştirip, kendisine başka isimler koymakta ancak buna rağmen ilk isimler tamamen terkedilememektedir.¹¹¹ Dolayısıyla çocuğa verilecek isim hayatı boyunca onu rahatsız etmeyecek güzel bir isim olmalıdır.

2.2.2.4.2. Doğumdan Sonra Çocuğa Karşı Verilecek İlk Tepkiler

Doğumdan sonraki süreçte çocuğun sütanneye verilmesi gerektiği durumda yazar, çocuğu emzirecek olan sütannesinin seçimine de dikkat edilmesi gerektiği görüşündedir. Ona göre bu süreçte iyi bir bakıcının bulunması, çocuğun bedeninin sağlıklı, kuvvetli ve hastalıklara karşı dayanıklı, akıl sağlığı yerinde ve ahlaklı olması açısından önemlidir. Kınalızâde bu durumu “*er-Radâ’u vilâdetun sâniyetun*” “süt emme, ikinci doğumdur” şeklinde dile getirmektedir. Sütannenin çocuğu emzirmesiyle birlikte onun ahlakı ve huyları çocuğa geçmekte ve çocuk süt yoluyla bakıcısının ahlakına sahip olmaktadır. Bu durumun ne kadar etkili olduğunu ahlak

¹¹⁰ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 30.

¹¹¹ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 30; Ayrıca ismin çocuk üzerindeki etkisi konusunda bkz. Bayraktar Bayraklı, “Kur’an-ı Kerim’e Göre Aile de Çocuk Eğitimi” *İslam’da Aile ve Çocuk terbiyesi-2*, İbrahim Canan(Ed.), İstanbul: Ensar Yayıncılık, (2. Baskı), 2005, s. 181.

filozofları çocuğun gözü mavi olsa, emziren sütanne Habeşli olması durumunda çocuğun gözü siyah olur şeklinde ifade etmektedirler.¹¹² Böylelikle yazar sütün insan karakteri üzerinde bu denli etkili olabileceğini vurgulamaktadır.

2.2.2.4.3. İlk Eğitim Dönemi

Çocuğun dünyaya gelmesiyle birlikte güzel bir ad ile isimlendirip, ahlaklı bir sütannenin emzirmesinin ardından, çocuğa asıl terbiyenin verilmesi gereken dönem başlamaktadır. Kınalızâde, bu dönemde çocukların zihinlerinin henüz boş olmasından dolayı her tarafa yönlendirilebileceğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte çocuğun tabiatı henüz hayvâni seviyede olmasından dolayı, bu hayvâni tabiatın gereği olarak çocuklar çoğunlukla rezil fillere¹¹³ yönelebilmektedir.¹¹⁴ Dolayısıyla çocukların zihinlerinin sade olduğu bu dönemde onların terbiyesiyle meşgul olunmalı, çocuğa güzel ve hoş davranışlar telkin edilmelidir. Eğer çocuğa kötü fiiller ve hayvâni tabiatı gerektiren şeyler telkin edilirse, çocuk onlara meyledebilmektedir. Devamlı olarak men etmek, azarlamak ve zor telkin edildiği takdirde, çocukta zihin saflığı sebebiyle, kalbine men etme ve sakinme fiilleri yerleşebilmektedir. Çocuğun yasaklanan davranışlara karşı bunları kabulleneceğini belirten yazar, bazı asilzâde kişilerde görülen düşüklük, akılsızlık ve yaşama bozukluğu gibi olumsuz davranışların var olmasını, sütanne ve dadıların çocukları hiçbir şeyden men etmemelerine ve ne yaparlarsa devamlı olarak “aferin” diyerek her istediklerini yerine getirmelerine bağlamaktadır.

Filozoflar çocukların eğitiminde yaratılışlarında var olan normal hareketlere uyulması gerektiği görüşündedirler. Çocuklarda ilk meydana gelen yaratılış özelliği hayâ duygusudur. Eğer çocukta hayâ duygusu baskın olursa, bu onun asaletinin ve efendiliğinin göstergesidir. Bundan dolayı çocuğa verilecek eğitimde de bu duygu üzerine yoğunlaşmalı ve huyunun güzelleşmesi için çalışılmalıdır. Uygulanacak olan terbiye de rezillikler içerisinde olan ve çocuğu kendi terbiyesine uygun olmayanlarla düşüp kalkması yasaklanmalı, kötü ve boş işlerle tanınan çocuklarla bir arada bulunmasına müsaade edilmemelidir. Zira İnsan tabiatı huy hırsızdır. Özellikle bu

¹¹² Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 31; Kahraman, *Devlet ve Aile Ahlakı*, s. 61; Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 371; Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, s. 112.

¹¹³ Cehalet, Korkaklık, İffetsizlik, Zulüm gibi gayri ahlaki davranışlar.

¹¹⁴ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 31.

durum çocuklarda daha belirgindir. Bundan dolayı kötü ahlak sahibi çocuklardan sakındırmak gereklidir.¹¹⁵ Burada yazarın çocukların etrafındakilerden etkilendiklerini belirtmek için “huy hırsızı” tabirini kullanması, bireylerin gelişim sürecinde taklit yeteneklerinin yüksek olmasını ifade etmesi açısından önemlidir.

Yazar, çocukların zihinlerinde güzel izlenimler bırakabilecek kişilerin devamlı olarak anlatılmasını tavsiye etmektedir. Bu itibarla dinin adab kuralları ve Peygamberin bu yoldaki görüş ve uygulamaları öğretilmelidir. Yine çocukların yanlarında iyi ve hayır sahibi kimseleri övmek ve kötü kimseleri de kınamak suretiyle çocuklar, kötülüklerden uzaklaşıp hayır olana koşabilmektedir. Eğer hoş olmayan bir işe kalkışılırsa, ilk olarak açık bir şekilde azarlanmayıp, bunun yerine kınayarak yapmış olduğu davranışları hafifletmek ve kolaylaştırmak daha uygun olmaktadır. Bununla birlikte başka bir çocuk örnek gösterilerek; “Falanca böyle bir iş yapmış ve şu şekilde cezalandırılmıştır.” Şeklinde bir ifadede bulunulmaya çalışılmalıdır. Bunun yanında “Sen, şöyle yapmışsın!” gibi bir ifadeden sakınılmalıdır. Zira bu “Bana ceza vermediler” demesine ve bu işi tekrar yapmasına neden olabilmektedir.¹¹⁶ Burada yazar cezada değişik bir yöntem giderek çocuğun psikolojisini etkilemeden onun yapmış olduğu işin kötü olduğunu öğretmeye çalışmaktadır.

Kınalızâde Ali Efendi, çocukların erken yaşlarda akli olgunluğa ulaşamamalarından dolayı bazı kötü fiiller işleyebileceklerini ve bu durumun doğal karşılanması gerektiğini ifade etmektedir. Bazı çocuklarda yalan ve kötülük, bazılarında da hırsızlık ve hainlik bulunabilmektedir. Bu durumun onlarda gerçekleşmeye başlamasıyla birlikte hemen düzeltmek ve kontrol altına almak gerekmektedir.¹¹⁷ Böylelikle kötü fiillerin çocukta yerleşmesine müsaade etmeden erken davranmak, kötü davranışları engellemek açısından faydalı olacaktır.

2.2.2.4.4. Çocuklara Kıyafet Eğitimi Vermek

Kınalızâde çocuklara karşı eğitimde sadece telkin vermek, nasihat etmek gibi teorik bilgiler vermekle yetinmemiş bununla birlikte gündelik hayatlarında nasıl kıyafetler giymeleri gerektiği konusunda da tavsiyelerde bulunmuştur. Ona göre,

¹¹⁵ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 31.

¹¹⁶ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 32.

¹¹⁷ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 32.

çocuklara çok süslü ve değerli elbiseler giydirilmemelidir. Devamlı olarak yanlarında iyi ve güzel yiyecekler ve süslü elbiseler küçümsenmelidir. Bunun yanında süslü giyinmenin kadınlara has bir özellik olduğunu ve erkeklerin süslü elbiselerle değil, olgunluk ve faziletle ancak yükselebilecekleri anlatılmalıdır.¹¹⁸ Görüldüğü üzere yazar, giyim konusunda da sadeliği önermekte, gösterişten uzak olmak gerektiğini tavsiye etmektedir.

2.2.2.4.5. Çocuklara Yeme-İçme Eğitimi Vermek

Giyinme konusunda olduğu gibi yemek yeme hususunda da yazar aşırıya kaçmamak gerektiğini belirtmektedir. Çocuklara her zaman güzel yiyecek ve içecekler vermeyip, ekmekle yetinmeyi öğretmek, zamana ve yerine göre bu yiyeceklerle yetinmeyi öğretmek gerekmektedir. Çocuklar sabahları çok yedirilmemelidir. Zira bu hafızanın durgunlaşmasına ve bedeninin tembelliğine yol açarak öğrenmesine engel olabilmektedir. Et, tatlı ve meyveyi birbiri ardına vermemeli, yemek yerken, hele meyve yerken su içirilmemelidir.¹¹⁹ Çocukların sarhoş edici şeylerden sakındırılması gerekmektedir. Çünkü sarhoş edici şeyler çocuklarda öfke, korku, hafiflik, küstahlık ve bozukluğa sebep olmaktadır. Bunun akabinde beğenilmeyen melekeler kalplerine yerleşebilmekte ve bunların giderilmesi zor ve zararı çok olmaktadır. Dolayısıyla çocukların içki içilen yerlere gönderilmemesi, böyle yerlerde ahlakını bozucu hikâye ve şiirlerin dinletilememesi gerekmektedir.¹²⁰ Yazar yemek eğitimi konusunda ayrıntıya girerek çocuklardan sakındırılması gereken davranışları vurgularken, günümüzde uzmanlar tarafından tavsiye edilen yemek esnasında su içilmemesi görüşünü¹²¹ çocuklara karşı sakındırılması gereken bir eğitim metodu olarak aktarmaktadır.

2.2.2.4.6. Çocuklara Yardımlaşma Eğitimi Vermek

Çocuğa cömertlik alıştırmalıdır. Arkadaşlarına iyilik yapmak ve yardım etmek gibi faziletler kazandırılmalıdır. Buna karşın böbürlenmek ve alay etmek gibi

---

¹¹⁸ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 32.

¹¹⁹ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 33.

¹²⁰ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 33.

¹²¹ Ahmet Aydın, *Taş Devri Diyeti Doğru Beslenmenin Başucu Kitabı*, <http://www.altinicizdiklerim.com/ozetler/TasDevriDiyeti.pdf>, (06.07.2014), s. 23.

hoş olmayan tavırlardan da sakındırmak gereklidir. Hayır yapmak istendiği zaman örnek olması açısından çocuğun eline vererek yapılmalıdır. Böylelikle çocuk çokça yardım yapmayı öğrenmektedir.

Çocuklara dünyayı ve malı küçük göstermeli, para gibi maddi eşyaları biriktirmekten sakındırılmalıdır. Bununla birlikte para sevgisinin kötü bir şey olduğu çocuğa telkin edilmelidir.¹²² Burada yazar para gibi maddi değeri olan şeyleri çocuklara sevdirmemesi gerektiğini tavsiye etmekle, yardımlaşma bilincinin çocuklara kazandırılması arasında bir bağ kurmaktadır. Yine yardım yaparken birebir parayı çocuğun eline vererek yardım yapmasını sağlama gibi davranışlar, çocuğun zihninde güzel bir izlenim bırakması açısından örneklik teşkil etmektedir.

2.2.2.5. Çocuk Eğitiminde Dengenin Sağlanması

Yazar yapmış olduğu bütün nasihatlerde hep itidalli davranmak gerektiği görüşündedir. O, çocuğun kötü davranışlardan uzaklaştırılmasını tavsiye ederken telkin metodunu tercih etmektedir. Bunun yanında çocuklara karşı devamlı olarak telkin edilmesi, onlarda rahatsızlık oluşturabileceğinden dolayı olmalı ki Kınalızâde, her gün birazda olsa tembellik ve oyuna müsaade edilmesi gerektiği görüşündendir. Ancak bu oyun, içerisine kötülük ve çirkinlikleri barındırmamalıdır.¹²³

Sadece oyun konusunda değil aynı zamanda yaşam koşullarında da dengeyi sağlamak gereklidir. Yazın sıcaklarda gölgeliklere gitmek, yelpazelerle serinlemek, kışın elini ayağını korumak maksadıyla sıcak yerlere oturup kalın kürkler giymekten çocuklar uzak tutulmalıdır.¹²⁴ Yazar çocuğun mevsimsel değişikliklerden korunmasında aşırı bir tutum sergilenmesi halinde çocuğun soğuk ve sığağa karşı direncinin azalacağından dolayı sakındırması söz konusudur.

Yine ebeveynler çocuklarına karşı aşırı sevgi duymaları halinde bunu çocuklarına bildirmemelidirler. Çünkü bu durumu çocuğun anlaması halinde, öğrenmesi ve terbiye edilmesi daha zor olabilmektedir. Bundan dolayı öğretmen sevgisi, anne baba sevgisine tercih edilmiştir. Akıllı bir şekilde davranan baba çocuğuna sevgi duyduğu halde bu durumu ona aksettirmeden çocuğunu terbiye

¹²² Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 34.

¹²³ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 34.

¹²⁴ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 33.

etmelidir.¹²⁵ Bir eğitimci olarak anne-babanın çocuklarına karşı sevgide ölçüyü kaçırmaları ve bunu onlara belli etmeleri halinde çocuğun eğitimi daha zor olacaktır. Öğretmenin ebeveynlere tercih edilmesi, onun tamamen bir eğitimci gözüyle çocuklara yaklaşması ve anne-baba ile çocuk arasındaki merhamet, sevgi bağlarının öğretilmede olmamasından kaynaklanmaktadır.

2.2.2.6. Eğitimde Çocukları Kabiliyetlerine Göre Yönlendirmek

Buraya kadar yazarın dile getirmiş olduğu terbiye etme süreci, çocuğun temel eğitimi alma noktasında toplanmıştır. Bu aşamadan sonra artık çocukların kendilerini bilme, akletme kabiliyetlerinin belirgin olmaya başlamasıyla, onlara öğretilen bilgilerin ne anlama geldiği anlatılmalıdır. Artık çocuğa, mal-mülk, her türlü eşyayı kullanmaktan gayenin karakteri düzeltmek olduğu açıklanmalıdır. Bununla birlikte sıcak-soğuk, açlık ve susuzluk gibi zorluklardan kurtulup, sağlam bir karakter sahibi olup, manevi olgunluğu elde ederek, ahiret saadetini elde etmek suretiyle hakiki saadete erişmek gerektiği anlatılmalıdır. Yine ilimlerin sonu ilahi bilgiye ulaşmak olduğu öğretilmeli, anne ve babadan taklit yoluyla öğrenilen inançlar, delil ve akıl yürütme ile verilmeye çalışılmalıdır.¹²⁶

Çocuğun cinsel açıdan olgunluğa eriştiği bu dönemde, dikkat edilmesi gereken hususlardan biride, çocuğun hangi ilim ve fenne yatkınlığı varsa, hangisine durumu daha uygun düşüyorsa, bu enine boyuna değerlendirilerek çocuğun en uygun olan ilim ve fenne yönlendirilmesi gerekir. Zira herkes doğuştan ilim ve fenne yatkın ve onu öğrenmeye hazır şekilde yaratılmıştır. Eğer herkes aynı kabiliyetle yaratılsa, farklı sanatlar meydana gelmeyecek ve âlemin düzeni bozulacaktır. Bunun yanında bütün ilimleri öğrenmek mümkün olmadığından dolayı insanının yetenekli olduğu alanda ilgilenmesi ve derinleşmesi daha uygun olmaktadır.¹²⁷ Tamda burada yazarın dile getirmiş olduğu çocukların yatkın olduğu ilimlere yönlendirilmesi konusu, günümüz eğitim sisteminde kullanılan yönlendirme eğitimine karşılık gelmektedir.¹²⁸

Eğer çocuk sanatla meşgul olacaksa, son derece sabır ve sebat gereklidir. Bir sanatla çocuk meşgul edildiği zaman o sanattan para kazanması sağlanmalıdır. Zira

¹²⁵ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 34.

¹²⁶ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 35.

¹²⁷ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 35.

¹²⁸ İbrahim Yıldırım, "Eğitimde Yönlendirme Modeli Önerisi" *Milli Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı*, Ankara, 2000, ss. 1-2-3.

bu çocuğun neşesini ve arzusunu arttırmaktadır. Böylelikle o, sanatı sonuna kadar götürmeye gayret sarf edecektir. Sanatından geçimini sağlamak şerefli kişilerin özelliğidir. Böylece çocuklar anne ve babalardan gelecek olan mirasa güvenmeyeceklerdir.

2.2.2.7. Eğitimde Öğretmen Faktörü

Evlilik sürecinde eş seçimi ile çocuğun eğitimi arasında dolaylı yoldan bağ kuran yazar, öğretmen tercihi de titiz davranılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu itibarla, iyi ve dindar, akıllı, ahlaklı öğretmenler seçilmelidir. Bunun yanında iyi ahlaka sahip büyüklerine saygılı, kızgınlığında ve yumuşaklığında aşırıya kaçmayan biri olmalıdır. Çok yumuşak olduğu takdirde terbiye etme ve düzeltme konusunda aciz kalabilmektedir. Buna karşın çok kızgın olduğu zamanda, çocuk, lüzumsuz sinirlenmeden dolayı üzgün ve ilim öğrenmekten nefret edebilmektedir.¹²⁹ Öğretmenin karakterinde de dengeyi gözeten yazar aşırı tutum sergileyen öğretmenlerden vazgeçilmesi gerektiği görüşündedir.

Yazara göre, öğretmenlerde eğitim verirken çocuklara yaklaşımlarında dikkatli olmalıdırlar. Öğretmen çocuğu cezalandırırken az dövmeli, ancak tesirini çocuğun üzerinde çok göstermelidir. Aynı zamanda öğretmen çocuğu dövdüğü zaman çocuk çok ağlar ve feryat ederse, bu durumun zayıf kimselerin özelliği olduğu onlara anlatılmalıdır.

Çocukların anne-baba, ağabey ve öğretmen gibi büyüklerine karşı saygılı olması öğretilmeli, büyüklerin meclisinde oturduklarında az konuşturulmalı ve sordukları sorulara kısa cevaplar verilmelidir.¹³⁰ Yazarın ifade ettiği üzere çocukların, öğretmenlerine karşı saygılı olmaları hususu, eğitim sürecinde öğretmen-öğrenci münasebeti açısından bizlere yol göstermektedir. Yine çocuklara ceza verirken pedagojik olarak nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini bizlere aktarması, cezalandırma esnasında dengenin sağlanması açısından önemlidir.

---

¹²⁹ Kmalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 33.

¹³⁰ Kmalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 34.

2.2.2.8. Eğitimde Cinsiyet Faktörü

Çocukların eğitimi hakkında genel olarak görüşlerini ifade eden Kınalızâde Ali Efendi, kız çocuklarının eğitimi konusuna biraz daha dikkat edilmesi gerektiği görüşündedir. Kız çocukları hakkında hayâ, erkeklere karşı iffetini koruma, utanma ve ev içerisindeki işleri yerine getirmesi konusunda biraz daha alaka gösterilmelidir. Çocuklara bu konular telkin edilirken bizzat uygulayarak yapılmalı ve edep, terbiye konuları üzerine durulmalıdır.

Yazar, Hoca Nâsırî'den yapmış olduğu alıntıya göre kızlar, yazmaktan ve okumaktan men edilmelidir. Diğer bazı âlimler ise, yazmaktan men edilmeli fakat okumaktan men edilmemesi gerektiği görüşündedirler. Kınalızâde ise "İlim öğrenmek Müslüman kadın ve erkek üzerine farzdır" görüşünü dile getirerek Hz. Aişe'nin bir kadın olmasına rağmen İslam ahkâmının birçoğu, kendisinden nakledildiğini belirtmiştir.¹³¹ Dolayısıyla burada yazarın kendisinden önce yazılan ahlak kitaplarından farklı düşünerek, kız çocuklarının da ilim öğrenmesi gerektiğini ifade etmesi, yaşamış olduğu dönemde kadınların eğitimini savunması açısından cesaret verici ifadelerdir.

2.2.2.9. Genel Olarak Adâp Kuralları

Doğumundan itibaren çocuklara ahlaki yaklaşım metodunun hangi yollarla öğretilmesi gerektiğini bizlere aktaran Kınalızâde, bunun yanında biraz daha ileri giderek genel olarak insanların ikili ilişkilerde konuşma adâbı, yemek yeme konusunda, Oturma, yürüme gibi davranışlarda, anne-babaya karşı tavırlarda adâba uygun olarak nasıl hareket edilmesi gerektiğini de ifade etmiştir.

Konuşma Adâbı: Yazar konuşmanın adâba uygun şekilde yerine getirilmesi için birçok tavsiyede bulunmaktadır. Ona göre konuşurken çok konuşmaktan kaçınılmalıdır. Zira çok konuşmak hafıza zayıflığına ve akıl bozukluğuna neden olmaktadır. Çok konuşmak beynin yorgunluğuna ve dile zararlı, çirkin sayılmaktadır. İnsanlar çok konuşanın sohbetinden usanıp, anlatılanlardan rahatsız olmaktadır. Yine topluluk içerisinde diğer insanlara söz hakkı vermemek rezil ve kötü bir davranıştır.

---

¹³¹ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 39.

Konuşma kısa ve veciz ifadelerle olursa edebe daha uygun olmaktadır. Zira sözün en hayırlısı kısa ve manalı olanıdır.

Çok konuşma hastalığı olan kişinin başına iki bela gelmektedir. Bunlar; çok konuşma ile kendisinin küçülmesi ve dinleyicileri usandırmasıdır. Filozofların sözlerinde belirttiği gibi “akıl tam olunca söz noksan olur.”¹³² Başka bir beyitte yazar “*Suhan bisyâr bişnev endeki gû, yekî-râsad megû sad-râ yekî gû*” yani “Sözü çok dinle, az söyle; bir söze yüz deme, yüz söze bir söyle”¹³³ şeklindeki ifadeyle az sözle çok tesir bırakmak gerektiğini vurgulamaktadır.

Toplumda ders veya vaaz verenler, küçük bir söz ve konuyu gereğinden fazla tekrarlayarak dinleyenleri usandırmamalıdır. Eğer bunları bir defa söylemişse, o konuyu bir zaman sonra aynen tekrar etmemelidir. Buna nazaran tekrar etmesi gereken bir zorunluluk varsa, “Falan hikâyede belirttiğimiz gibi” şeklinde vurgu yaparak dinlemeyen bir iki kişiye anlatacak tarzda işaret etmelidir.¹³⁴

Bir topluluk içerisinde soru sorulsa ve o toplulukta kişinin kendisi de bulunsa hemen ileri atılıp cevap vermekten sakınmalı, eğer bir kimse cevap vermeye çalışırsa, şayet kendi vereceği cevap onunkinden güzel olsa bile sabretmelidir. Daha sonra cevap veren kimsenin sözü bittiğinde, edebini koruyarak uygun bir dille cevabını vermelidir. Kendi vermiş olduğu cevaptan sonra başka birinin cevap vermesi durumunda, kızılmamalı ve eğer bu cevap kendi vermiş olduğu cevaptan güzelse bunu insafla karşılayıp gerektiğinde söylenmelidir.¹³⁵ Kınalızâde burada kişinin bazı durumlarda erdemli davranmasının adaba daha uygun olacağına değinmektedir.

Diğer taraftan kalabalık ortamlarda bazı kimselerden gizlemek maksadıyla bir başkası ile konuşmaktan kaçınılmalıdır. Zira böylelikle birey kendisinden bahsedildiği zannına kapılabilir. Büyüklerle konuşma esnasında kinayeli konuşmamalı, kişinin soru sormasına neden olacak şekilde hafif veya muhatabı incitecek tarzda yüksek sesle konuşmaktan sakınılmalıdır. Orta yollu bir ses tonu kullanılmalıdır.¹³⁶

---

¹³² Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 40.

¹³³ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 40.

¹³⁴ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 40.

¹³⁵ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 41.

¹³⁶ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 41.

Topluluk içerisinde konuşma üslubunun insanları rahatsız etmemesi gerektiğinden bahseden yazar, aynı zamanda konuşurken jest ve mimiklere de dikkat edilmesi gerektiğine değinmektedir. Konuşma sırasında çirkin, küfür ve kaba mizahtan, soğuk şakalardan kaçınmak gereklidir. Çünkü bunlar kişide karakterin zayıflamasına, insanlarda kin ve düşmanlığın meydana gelmesine neden olmaktadır. Konuşmayı yer ve zamana uygun şekilde yapmalı ve konuşma esnasında el, baş, göz, kaşla işaretler yapmaktan kaçınılmalıdır. Ancak uygun olunan yerlerde bu tür işaretler yapılmalıdır.¹³⁷

Büyüklerle ve saygı gösterilmesi gereken kimselere hitap ederken “sen” hitabı yerine “siz” şeklinde bir hitapla seslenilmelidir. Akranlarıyla konuşan kişi güzel ve hoş kelimelerle konuşmalı, fakat fazla alçak gönüllü davranıp kendisini de alçaltacak şekilde söz söylememelidir. İnsanların arkasından çekiştirmek, yalan söylemek ve iftira etmekten kaçınılmalı, insanları küçük düşürecek sözleri söylememeli ve dinlememeli, bu şekilde sözler kullananlarla bir arada bulunmamalıdır. Söz arasında, “anladın mı, dinledin mi, beri bak, beni dinle, anlaşıldı mı?” gibi buna benzer sözler sarf etmekten uzak durulmalıdır.¹³⁸

Görüldüğü üzere, yazar, konuşma adâbı ile ilgili birçok ayrıntı üzerinde durarak kişinin karakterinin ölçüldüğü bir ortamda hitap şeklinin kibar ifadelerle olması gerektiği üzerinde durmaktadır.

Oturma ve Yürüme Esnasında Kaçınılması Gereken Davranışlar:

Toplum içerisinde konuşma adabında ifadelerin önemine değinen yazar, ardından kişinin hal ve hareketinde nasıl bir tavır sergilemesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Kınalızâde, yürürken fazla hızlı gidilmemesini, zira bunun hafiflik alameti olarak algılandığını belirtmektedir. Buna karşın fazla ağır yürümek de tembellik ve kibirlik alametidir. En iyi yürüme şekli normal olarak orta yollu yürüme şeklindedir.

Yürüme esnasında ikide bir geri dönüp bakmak ahmaklık alametidir. Yürürken başını eğip yere bakmakta üzüntü ve fazla düşünme alametidir. Ancak bazı sâlih kişilere göre yere bakmak ilk bakıştan çekinmek içindir. Bundan dolayı dervişler öğrencilerine bu şekilde yürümeyi emretmektedirler. Hayvana binerken de itidalli davranmalı, ne zayıf ve korkak, ne de kibir ve gururlu görünümde

¹³⁷ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 42.

¹³⁸ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 43.

olunmalıdır. Hayvan üzerinde otururken beli bükmeyp doğru bir şekilde oturmalı, fakat omuzlar gerilip göğüs yukarı kaldırılmamalıdır.¹³⁹ Burada yazar ata oturma biçimini dahi vurgularken gösterişten uzak bir şekilde ve çok da kendini alçaltmadan uygun bir tarzda oturmayı tavsiye etmektedir.

Otururken ayaklarını uzatmaktan ve birbiri üzerine koymaktan kaçınmalıdır. Topluluk içerisinde başını eline ve dizine dayamamalı ve boynunu da eğmemelidir. Bunlar üzüntü ve tembellek alametleridir. Sakalını yolmak ve oynatmak, burnuna getirip koklamak gibi davranışlar hoş karşılanmamaktadır. Parmaklarını ağızına ve burnuna sokmamalı, parmaklarını çıtlatmamalı ve elinden geldiğince esneme ve gerinmeden uzak durulmalıdır. Esnemek mecburiyetinde kaldığı zaman eline ağızına tutmalı ve ağız-burun suyunu, görenlerin iğrenmesine sebep olmamak için, göstermemelidir. Sonuç olarak insanların hoşuna gitmeyen davranışlardan sakınmak gereklidir.

Kişi bir mecliste bulunduğu vakit yerini bilip, makamından ne aşağı, ne de yukarı bir yere oturmalıdır. Kişinin kendisi bir meclisin reisi veya ev sahibi ise merteye gözetmeden her neresi boşsa oraya oturmalıdır. Kimsenin yanında yatıp uyunmamalıdır.

Yeme ve İçme Adâbı: Yemek yeme ve su içme adâbını hem sağlık hem de adâp açısından ele alan yazar, tavsiye ettiği sözlerle uygun olan ahlaki davranışları ifade etmeye çalışmıştır. İlk olarak yemekten önce el, ağız ve burun yıkanmalıdır. Ev sahibi veya topluluğun büyüğü bir şey demiyorsa besmele çekerek yemeğe başlanmalıdır. Eğer ki kişi ev sahibi değilse, ev sahibinin izni ve büyükler yemeğe başladıktan sonra başlamak gereklidir. Yemeğe tuzla başlamak sünnet olduğundan dolayı ağıza tuz alarak başlanmalıdır. Yemek yeme sırasında elleri, varsa bıyıkları ve giysiyi bulaştırmamalı ve yemek masası kirletilmemelidir. Yine masada ekmeği ve tuzu ıslatmaktan kaçınılmalıdır. Yemek yerken hızlı bir şekilde yemek ve oburluk yapmaktan sakınılması gereklidir. Zira bazı âlimler, fazla açlık zamanlarında dostların ziyafetine gidilmemesi gerektiğini söylemişlerdir.¹⁴⁰

Yemek yerken küçük lokmalar alınmalı ve ne çabuk yutmalı ne de ağızda fazla tutulmalıdır. Orta seviyede yenmelidir. Yemek sırasında sünnete riayet ederek,

---

¹³⁹ Kmalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 44.

¹⁴⁰ Kmalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 46.

insanların nefretini kazanacak fiillerden kaçınmaya çalışılmalıdır. Zira peygamberimizin bütün sünnetleri hoş ve güzeldir. Yemeğin rengine bakmaktan, kokusunu koklamaktan, yemeğin iyisini seçemeye çalışmaktan kaçınılmalıdır. Eğer yemek az ise hırsıyla yemeğe çalışmak yerine sofradakilere ikram edilmelidir. Beraber yediği kimselerin lokmalarına bakılmamalıdır. Yemek yerken önünden yenmeli, başkalarının önünde bulunan meyveler alınmamalıdır. Çiğnedikten sonra ağzından çıkardığı kemik ve çekirdeği ekmeğin üstüne koymamalı, sofranın üzerine bırakılmamalıdır. Sofrada başkalarını rahatsız edecek şekilde ağızdan bir şeyler çıkarmaktan ve ağızdan sofraya veya tabağa su damlatılmaktan kaçınılmalıdır.¹⁴¹

Sofraya oturulurken gösterilen intizama yemek bittiği zamanda uyularak herkesten önce kalkılmamalıdır. Şayet kişi kendi evinde bulunursa veya çok samimi bir dostun sofrasında ise ya da bir evde misafir konumunda ise önce kalkabilir. Ancak yemekten çabuk kalmak ev sahibine karşı hoş bir davranış değildir. Çünkü bu durum yemeğin beğenilmediği hissini doğurabilmekte ve ev sahibini kırabilmektedir. Ev sahibi olan kişi misafirine üç defa ikram teklifinde bulunmalıdır. Üç defadan fazla ısrar etmemelidir. Ev sahibi misafirden sonra yemekten kalkmalıdır. Misafirde ayrıca yemek istememeli, kendisine ikram edilen yemeğe kanaat getirmelidir. Yemeğin ayıbından bahsedilmemeli, kişinin iştahı yoksa yer gibi görünmelidir.

Yemekten önce temizliğe riayet edildiği gibi yemekten sonra da eller ve ağızlar yıkanmalı, ağıza alınan su yutulmadan tekrar dökülmelidir. Yemekten önce gençlerden, yemekten sonra ise elleri yıkamaya yaşlılardan başlanmalıdır.¹⁴² Yazar yemek yeme esnasında uyulması gereken kuralları aktarırken dini ve kültürel öğelerin yanında kişinin sağlığı içinde uygun olan kuralları tavsiye etmiştir. Bununla birlikte detaylarıyla konuyu ele almış ve insanların hoş karşılamayacağı davranışları ince ayrıntılarıyla aktararak insanların bunlara dikkat etmeleri gerektiğini vurgulamıştır.

Anne ve Babaya Karşı Yerine Getirilmesi Gereken Görevler: Yazar buraya kadar ele almış olduğu konular genelde çocukların yetiştirilmesi sırasında onlara öğretilmesi gereken görgü kuralları ve genel olarak insanların gündelik hayatlarında adâba uygun davranışlar sergilemesi şeklinde olmuştur. Kınalızâde bu konu başlığında ise, çocukların yetiştirilmesi sürecinde en önemli role sahip olan

¹⁴¹ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 47.

¹⁴² Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 48.

anne babaya karşı çocukların ne gibi görevleri olduğunu irdelemeye çalışmıştır. Daha önce ele aldığımız konularda Kınalızâde Ali Efendi çocukların ne kadar değerli varlıklar olduğunu belirtmiştir. Bu konuya başlarken öncelikle anne ve babanın ne kadar değerli bir varlık olduğundan bahsederek giriş yapmıştır.

Yazara göre, Allah'ın insana vermiş olduğu akıl ve din nimeti için Allah'a şükretmek, insanın yerine getirmesi gereken temel görevlerdendir. Zira nimetlerin en büyüğü Allah'ın vermiş olduğu nimetlerdir. Bilakis her türlü iyilik ve ihsan ondan sâdır olmaktadır. İlahi nimetlerin dışında Allah'ın vermiş olduğu en büyük nimet ise insandır. Diğer var olan bütün nimetler insanlar için vardır. İnsan varlığının esas sebebi Allah, görünen sebebi ise anne ve babadır.

İnsanın zor durumda kaldığı zaman ona destek olan, onu yetiştirilme sürecinde terbiye eden, yiyeceğini ve içeceğini sağlayan, hayatının devamı, büyümesi ve gelişmesinde her türlü ihtiyacını karşılayan ve ruhunu güzelleştirip hareketlerini tanzim eden anne ve babadır. Bununla birlikte çeşitli zorluklara ve güçlüklerle göğüs gererek, her türlü dünyevi ihtiyaçlarını gece gündüz demeden karşılayan ve hatta kendisini çocuğuna tercih eden yine anne ve babadır.

Anne, çocuğun doğmasında baba ile aynı konumdadır. Ancak doğurmak, emzirmek ve diğer zorluklara katlandığından dolayı çocuğun üzerinde hakkı babadan daha çoktur. Yine annenin yapısı itibariyle çocuğa karşı sevgisi babadan daha üstündür. Nitekim çocuklar bir sıkıntıyla karşı karşıya geldikleri zaman ilk önce annenin yanına koşmaktadırlar. Burada yazar, ne kadar iyilik yapılırsa yapılsın yine de anne-babanın hakkının ödenemeyeceğini ifade etmektedir.¹⁴³

Yazara göre bir kimse anne-babasına hizmet etme durumu varsa bunu kendisine yük olarak görmemelidir. Nitekim şeytan, insana devamlı olarak bunu zor bir işmiş gibi göstermektedir. Akli başında olan kimse şu Hadis-i şerifi iyi düşünmelidir; “Anne-babasına veya onlardan birine yetişip de bakmayan kimsenin burnu yere sürtsün! Burnu yere sürtsün! Burnu yere sürtsün. O kimse bundan sonra cennete giremez” buradan hareketle anne ve babası muhtaç oldukları bir dönemde kişi onlara yetişip hizmet ve itaat ederek rızalarını kazanması gerekmektedir.

Anne-babanın çocuklarının terbiyesiyle meşgul olmaları vaciptir. Bundan dolayı şefkatin ve muhabbetin anne-babada bulunması nedeniyle dinde onlara fazla

---

¹⁴³ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 48.

tavsiyelerde bulunmamaktadır. Ancak anne ve babaya karşı çocuğun doğuştan yapısında bu özelliklerin bulunmaması sebebiyle dinde tehdit derecesine varan tavsiyeler bulunmaktadır. Mutlu olmak isteyen kimseler anne ve babasına itaat etmeli ve onların rızalarını almaları gerekmektedir. Çocuklar, anne-babanın emirlerini Allah'ın ikinci emri olarak saymalıdır.¹⁴⁴

Anne-babaya karşı her koşulda hürmet edilmesini tavsiye eden yazar hangi durumda itaat edilmemesi gerektiğini de belirtmiştir. Buna göre, dinin emirlerine muhalif herhangi bir şey yapmadıkları takdirde her türlü işlerini gönülden ve severek yapmalı, buna karşın dine karşı emirlerinde ise onlara karşı gelmek, isteklerine uyulmaması gerekmektedir. Ancak karşı gelmede dahi ölçülü davranmalı sert olunmamalıdır.

Şayet anne ve babadan birini tercih etmek zorunda kalınır ise, anne hakkı daha önde gelmektedir. Çünkü beden olarak anneye bağlılık daha fazladır. Ruhâniyet açısından ise, babaya bağlılık daha çoktur. Zira terbiye etme, ilim öğretilmesi yönüyle ve nefsin irşad edilip mükemmele ulaşması babadan kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı bakım ve hizmet yönüyle bedenen anneye, ilmi noktada yetiştirilmesi, sözlerini dinleyip tavsiyelerine uyulması yönüyle de babaya uymak gereklidir.¹⁴⁵

Sadece anne-babaya değil aynı soya bağlı olduğu yakın akrabalarından, hala, teyze ve amcalar gibi, bunun yanında emeği geçen hocalar karşısında hürmet etmek gerekmektedir. Yazar dinin emretmiş olduğu sıla-ı rahimin bunlardan ibaret olduğu görüşündedir.¹⁴⁶ Anne-babanın çocuklar açısından ne kadar önemli yere sahip olduğu ile ilgili görüşleriyle konuya başlayan yazar, onlara nasıl davranmak gerektiğini, hangi durumlarda onlara itaat etmek gerektiğini, vermiş olduğu tavsiyelerle dile getirmektedir.

Sonuç olarak Kınalızâde Ali Efendi ortaya koymuş olduğu görüşlerle sadece çocukların yetişme sürecinde yapması gereken davranışlar hakkındaki bilgilerle yetinmemiş, bunun yanında toplumun kültürel değerlerine uygun, genel olarak bütün bireylere hitap eden görgü kurallarının nasıl olması gerektiğini de ifade etmiştir.

---

¹⁴⁴ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 49.

¹⁴⁵ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 50.

¹⁴⁶Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 50.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KINALIZÂDE ALİ EFENDİ VE AHLAK EĞİTİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Kınalızâde yaşamış olduğu yüzyılın hiç kuşkusuz en önemli ilim adamlarından birisi olmuştur. Onun yaşamı boyunca yapmış olduğu görevlerde dikkati çekecek ve övgüyü hak edecek başarılar göstermesi herkesin saygı ve hürmetini kazanmasını sağlamıştır.¹⁴⁷ Kınalızâde, eserini kaleme alırken daha önce yazılmış ahlak kitaplarından ve diğer eserlerden de faydalanmak suretiyle orijinal bir eser meydana getirmiş; bu eserini hikâye, ayet, hadis, şiirlerle süslemiştir. Bu eseriyle Kınalızâde, Osmanlı ilim dünyasında ahlak sahasında yepyeni bir çığır açmış, eseri Osmanlı coğrafyasında büyük ilgi görmüş, çok okunmuş ve kendisinden sonra gelen Türkçe ahlak kitaplarına kaynak olmuştur.¹⁴⁸

Günümüz modern çağında teknolojik ve bilimsel gelişmeler hızla artış gösterse de beraberinde getirmiş olduğu ahlaki problemler inkar edilemez bir gerçektir. Özellikle gençler arasında görülen cinsellik, şiddet ve cinayet, alkol, uyuşturucu bağımlılığı gibi birçok olumsuz davranışa ek olarak ortaya çıkan ruhsal bunalımlar da toplumsal anlamda ahlaki çöküntüye sebep olan faktörlerdendir.¹⁴⁹ Ahlak problemlerinin bu denli artış göstermesi birçok sebebe bağlı olmakla birlikte ahlak eğitiminin önemini arttırmaktadır. Bu anlamda Kınalızâde'nin *Ahlâk-ı Alâî* adlı eserinde ahlak eğitimi hakkında ortaya koyduğu görüşler günümüz ahlaki problemlerine ışık tutacak nitelik taşımaktadır.

Bu denli önemli olan eserde yazarın çocuğa verilecek eğitimde pedagojik olarak izlemiş olduğu metodu tahlil etmek bizlere yeni bir anlayış sunacaktır. Hiç kuşkusuz Kınalızâde'nin ortaya koymuş olduğu görüşler modern dönem ahlak

¹⁴⁷ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 40.

¹⁴⁸ Enfel Doğan, "Ahlâk-ı Alâî (metin-sözlük-sentaks incelemesi)", (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 30.

¹⁴⁹ İbrahim Turan, "Gençlik Döneminde Görülen Ahlaki Sorunlar Karşısında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Yeri", *Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40, 2013, ss. 272-273.

eğitimine önemli katkı sağlayacak niteliktedir. Ahlak eğitimi açısından önemli bir yere sahip olan Kınalızâde'nin görüşlerini çocuğun psiko-sosyal gelişimi, eğitim-öğretimde yöntem, öğrenmede model olma, duygu eğitimi, değerler eğitimi başlıkları altında irdeleyeceğiz.

3.1. Çocuğun Psiko-Sosyal Gelişimi

Kınalızâde, kaleme almış olduğu eserinde çocuğun psiko-sosyal gelişimi açısından modern dönem teorilerinde olduğu gibi¹⁵⁰ belli başlıklar altında dönemlere ayırarak değerlendirme yolunu tercih etmemiştir. Ancak onun vermiş olduğu mesajları psiko-sosyal gelişim yönünden basamaklara ayırmak mümkündür. Kınalızâde, ocuk eğitimini doğumdan önce eş seçimine kadar geri götürerek çocuğun psikolojik gelişimine etki eden faktörlere değinmektedir. Yazara göre, evlilikte seçilen eşin karakteri ve mensup olduğu aile, ileride çocuğun psikolojisine etki etmektedir. Zira iyi ahlak sahibi olmayan anne, yetiştireceği çocuğun psikolojik durumunu olumsuz etkilemektedir. Bunun yanında çocuğun evre tarafından olumsuz şekilde karşılanan bir aileye mensup olması da ileride kınanmasına ve aşağılanmasına zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla yazara göre, çocuğun psikolojik gelişimi açısından sağlıklı bir yuvada dünyaya gelmesini, psiko-sosyal gelişimin başlangıç aşaması olarak değerlendirmek mümkündür. Burada dikkat edilmesi gereken konu, çocuğun ilk olarak dünyaya geldiği zaman kendisini güvende hissedecek ortamın sağlanmasıdır.

Çocuğun doğumuyla birlikte ilk aşamada böyle bir nimeti verdiğinden dolayı Allah'a şükredilmesi, bunun ardından çocuğun özgüvenini arttıracak güzel bir ismin verilmesi,¹⁵¹ yine çocuğun sütle beslendiği bu dönemde iyi bir dadının seçilmesi de¹⁵² çocuğun hem güvenini artırıcı hem de psikolojik gelişimine olumlu katkı sağlayacak davranışlardır. Bununla birlikte ilk çocukluk döneminde çocuğun akli melekeleri tam oluşmadığından dolayı bu dönemde daha çok fiziksel ihtiyaçlar giderilmektedir.

Çocukların dünya ile irtibatlarını kurdukları ilk dönem olan 0-2 yaş arasında anne style beslenmenin çocuğun fiziksel gelişimi için önemli olduğu bir gerçektir.

¹⁵⁰ Binnur Yeşil Yaprak vd., *Eğitim Psikolojisi*, 12. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayınevi, 2014, s.135.

¹⁵¹ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 30.

¹⁵² Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 30.

Ancak burada üzerinde durmamız gereken konu anne sütünün çocuğun psikolojisine ne denli etkide bulunduğudır. Zira Kınalızâde Ali Efendi bu konuya dikkat çekmekte ve anne sütünün önemini “*Er-Radâ’u vilâdetun sâniyetun*” “süt emme, ikinci doğumdur” şeklinde dile getirerek çocuğun süt yoluyla emziren kişinin ahlakına sahip olabileceğini vurgulamaktadır. Bu durumun ne kadar etkili olduğunu Kınalızâde “Çocuğun gözü mavi olsa, emziren sütanne Habeşli olması durumunda çocuğun gözü siyah olur” şeklindeki sözleriyle ifade etmektedir.¹⁵³

Bebeklik dönemi olarak ifade edebileceğimiz çocuğun süt emme ile birlikte daha çok fiziksel ihtiyaçlarının karşılandığı bu dönemden sonra telkin evresi olarak adlandırılabilir¹⁵⁴ olan çocuğun saf bir idrake sahip olduğu ve çocukta ilk meydana gelen utanma duygusunun kendisini gösterdiği, ilk çocukluk dönemi (2-7 yaş) gelmektedir. Çocuklar bu evrede saf bir idrake sahip olmalarından dolayı kötü fiillere yönelebilmektedir. Yazar, bu durumu engellemek için çocukların terbiyesine daha fazla ehemmiyet gösterilmesini ve çocuğa güzel, hoş olan davranışların telkin edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Devamlı olarak men etmek, azarlamak ve zor telkin edildiği takdirde, çocukta zihin saflığı sebebiyle, kalbine men etme ve sakınma fiilleri yerleşebilmektedir. Çocukların çevrelerini yeni tanımaya başladığı bir dönemde devamlı olarak men etme yoluyla terbiye edildiği takdirde yasaklanan davranışlara karşı bunları kabulleneceğini belirten yazar, bazı asilzâde kişilerde görülen düşüklük, akılsızlık ve yaşama bozukluğu gibi olumsuz davranışların var olmasını, sütanne ve dadıların çocukları hiçbir şeyden men etmemelerine ve ne yaparlarsa devamlı olarak “*aferin*” diyerek her istediklerini yerine getirmelerine bağlamaktadır.

Kınalızâde bu dönemde filozofların görüşlerine yer vererek çocuklarda ilk meydana gelen yaratılış özelliğinin hayâ duygusu olduğunu belirtmektedir. Eğer çocukta hayâ duygusu baskın olursa, bu onun asaletinin ve efendiliğinin göstergesidir. Bundan dolayı çocuğa verilecek eğitimde de bu duygu üzerine yoğunlaşmalı ve huyunun güzelleşmesi için çalışılmalıdır. Özellikle Kınalızâde’nin çocukların azarlanması sonucu çocuklarda zihin saflığı nedeniyle kalbinde menetme ve sakındırma fiillerinin oluşacağına vurgu yapması bu dönem açısından önemlidir.

¹⁵³ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 31.

¹⁵⁴ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 373.

Çocukların okula gitmeye başladığı dönemde ailelerin dışında yeni arkadaşlarla tanışmaları, onlarla etkileşim içerisine girmelerini sağlamak ve sonuç olarak model alma davranışı gerçekleşmektedir. Kınalızâde, çocukları çevresel faktörleri model alma konusunda “*Huy hırsızı*” tabiriyle ifade etmesi, çocukların bu dönemde çevresindeki insanlardan ne kadar çok etkilendiğini gösterir niteliktedir. Yazar, taklit yeteneklerinin üst düzeyde olmasından dolayı çocukların kötü fiiller sergileyen kişilerle bir arada bulunmasından sakındırılması gerektiği görüşündedir.¹⁵⁵

Kınalızâde, çocukluk döneminden sonra bireyin akli kabiliyetlerinin olgunlaştığı, ergenlik belirtilerinin hissedildiği dönemde onlara çevrenin öğretmiş olduğu davranışların ne anlama geldiği yönünde eğitim verilmesi gerektiğini önermektedir.¹⁵⁶ Yazara göre bu dönemde bireye, hayatta asıl amacın karakteri düzeltmek ve yapılan davranışların temel hedefinin ahlaki olgunluğa ulaşmak olduğunun öğretilmesi gerektiği düşüncesindedir.

Kınalızâde, özellikle ergenlik dönemi sürecinde iyi ve hayır sahibi olan kişilerin övülmesi, kötü ve zararlı olan kişilerin ise çocuğun yanındayken kınanması gerektiğini ifade etmektedir. Yine yazar çocuğun içki gibi zararlı alışkanlıkları kazanmaması için, içki içilen mekanlara gidilmemesini ve buralarda anlatılan hikâye ve şiirlerin dinletilmemesini tavsiye etmesi,¹⁵⁷ çocuğun zihninde bu tür modellerin sempati kazanmasını engellemeye yöneliktir.

Yazar, psiko-sosyal açıdan cinsiyet kimliğini güçlendirme noktasında da tavsiyelerde bulunmaktadır. Yazar, kız çocuklarının eğitimi konusuna dikkat edilmesi gerektiğini vurgulayarak hayâ, erkeklere karşı iffetini koruma gibi konularda cinsiyet kimliğinin tanımlanması ve güçlendirilmesi açısından önemli mesajlar vermektedir.¹⁵⁸

Kınalızâde Ali Efendi ergenlik döneminin ardından bireyleri evlenip yuva kurmaya teşvik etmektedir. Bununla birlikte evlenecek bireylerde ne gibi özelliklerin olması gerektiğini de belirtmektedir. Evlilik gibi önemli bir görevi neslin çoğalmasıyla ifade eden yazar, delil olarak da “Evlenin nesliniz çoğalsın. Diğer

---

¹⁵⁵ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 31.

¹⁵⁶ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 33.

¹⁵⁷ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 379.

¹⁵⁸ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 383.

ümmetlere karşı sizinle, düşük çocukla dahi olsa iftihar edeceğim.”¹⁵⁹ Hadis-i şerifini göstermektedir.

Kınalızâde Ali Efendi'nin çocuğun psiko-sosyal gelişimi açısından ortaya koymuş olduğu görüşleri modern dönem düşünürleri de ele almaktadır.

Psiko-sosyal gelişim teorisiyle modern dönemde şöhret kazanan Erik Homburger Erikson (1902-1994)¹⁶⁰ çocukların doğumlarıyla birlikte dünyaya geldiklerinde güvenilebilecekleri ya da güven duyamayacaklarına dair temel duygular edindikleri görüşündedir. Dolayısıyla bu süre içerisinde çocuğun çevresindekilerle olan ilişkilerinin niteliği çocuğun güven duygusunu etkilemektedir.¹⁶¹ Çocuğun fiziksel ihtiyaçlarının yanında duygusal ihtiyaçlarının da karşılanması psikolojik gelişim açısından önem arz etmektedir.

Modern dönem Psikoseksüel gelişim kuramının öncüsü olan Sigmund Freud, oral dönem olarak adlandırdığı 0-1 yaş arasını kapsayan dönemde çocuğun temel haz kaynağını emme davranışı olarak ifade etmektedir. Bu dönemde çocuk annesini emerek haz almakta, böylelikle tatmin duygusunu yaşamaktadır. Hatta Freud'a göre çocuğun süt emme sürecinin erken veya geç kesilmesi durumunda emme davranışını daha sonraki zamanlarda devam ettireceği görüşündedir.¹⁶² Bu dönemi “Temel güvene karşı güvensizlik” başlığı altında inceleyen Erikson, bu durumun bebeğin daha önce anne karnında hissetmiş olduğu güven ve denge yönünün henüz oluşmamış olmasının yarattığı rahatsızlıktan kurtulmasına yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Yine Erikson, bu davranışı sergileyen çocuğun anne memesini ısırdığı zaman bu objenin çocuktan uzaklaştırıldığı takdirde, zamanla mazoşist eğilimlere zemin hazırlayabileceği düşüncesindedir.¹⁶³ Erikson'un güven duygusu üzerine kurguladığı bu dönem, çocuğun yetişkinlik çağında özerk olabilmesinin temelini oluşturmaktadır.

Psikologlara göre ilk yılda anne ile çocuk arasındaki hissi ilişkiler, gelişmenin esasını teşkil etmektedir. Anne ağız yoluyla çocuğun açlığını giderdiği gibi çocuk annenin duygu ve düşüncelerini de almaktadır. Yine konuyla ilgili olarak

---

¹⁵⁹ Ebu Davud, *Nikah 4*, 2050.

¹⁶⁰ Faruk Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, İstanbul: Dem Yayınları, 2007, s. 104.

¹⁶¹ Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 20. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayınevi, 2011, s. 75.

¹⁶² Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, s. 73.

¹⁶³ Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, ss. 105-106.

Amerika'nın Japonlar'a iade ettiği Okinova adasında, ruh hastalıklarının son derece az görülmesinin nedeninin kadınların belirli süre içerisinde çocuklarına düzenli bir şekilde süt vermeleri ve anne şefkatiyle sevmelerine bağlanmaktadır.¹⁶⁴

Çocuklarda utanma duygusunun ortaya çıkmaya başladığı dönemi Erikson'un psiko-sosyal gelişimi açısından değerlendirdiğimizde akli kabiliyetlerin tam olarak gelişmediği "Bağımsızlığa karşı utanma ve şüphecilik" yaklaşımıyla izah edebilmek mümkündür. Bu dönemin temel özelliklerinden biri de baskın olan çevresel unsurlar etrafında çocuğun psikolojik gelişiminin şekillenmesidir. Erikson, üç yaşına kadar süren bu dönemde çocukların çevreleriyle sözlü iletişime geçtiğini belirtmektedir. Çocuklar artık tümüyle başkalarına bağımlı kalmak istememektedirler. Kendi çevrelerini kontrol edip güçlerini göstermek eğilimindedirler. Bunun sonucunda kendileri yemek yeme, eşyaları toplama, karşılaştığı problemleri çözme gibi davranışları sergileyebilmektedirler.¹⁶⁵

Yine Erikson'un, üç yaşından altı yaşına kadar "Girişkenliğe karşı suçluluk" olarak nitelendirdiği dönemde çocuğun motor ve dil gelişimi, onun fiziksel ve sosyal çevresini daha fazla araştırmasını sağlamakta ve atılgan olmasına olanak vermektedir.

Okul öncesi dönemi kapsayan süreçte çocuğun kendisini, çevresini keşfetmesi ve yeni bilgiler öğrenme isteği devamlı olarak arttığından dolayı çocuğun gerekli yaşantıları kazanmasına olanak sağlanması gereklidir.¹⁶⁶ Nitekim Fried'un "Faillik dönem" olarak adlandırdığı, motor ve dil gelişiminin hızlı artış yaşadığı bu evrede, çocuk cinsel kimliğinin farkına varmakta ve çevresinde var olan karşı cinse ilgi duyma ve bireyleri rol model almaya başlamaktadır.¹⁶⁷ Doğal olarak hızlı gelişimin yaşandığı bu dönemde ebeveynler ile çocuk arasındaki ilişki de önemini arttırmaktadır. Zira çok sık azarlanan ve engellenen çocukta Erikson'a göre "Girişkenliğe karşı suçluluk duyma" eğilimi kendini göstermektedir. Bu dönemde girişkenliği engellenen çocuk ileride yapacağı davranışlarda suçluluk duyabilmektedir. Ahlaki muhakemeye ilgili çalışmaları bilişsel evre modeliyle tanıştıran Piaget'e göre, okul öncesi dönemde çocuklar davranışların iyi yada kötü olduğunu sonuçlarına bakarak değerlendirdiği görüşündedir.

¹⁶⁴ Sefa Saygılı, *Sağlık Bilinci*, İstanbul: Denge Yayınları, 2005, s. 66.

¹⁶⁵ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, s. 76.

¹⁶⁶ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, s. 76.

¹⁶⁷ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, s. 73.

Erikson, çocukların okula başladığı dönem olarak nitelediği bu evrede, yaşlılarıyla ilişkilerin daha ön planda olduğu, paylaşma, işbölümü gibi üretkenliklerin gelişmeye başladığı bir evre olarak tanımlamaktadır.¹⁶⁸

Ahlaki gelişim teorisiyle ün yapmış olan Kohlberg “Geleneksel düzey” adıyla ele almış olduğu bu dönemi çocukların sosyalleşmeye başladığı ve bencil düşünce yapısından uzaklaşıp aile, grup ve toplumun beklentilerinin her şeyden önemli olduğu bir dönem şeklinde ifade etmektedir. Çocuğun olgunlaşmaya başladığı bu aşamada sosyal düzeni sağlamak ve bu düzene bağlılık önem arz etmektedir. Böylelikle sosyal düzenin bir parçası olduğunun farkına varan birey, bir önceki düzeyden farklı olarak kendi ihtiyaçlarını bazen grubun ihtiyaçlarına göre ikinci planda tutabilmektedir.¹⁶⁹Buradan hareketle psiko-sosyal açıdan bireyin aile yuvasından çevreye doğru kayması ve dış dünya ile tanışması olarak tanımlayabileceğimiz aşamada, çocuklar çevrelerinde bulunan kişilerden etkilenebilmektedirler.

Erikson’a göre bireyin psiko-sosyal gelişim sürecinde çevresiyle kurduğu ilişkiler sonucu sosyalleşmesi ergenlik dönemiyle birlikte farklı bir boyut kazanmaktadır. Birey, fiziksel değişimin hızla gerçekleştiği bu süreçte “Ben kimim?” sorusunu kendisine sormaktadır. Birey bu soruyu cevaplarken ailesinden çok akran çevresinden etkilenmektedir. Bireyin arayış içerisinde olduğu bu dönemde gelecekle ilgili kararları vermesi gerektiği düşüncesi kendisini yeni bir kimlik tanımlamasına sürüklemektedir.¹⁷⁰

Bireyin psiko-sosyal gelişiminde en önemli özelliklerinden biri de cinsiyet kimliğidir. Özellikle Freud’un psikoseksüel gelişim teorisiyle ele almış olduğu bu konu dikkate değerdir. Zira çocukların gelişim sürecinde ilgileri kendi cinsine ve karşı cinse olmak üzere değişkenlik göstermektedir. Bu eğilimler doğal olarak çocuğun karakterine de etki etmektedir. Freud, 3-6 yaş arasında çocukların karşı cins ebeveyne daha fazla sevgi gösterdiğini ifade etmektedir. Bundan dolayı çocuğa sıcak ve sevgi dolu davranılması gerektiğini söyleyen Freud, bu dönemde çocukların yetişkinleri model alarak cinsiyet rollerini kazanmaya başladığına dikkat çekmektedir. Bundan sonraki dönemde çevreyle tanışan çocuğun cinsiyet rol kimliği

---

¹⁶⁸ Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, s. 106.

¹⁶⁹ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, s. 66.

¹⁷⁰ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, s. 78.

olarak kendi cinsinden olanlara yönelimi artmakta ve arkadaş grupları bu şekilde belirlenmektedir.

Ergenlik döneminde kimlik kazanma sorunu sağlıklı bir şekilde çözen kişi kendine güvenen biri olarak hayatını sürdürür. Erikson' un bu görüşü bireylerin karşı cins ile kuracakları ilişki için bir ön şarttır. Zira kimlik karmaşası yaşayan genç içine kapanmakta ve ilişki kurmakta zorlanmaktadır. Sağlıklı kişiliğe sahip olan genç etrafıyla iyi ilişkiler kurmakta ve topluma faydalı olmak için üretken bir şekilde davranmaktadır.¹⁷¹ Erikson' un yetişkinlik dönemi hakkında ortaya koyduğu bu görüşler evlenerek sağlıklı bir yuva kurmayı ve çocuk yetiştirerek topluma üretken bir birey olmayı beraberinde getirmektedir.

Genel olarak çocuğun psiko-sosyal gelişimini göz önünde bulundurduğumuzda Kınalızâde'nin görüşlerinin büyük bir kısmı tartışmaya açılmayacak kadar objektif bir içerikle yazılmakla beraber bazı açılardan, yazarın görüşleri eleştiri ve tartışmaya açık gözükmektedir. Bunlardan birisi süt annenin karakterinin çocuğa bütünüyle sirayet edeceği düşüncesidir. Bu durum bize çocuğun gelişiminde kalıtım ve çevre faktörlerini anımsatmaktadır. Günümüz gelişim psikolojisi yaklaşımlarında kalıtım konusu ele alınırken daha çok kan bağı yoluyla gelen duruma atıf yapılmaktadır. Yapılan araştırmalar özellikle zeka gibi kararlılık gösteren yetenek ve eğilimlerin büyük oranda kalıtsal olduğunda hemfikirdir. Araştırma bulgularına göre insan zekası arasındaki farklılıkların %40-%80 kadarının genlerimizden kaynaklandığı vurgulanmaktadır.¹⁷² Yine insanların içine kapanık olmaları veya dışa dönük bir yaşantılarının olmaları da biyolojik olarak kalıtım yoluyla geçtiği araştırmalarla ortaya konmaktadır.¹⁷³ Ortaya konan bu görüşlerde ana fikir çocuklar ile ebeveynleri arasında genler yoluyla kalıtımsal bir bağ olduğu yönündedir. İslam düşüncesinde anne sütü emmenin kişilik ve karakter gelişiminde önemli etkisi bulunmaktadır. İslam bilginleri Hz. Muhammed'in "Alınan sütle benzeme hâsıl olur". Şeklindeki ifadesine dayanarak çocuğun sağlıklı bir kişilik ve karakterinin oluşabilmesi aldığı gıdaya, özellikle de anne sütüne bağlı olduğu

---

¹⁷¹ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, s. 79.

¹⁷² Jerry M. Burger, *Kişilik*, İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu (Çev.), İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2006, ss. 383-384.

¹⁷³ Burger, *Kişilik*, s. 394.

sonucuna varmışlardır.¹⁷⁴ İslam bilginlerinin varmış olduğu bu sonuç, İslam'ın temel kaynaklarına dayansa da yaptığımız araştırma sonucunda günümüz bilim dünyasında konuyla ilgili her hangi bir bilimsel çalışma yapılmadığını görmekteyiz.

Kınalızâde'ye göre çocuğun doğumuyla birlikte yapılması gereken davranışlardan biri de çocuğa güzel bir isim koymaktır. Uygun olmayan isimler koyulduğu takdirde hayatı boyunca bu isim çocuğa üzüntü verecektir. Birçok kimse ismini değiştirip, kendisine başka isimler koymakta ancak buna rağmen ilk isimler tamamen terkedilememektedir.¹⁷⁵ Yazarın bu düşüncesiyle ilgili olarak günümüzde Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'nün, yaptığı çalışmaya göre, ülkede son 5 yılda yaklaşık 10 bin kişi ismini değiştirdiği görülmektedir.¹⁷⁶ Konuyu psiko-sosyal açıdan değerlendirdiğimizde isimlerin çocuğun psikolojisine etkisi mümkün olabilmektedir. Zira yazarın vermiş olduğu tavsiyeler günümüzde uzmanlar tarafından da dile getirilmektedir. Nitekim insanın, taşıdığı ismi benimsediği, fitrî bir özellik ile ona sahip çıktığı gerçeği bunu doğrular mahiyettedir. Örneğin cesaret manasına gelen bir kişinin ismi devamlı bu isimle oturup kalktığı takdirde o isme uygun davranmayı arzu edecek ve cesur ismini şuur altına yerleştirecektir. Güzel anlamlı isimlerin bu tür müsbet yönleri, şahsa ve kişiliğe yansıyan hususlardır. Ayrıca isim sahibi birey, psikolojik olarak ismini sahiplenmekte böylece hayatını, farkına varmadan, adının taşıdığı anlam doğrultusunda yönlendirmektedir.¹⁷⁷ Yine konuyu dini açıdan değerlendiren Bayraktar Bayraklı, "Çocuğa iyi bir isim vermenin gelecekteki şahsiyetini etkileyeceği bir gerçektir. Hz. Peygamber cahiliye döneminden kalma bazı anlamsız ve insanı rencide edecek isimleri değiştirmiştir. En iyi isimlerin "Abdullah" ve "Abdurrahman" olduğuna da işaret etmiştir."¹⁷⁸ Şeklinde ifade etmektedir. Dolayısıyla isim koyma konusu çocuğun gelişim sürecine etki eden faktörlerdendir.

Çocuğun doğumuyla birlikte kız olsun erkek olsun Allaha şükretmek gerektiğini ve onu Allah'ın lütfundan kaynaklanan bir hediye olarak kabul etmek gerektiğini ifade eden Kınalızâde, çocuk ile ebeveyn arasında duygusal bir bağ

¹⁷⁴ Yaşar Fersahoğlu ve Mehmet Akif Demir, *Duygu Eğitimi*, 2. Baskı, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012, s. 40.

¹⁷⁵ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 30.

¹⁷⁶ Muzaffer Salcıoğlu, "5 Yılda 10 Bin kişi İsmi Değiştirdi", <http://www.memurlar.net/haber/188814/>, (29.04.2014).

¹⁷⁷ Cemal Ağırman, "Ad Koyma: Hz. Peygamber'in İsimlere Karşı Tutumu" *Cumhuriyet Üniversitesi Dergisi*, 2, 1998, s. 126.

¹⁷⁸ Bayraklı, "Kur'an-ı Kerime Göre Aile'de Çocuk Eğitimi", s. 181.

kurmaktadır. Bu dönem içerisinde çocuğun kendisini güvende hissedebilmesinin araçlarından biri de ebeveyn ile çocuk arasında var olan aidiyet duygusudur. Erikson'un güven duygusu üzerine kurguladığı bu dönem, çocuğun yetişkinlik çağında özerk olabilmesinin temelini oluşturmaktadır. Bundan dolayı çocuk ile ebeveyn arasında kurulan ilişkiyi sağlamlaştıran unsurlardan bir tanesi de Kınalızâde'nin ifadesiyle çocuğu Allah'ın bir lütfu olarak görüp onu sahiplenme duygusuyla aradaki bağı kuvvetlendirmektir.

Kınalızâde, çocukluk döneminden sonra bireyin akli kabiliyetlerinin olgunlaştığı, ergenlik belirtilerinin hissedildiği dönemde onlara çevrenin öğretmiş olduğu davranışların ne anlama geldiği yönünde eğitim verilmesi gerektiğini önermektedir.¹⁷⁹ Bu dönemde asıl amacın karakteri düzeltmek olduğu, artık hayatın esas gayesinin ne olduğunun öğretilmesi gerektiği, yapılan davranışların temel hedefinin ahlaki olgunluğa ulaşmak olduğunun öğretilmesi gerektiği düşüncesini ifade eden Kınalızâde, Erikson ile yeni bir kimlik arayışı noktasında paralel görüşler ortaya koymaktadır.

Ergenlik döneminde yeni kimlik arayışı, birtakım özellikleri ön plana çıkartarak, bazı önemli kişilere benzemeye ve ülküler kurmaya eğilimli bir dönemdir. Kınalızâde, çocuğun yetiştirilmesi sürecinde iyi ve hayır sahibi olan kişilerin övülmesi, kötü ve zararlı olan kişilerin ise çocuğun yanındayken kınanması gerektiğini ifade etmektedir. Yine içki gibi zararlı alışkanlıkların çocuktan uzaklaştırılmasını tavsiye ederken, içki içilen mekanlara gidilmemesini ve buralarda anlatılan hikâye ve şiirlerin dinletilmemesini tavsiye etmesi,¹⁸⁰ çocuğun zihninde bu tür modellerin oluşumunu engellemek içindir. Konuyla ilgili olarak Erikson, gençlerin dağılmamak ve geçici olarak kimlik arayışından sıyrılmak için kahramanlarla özdeşim kurduklarından bahsetmektedir. Yine başkalarına karşı sadık olmak istedikleri gibi başkalarının da kendilerine sadık olmasını beklemektedirler. Belli bir ideoloji etrafında toplanmaları, görev alma gibi faaliyetler güven duygularını arttırmaktadır.¹⁸¹ Bu anlamda Erikson'un gençlerin önemli şahsiyetlerle özdeşim kurması üzerine kurguladığı görüşü, Kınalızâde'nin bireylere model kişiliklerin hikâye olarak aktarılması düşüncesiyle örtüşmektedir.

¹⁷⁹ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 33.

¹⁸⁰ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 379.

¹⁸¹ Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, s. 110.

3.2. Eğitim-Öğretimde Yöntem

Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, adlı eserinin ilk bölümünde insanın yapısını analiz ederek değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu anlamda yazarın gelişim süreci boyunca bireyin nasıl eğitilmesi gerektiği noktasında görüşleri önem arz etmektedir.

Bireyin yetiştirilmesi sürecinde uygulanacak yöntemi ceza ve mükafat ekseninde değerlendiren Kınalızâde, özellikle çocukluk döneminde uygulanacak terbiyenin yetişkinlik evresi için temel teşkil ettiği düşüncesindedir.

Yazarın aktarmış olduğu bir hikâye, çocuklara uygulanacak disiplinin ileride kendilerine ne tür fayda sağlayacağını gösterdiği gibi çocukları terbiye etmede de ders verir niteliktedir;

Adaleti ile tanınan İran Hükümdarı Nûşirevânı muallimi sebepsiz yere döver, eline kar ve buz verirdi.

- *Bunu tut, derdi.*

- *Durum Kısra'ya intikal edince, hoca kaçtı. Nûşirevân, hocamdan memnunum aman gelsin, deyince hoca meydana çıktı. Hocasına:*

-*Suçsuz dövmenin sebebi nedir? Diye sordu.*

Muallim:

- *Şunun içinkî: Günahsız mazlumdur. Rencide olanların elem duyması ve kınanması, dolayısıyla zulüm edene olan kininin ne derece olduğunun tarafınızdan bilinmesi için yaptım. Kısra (hükümdarlık) tahtına geçtiğiniz vakit, günahsız olanı rencide etmekten kaçınırsınız.*

Nûşirevân:

- *Ya elimin kar ve buzda durmasını (bunları elimde tutmamı) niçin emrettin? Diye sordu.*

Muallim:

- *Yakında bunun sebebi belli olur dedi.*

Bir zaman sonra Nûşirevân, adamları ile muharebeye gitti. Sabah olunca düşmanla karşılaştı. Arkadaşları soğuktan yayları geremeyip yenilgiye yaklaşıldığını anlayınca, melik bütün yayları adı geçen sebepten dolayı gerdi ve zafer elde edildi. Böylece hocanın görüşündeki isabet meydana çıktı. Ve Nûşirevân onu, elbise ve hesapsız nimetlerle taltif etti.¹⁸²

Hikâye'de, sebepsiz yere dövmenin nasıl bir zulüm olduğu gösterilmektedir. Aynı zamanda küçük yaşta kazandırılan disiplinin ileride bireye nasıl katkı sağladığını da hikâyede görmekteyiz.

¹⁸² Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 38; Kahraman, *Devlet ve Aile Ahlakı*, ss. 72-73.

Ayrıca yazar, bu hikâyenin ardından çocukluk dönemlerinde terbiye edilmeyen bireylerin ileride düzeltilmelerinin ve karakterlerinin değiştirilmesinin güç olduğunu kısa bir hikaye ile desteklemektedir;

- *Filozof Sokrat, gençleri okuturdu. Ona sorduklarında:*
- *Yaş dalı eğmek kolaydır. Amma kuruduktan sonra doğrultmak hayli zordur, derdi.*¹⁸³

Kınalızâde çocuğun psikolojik yapısını analiz ederek verdiği mesajlarla çocuğun yetiştirilmesi sürecinde ödül ve ceza metotlarını dengeli bir şekilde uygulamayı uygun görmektedir. Bu metodu izlerken çocuğun yaş grubuna göre ödül ve cezada takınılacak tavrın ölçüsünü de ortaya koymaktadır. Buna göre çocukluk döneminin ilk yıllarında çocuğun karşısında iyi örnekler sergilenmesi gerektiği düşüncesinden hareketle gerçekleştirilecek davranışlar, çocuğun zihin dünyasına mesajlar gönderilmesi şeklinde olmalıdır. Dolayısıyla burada yazarın, iyi ahlak sahibi anne ve babının doğru model olmaları, yine süt evresinde sütannenin düzgün karakterli¹⁸⁴ olması noktasında vermiş olduğu tavsiyeler, çocuğun zihnine gönderilecek mesajlar açısından önem kazanmaktadır.

Sonraki safhada akletme kabiliyetinin gelişmesiyle birlikte çocuğa model olmanın yanında, yapacağı davranışların şekillenmesinde sözlü telkin metodunun önemi artmaktadır. Burada yazar, süt işi tamam olduğu zaman artık terbiyesi ile meşgul olunması ve çocuğa güzel, hoş davranışlar telkin edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Doğal olarak saf bir idrake sahip olan çocuğun her tarafa yönelmesi kaçınılmaz olduğundan dolayı kötü fillerin telkin edilmesi onu hoş olmayan davranışlara sevk edebilmektedir. Çocuğun bu dönemde psikolojik durumunu iyi analiz eden yazar, koşullar çerçevesinde bir terbiye yöntemi sunmaktadır. Buna göre, saf idrake sahip olan çocuğa yaklaşırken devamlı men etmek, sakındırmak, azarlamak ve zor olanın telkin edilmesinden kaçınılmalıdır. Zira bu durumda çocuğun kalbine men etme ve sakındırma gibi duygular yerleşebilmektedir.¹⁸⁵

Kınalızâde, çocukta uygun olmayan davranışı düzeltme yoluna giderken ceza konusunda başka bir çocuk örnek gösterilerek “*Falanca böyle bir iş yapmış ve şu şekilde cezalandırılmıştır.*”¹⁸⁶ gibi sözlü olarak uyarılması gerektiği görüşündedir.

¹⁸³ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 38; Kahraman, *Devlet ve Aile Ahlakı*, s. 73.

¹⁸⁴ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 31.

¹⁸⁵ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 32.

¹⁸⁶ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 32; Kahraman, *Devlet ve Aile Ahlakı*, s. 64; Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 375; Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, s. 109.

Yazar, başka bir çocuğu örnek göstererek asıl ceza verilecek çocuğa imalı bir şekilde yaklaşması, disiplin metodu açısından farklı bir bakış açısını bizlere sunmaktadır.

Çocuğun yetiştirilmesi sürecinde devamlı hayır sahibi kimselerin övülmesi, kötü kimselerin kınanması suretiyle çocukların kötülüklerden uzaklaşacağını belirten yazar, telkin yöntemini kullanarak terbiye etme yoluna gitmektedir.

Yazar, ceza uygulamasında hafiften sert cezaya doğru bir yol izlemektedir. Sözlü uyarılarda başarılı olunmaz ise dayak cezasının uygulanmasına geçilmelidir. İlk olarak telkin ve tekrar yaparak uyarma, daha sonra hafif bir dayak cezası uygulamasını uygun görmektedir.

Çocuğun öğretmeninin iyi, dindar, terbiyeli olması gerektiğini ifade eden yazar, öfkesinde ve yumuşak davranmasında da dengeyi gözetmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü böyle olduğu zaman çocuk gereksiz kinden dolayı mahzun ve ilim öğrenmekten nefret edebilmektedir. Yazar, terbiye etme sürecinde dengeye vurgu yapmakla birlikte eğitim süreci boyunca disipline vurgu yaparak ceza konusunda tavizler verilmemesi gerektiği görüşündedir. Hatta yazarın eğer ki çocuk dayaktan feryat figan edecek olursa, “Bu zayıf karakterli insanların yaptığı bir davranıştır.”¹⁸⁷ denilerek uyarılması gerektiğini ifade etmesi, ceza konusunda tavizsiz bir yol izlenmesi gerektiği düşüncesini destekler niteliktedir.

Kınalızâde, çocukların erken yaşlarda edinebilecekleri kötü fiillerin hemen düzeltilmesi gerektiği görüşündedir. Eğer ki hemen düzeltilmezse bu olumsuz davranışlar onlarda bir alışkanlık haline gelecektir.¹⁸⁸

Kınalızâde, ödül konusuna fazlaca yer vermemekle birlikte itidalli davranmak gerektiği üzerinde durmaktadır. Çocuklarda yaşama bozukluğu gibi olumsuz davranışların var olmasını, sütanne ve dadıların çocukları hiçbir şeyden men etmemelerine ve ne yaparlarsa devamlı olarak “aferin” diyerek her istediklerini yerine getirmelerine bağlamaktadır. Yine Kınalızâde, çocukların terbiye sürecinde her gün bir miktar oyuna müsaade edilmesi gerektiği görüşündedir. Ancak burada oyun oynarken kötü davranışlara sevk edebilecek oyunlardan da sakınılması gerektiğini vurgulayarak tedbiri elden bırakmamaktadır.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, ss. 377-386.

¹⁸⁸ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 32.

¹⁸⁹ Kahraman, *Devlet ve Aile Ahlakı*, s. 67.

Yazarın eğitim metodu ile ilgili görüşlerini modern dönem düşünürleri de dile getirmektedir. Kohlberg'in, ahlaki gelişim teorisinde "gelenek öncesi düzey" başlığı altında ele aldığı, doğru veya yanlış yargılarının ölçüsü, var olan otoriteye karşı itaat edilip edilmemesi ya da yapılan eylemin sonucunda verilecek olan ceza veya mükafata göre değerlendirilmektedir. Çocuklar, olayları somut olarak dış görünüşüne ve sonucunda gerçekleşen zararın büyüklüğüne göre değerlendirmektedirler. Dolayısıyla olayların nedeninin herhangi bir önemi olmadığı gibi davranışlara yüklenen iyi veya kötü faktörlerinin anlamsal bir değeri de yoktur. Zira sonuçta gerçekleşen fiziksel duruma göre tepki verilmektedir.¹⁹⁰

Kınalızâde'nin çocuğu terbiye ederken sözlü telkin metodu hakkındaki görüşleri günümüz eğitimcileri tarafından dile getirilmektedir.¹⁹¹ Örneğin Atalay Yörükoğlu'na göre aile, çocuğun yetiştirilmesi sürecinde terbiye ederken üç farklı aşırı tutum sergilemektedir. Bunlar; sıkı tutum, gevşek tutum ve tutarsız tutumdur. Sıkı tutum izleyen aileler, çocukların en küçük yaramazlıklarına ve yanlışlıklarına karşı uyarma yoluna gitmektedirler. Bunun yanında çocukların konuşmalarına, toplumsal görgü kurallarına, yatma kalkma saatlerine dikkat etmektedirler. Kısacası anne babanın sözünden çıkmalarına izin verilmemektedirler. Bu gibi aile tiplerinde yetişen çocuklar, ileriki dönemde sosyalleşme sorunu yaşamakla birlikte özgüveni yitik bireyler olmaktadır. Diğer taraftan gevşek tutum sergileyen ailelerde yetiştirilen çocuklar, birinci durumun tersine yaptıkları şeyler sorgulanmaz. Doğru ve yanlış öğretilse de uygulama ve denetim olmadığından dolayı davranışlarda sınır yoktur. Böylece çocuk zamanla daha da arsızlaşarak "dur yapma" sözüne aldırış etmez hale gelmektedir.¹⁹² Bu şekilde yetiştirilen çocuklar gelecekte bencil, sorumluluk sahibi olmayan vurdumduymaz bireyler olabilmektedir. Dolayısıyla ahlaki açıdan edep kurallarını yerine getirmesi oldukça zordur. Bir başka aşırı tutum tutarsız yaklaşımdır. Bu durumda bireyler çocuğa karşı ne zaman nasıl davranacakları konusunda tutarsız davranmaktadırlar. Kimi zaman çocuğun yapmış olduğu davranışları hoş karşılar kimi zaman ise bu davranışı kısıtlayıp yapmamasını telkin ederler. Bu şekilde yetiştirilen çocuklar daha sonra toplum içerisinde ne zaman

¹⁹⁰ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, s. 65.

¹⁹¹ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 19. Baskı, İstanbul: Özgür Yayın, 1994, s. 199; Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 5. Basım, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1990, s. 239; Mehmet Zeki Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, ss. 246-247.

¹⁹² Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, s. 200.

hangi hareketi yapması gerektiğini önceden kestiremezler.¹⁹³ Dolayısıyla olgunlaşma sürecinde çocuk, görmüş olduğu çelişki dolu davranışları yetişkinlik döneminde davranışlarına yansıtmuş olur.

Kınalızâde'nin ceza konusundaki ısrarlı ve tavizsiz tutumu yanında günümüz eğitimcileri de ceza verilirken tutarlı tavır takınılması gerektiği üzerinde durmaktadırlar. Öyle ki herhangi bir davranış sergilendiği zaman aile bireyleri kendi içerisinde tutarlı davrandığı ölçüde ceza etkili olmaktadır. Örneğin eve haber vermeden geç gelen bir çocuğu annenin kızarak cezalandırmasına karşılık babanın çocuğu kollaması, çocuğun hatalı davranışında bir değişim meydana getirmemesine neden olmaktadır.¹⁹⁴ Bu açıdan Kınalızâde'nin ceza konusunda taviz vermeden bireyin kendi içerisinde tutarlı olması görüşüyle, günümüz eğitimcilerinin dillendirdiği aile bireylerinin çocuğa karşı tutarlı davranması gerektiği görüşü, ceza eğitimi açısından birbirlerini tamamlar niteliktedir.

Kınalızâde'nin ceza metodunu günümüz eğitimcilerinin görüşleriyle birlikte değerlendirecek olursak, dayak atma konusunun ilk olarak tercih edilmeyerek sözlü uyarmayla cezaya başlanması noktasında birleştiklerini görürüz. Zira son yıllarda yapılan analizlerde dayak konusu eğitimciler tarafından tartışılmaktadır. Bu açıdan günümüzde dayak konusuna olumlu bakan görüşlerde azalma görülmektedir. Çünkü dayak atma ile ceza vermenin birçok olumsuz sonuçlar doğurduğu ortaya konulmaktadır. Çocukların ileriki dönemlerinde kendi özgüvenlerini sağlayamama, korkma, sosyalleşmeme gibi olumsuz durumlar yaşamaması için dayakla terbiye etme doğru bir yaklaşım olarak görülmemektedir. Bunun yerine modern eğitimde, yapılan olumsuz davranışın neden cezalandırıldığını açıklayarak davranışın sebeplerine inmek ve bu yolu izlerken başkalarına verilen cezaların neler olduğunu açıklamak, ahlaki gelişim alanında çocuğun içsel kontrol geliştirmesine yardımcı olmaktadır.¹⁹⁵

Kınalızâde'nin ifade ettiği gibi günümüz psikologları da ceza konusunda acele edilmesini tavsiye etmektedir. Hoşrik, vermiş olduğu örnekle konunun önemini açıklamaktadır;

---

¹⁹³ Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı.*, s. 201.

¹⁹⁴ M. Evren Hoşrik, *Kadın Erkek İlişkilerinde ve Çocuk Yetiştirmede Ödül-Ceza*, Ankara: Efil Yayınevi, 2012, s. 50.

¹⁹⁵ Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi*, s. 150.

Bir çocuğun elinin yanan sobaya değdiğini düşünecek olursak, ani yanmadan dolayı çocuk hemen elini çekmekte ve bir daha sobaya yaklaşmaktan korkmaktadır. Bunun birlikte inanç sahibi kimseler, ölümden sonra ceza olarak cehennemde yakıcı azapla uyarılmaktadır. Ancak bu uyarılara rağmen istenilen davranışlarda gevşeklik olmaktadır. Bunun temel sebeplerinden biri de yapılan davranışın hemen cezalandırılmamasıdır.¹⁹⁶

Çocukları terbiye etmek için diğer bir yöntem olan mükafat, çocuğun yapmış olduğu güzel davranışları tekrarlaması ve terk etmemesi için verilen bir teşviktir.

Çocuğa verilecek olan ödülün, daha iyi olana yönelmesi için verilen bir araç olması gerekir. İstenen davranışı yapması halinde ödül verileceğinin telkin edilmesi, ödülü bir amaç haline getirmekle birlikte çocuğun eğitimine katkı sağlayan bir yöntemde değildir. Tabi burada ödülün maddi ve manevi olması, çocuğun yaşına göre değişim göstermektedir. Erken yaşlarda çocuğa maddi hediyeler verilmesi, ilerleyen yaşlarda çocuğun duygusal yönünün gelişmesiyle birlikte maddi hediyelerin yanında manevi anlam taşıyan hediyelerde, mükafat açısından önemli bir teşvik aracıdır.¹⁹⁷

Kınalızâde'nin eğitim yönteminde ele aldığı temel değer olan denge unsurunu modern dönem eğitimcileri de vurgulamaktadır. Zira çocuğun gelecekte topluma yararlı bir fert olabilmesi için belli disiplin sürecinden geçmesi gerekmektedir. Çünkü disiplin, bireyin doğuştan gelen kendine has davranışlarıyla toplumun oluşturmuş olduğu belli ahlaki kurallara hazırlama sürecinde bireye yeni bir davranış modeli oluşturmaktır. Bu süreç içerisinde çocuğa yaklaşım dengeli olmalıdır.¹⁹⁸ Daha küçüklüğünden itibaren çocuğun davranışlarını daraltıp onu adeta robotlaştırmak bireyin özgür iradesini hiçe saymak anlamına gelmektedir. Bunun yanında küçüklüğünden itibaren serbest bir yaşantı sürmesini temin etmek ise ahlaki kuralların uygulanmasında zorluklar çıkarabilmektedir. Bu iki davranış modeli dışında çocuğun ilk döneminden itibaren anne babanın gözetiminde yetiştirilmesi ve yetiştirme süresi içerisinde tedrici olarak kendi isteklerinin gözetilmesi, davranış kalıbının oluşturulması açısından önemlidir.¹⁹⁹

Görüldüğü üzere Kınalızâde, eğitim yöntemini değerlendirirken sözlü uyarılarla düzeltme yoluna gitmiş, bunda başarılı olunmadığı takdirde cezayı biraz

¹⁹⁶ Hoşrik, *Kadın Erkek İlişkilerinde ve Çocuk Yetiştirmede Ödül-Ceza*, s. 44.

¹⁹⁷ Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi*, s. 147.

¹⁹⁸ Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi*, s. 140.

¹⁹⁹ Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, s. 215.

daha arttırarak tedrici bir yol izlemiştir. Ancak bunu vurgularken günümüz eğitimcilerinin de çokça ifade ettikleri disiplin sürecinde dengeli yaklaşım üzerinde durmuştur.²⁰⁰

Yazarın eğitimle ilgili görüşlerini ortaya koyarken yararlanmış olduğu yöntemlerden birisi de örnek olay ve kıssalardan faydalanmaktır. Tarihi kaynaklar yanında düşüncelerini ayet ve hadislerle desteklemesi itibariyle dini ifade çokça kullanmaktadır. Onun konuları açıklaması sırasında tespit edildiği kadarıyla 95 adet Ayet-i Kerim'e ve 94 tane Hadis-i Şerif'e yer verilmektedir.²⁰¹ Eserin bu şekilde dini özellik taşıması Kınalızâde'nin yetişmiş olduğu aile ortamı, ders almış olduğu hocaları ve en önemlisi de ortaya koymuş olduğu eserin konusunun ahlak olmasıyla bağlantılıdır. Düşünürümüz, konuyu açarken ilk olarak tavsiyelerini açıkladıktan sonra ya bir ayetle veya hadisle konuyu desteklemekte ya da konuyla ilgili sahabe veya İslam büyüklerinden vermiş olduğu hikâye örnekleriyle konuyu pekiştirmektedir.

Görüşlerini dini kaynaklardan örnekler vererek aktaran yazar, bazen de hikâye tarzında örnekler vererek konuya akıcılık katmaktadır;

Bir Arap köylüsü Rasûlullah efendimizden bir mucize göstermesini istedi. Kenar vadide bir ağaç bitmişti. Peygamber efendimiz emir buyurdular. O ağaç Allah'ın kudreti ile gelip huzurda şehadet getirdi. Bunu gören Arap hemen iman etti:

- *Ey Allah'ın Rasûl! İzin ver sana secde edeyim dedi. Rasûlullah:*

- *Eğer insanın insana secde etmesi mümkün olsaydı, kadının eşine secde etmesini emrederdim. Fakat secde yalnız Allah'a mahsustur. İnsan için değildir, buyurdular.*²⁰²

Kınalızâde, vermiş olduğu örneklerle toplumun genel olarak hassasiyet göstermiş olduğu dini kaynaklarla görüşlerini sağlam bir temele oturtmuş, bunun yanında vermiş olduğu hikâye şeklindeki örneklerle de insanların zihinlerinde kalıcı olabilecek bir eğitim yolunu takip etmiştir.

Döneminde saygın bir yere sahip olan Kınalızâde, izlemiş olduğu eğitim metoduyla bizlere geniş bir yelpaze sunmaktadır. O, eğitimi doğumdan önce başlatarak öğretim faaliyetini öğretmen öğrenci arasındaki ilişki ile dar bir şekilde

²⁰⁰ Hüseyin Peker, *Çocuk Eğitiminde Pozitif Disiplin, Zor Çocuk Yoktur*, 5. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013, s. 58; Nevzat Tarhan, *Sen Ben ve Çocuklarımız*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s. 25.

²⁰¹ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 79.

²⁰² Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 26.

ele almaması bizlere eğitim açısından yeni bir anlayış sunmaktadır. Yine eğitim süreci içerisinde çevresel faktörlerin, kültürel etkilerin, dini inanışlarında eğitimde etkili olduğunu bizlere aktarmaktadır.

3.3. Öğrenmede Model Olma

Kınalızâde, eserinde ana temayı ideal kişilik oluşturmaktadır. Vermiş olduğu nasihatler, eğitim yöntemini ortaya koyarken aktardığı örnekler, hikâyelerinde vurguladığı ideal karakterler hep mükemmel bir kişiliği oluşturma çabası taşımaktadır. Yazarın, henüz fiziksel olarak çocuğun dünyaya gelmeden önce eş seçiminde belli kriterleri tavsiye etmesi, çocuğun dünyaya geldikten sonra onu ilk etkileyecek olan ebeveynlerin doğru model olabilmesine yönelik bir çaba olduğunu göstermektedir. Yazar, önerilerini sunarken hür kadınla evlenmenin, cariye ile evlenmekten, bekâr hanımla evlenmenin, dul hanımla evlenmekten üstün olduğunu vurgulamaktadır. Bu önerilerin temel sebebinin ise hür olan kadının çocuklarını terbiye etmek ve kötü olan ahlaki davranışlardan kaçınmada cariyeden üstün olduğunu, yine bekâr kadının çocukları terbiye etmek ve eşine bağlılık noktasında daha iyi olduğuna bağlamaktadır.²⁰³ Yazarın eş seçiminde bu tür özellikleri belirtmesi bir amaca yöneliktir. Zira aile kurumunun en önemli özelliği, çocukların dünyaya gözlerini ilk açtıkları yer olması ve örnek aldıkları ilk kişiler olan anne-baba sevgisiyle büyümeleridir. Özellikle çocukların eğitim gördükleri süreç boyunca en yoğun biçimde öğrendikleri dönem, okul öncesi dönem olan ilk altı yaş evresidir. Yine insan beyninin ve sinir sisteminin en hızlı geliştiği dönem olması nedeniyle de bu evre önem taşımaktadır.

*Çocuk, özellikle okul öncesi dönemde, çoğunlukla anne babasının etkisi altındadır. Onların olumlu ve olumsuz yanlarını, özdeşim yoluyla içine sindirmektedir. Ancak çocuk hep alıcı edilgen kalmamakta, aynı zamanda anne-baba ve kardeşleriyle sürekli bir etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Başka bir deyişle, o da kendi yönünden onları etkilemekte, doğuştan gelen yapısı ve özellikleriyle, anne-baba tutumlarına bir ölçüde yön vermektedir.*²⁰⁴

Bu açıdan aile içerisindeki konumu itibariyle çocuk, daha çok ebeveynlerin davranışlarından etkilenen, ama aynı zamanda da aile içerisinde etken bir karakterdir.

²⁰³ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, ss. 19-20.

²⁰⁴ Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, ss. 126-127.

Kınalızâde'nin model alma konusunda en belirgin ifadesi sütannenin seçilmesi noktasındadır. Model olma bakımından çocuk ile sütanne arasında süt emme yoluyla oluşan bu ilişki, günümüzde daha çok gelişim ve hastalıklara karşı direnci arttırdığı konusuna çocuğun psiko-sosyal gelişimi başlığında değinmiştik. Ancak burada sütanne ile çocuk arasında kurulan ilişkiyi sadece süt emme ile tanımlamak dar bir bakış açısı olacaktır. Zira Kınalızâde'nin yaşamış olduğu dönemi göz önünde bulunduracak olursak sütanne çocuğu sadece emzirmekle kalmayıp onun her türlü bakımını da üstlendiğinden dolayı sütannenin çocuğun zihninde model bir karakter olması kaçınılmaz görünmektedir.

Bireyin ferdi olarak çevreden etkilenmesi sürecinde ailenin konumuna özel bir değer veren yazar, rol model olma itibariyle ailenin yanında dış faktörlerin de etkisine değinmektedir. Onun insanın tabiatı gereği “huy hırsızı” olduğunu ve bu durumun çocukluk döneminde daha ileri düzeyde kendini gösterdiğini vurgulamaktadır. Bu durumun çözüm yolu ise dinin adabı ve Peygamberin bu yoldaki görüş ve uygulamalarının öğretilmesidir.²⁰⁵ Yazar, insanın tabiatında var olan örnek alma özelliğini “huy hırsızı” tabiri ile ifade ederek sağlam karakter sahibi ve toplumun zihninde güçlü yere sahip olan bir insanı model alarak çözüm yoluna gitmektedir.

Çocuğun aile yuvası dışında çevresiyle tanıştığı ve sosyalleştiği bir dönem olan okul çağında beraber olduğu öğretmen ve arkadaş ortamının da çevresel etki açısından önemi büyüktür. Bundan dolayı yazar, öğretmenin seçilirken iyi ahlaka sahip büyüklerine saygılı, kızgınlığında ve yumuşaklığında aşırıya kaçmayan biri tercih edilmesini tavsiye etmektedir. Zira çok yumuşak olduğu takdirde terbiye etme ve düzeltme konusunda aciz kalabilmektedir. Buna karşın çok kızgın olduğu zaman da, çocuk, lüzumsuz sinirlenmeden dolayı üzgün ve ilim öğrenmekten nefret edebilmektedir.²⁰⁶ Doğru model olabilmesi ve çocuk üzerindeki etkisi itibariyle öğretmenin karakterine önem veren yazar, çocuk ile öğretmen arasında kurulan ilişkinin karaktere yansımaları noktasında önemli bir konuya değinmektedir.

Kınalızâde, çevresel faktörlerin çocuğun üzerindeki etkilerini sadece bireylerin model olmasıyla sınırlandırmamakta, aynı zamanda bireyin karakter yapısını etkileyebilecek farklı unsurları da dolaylı yoldan konuya dahil etmektedir.

²⁰⁵ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 31.

²⁰⁶ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 33.

Örneğin yazarın ev içerisinde yaşayan bireylerin ilişkileri yanında evin şekli konusunda itidalli davranmayı tavsiye etmesi ve dekorasyonda sadeliğe vurgu yapması, fazla israfı düşmekten, süslü ve lüks eşyalardan sakınılması gerektiğini ifade etmesi, bu konu kapsamında bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Zira böylelikle çocukların yetişeceği ev ortamındaki sadelik onların yaşantılarına da etki edeceğinden dolayı evin şekilsel yapısı ile çocuğun karakteri arasında dolaylı bir bağlantı kurulabilmektedir. Yine ev tercihi yapılırken öncelikli olarak iyi ahlak sahibi komşuların seçilmesi yönündeki tavsiyeler de²⁰⁷, çocuğun gelişiminde çevresel faktörlerin etkisine vurgu yapması bakımından önemlidir.

Diğer taraftan süslü ve değerli elbiseler giydirilmemesi, devamlı olarak yanlarında iyi ve güzel yiyecekler ve süslü elbiselerin küçümsenmesi, süslü giyinmenin kadınlara has bir özellik olduğunu ve erkeklerin süslü elbiselerle değil, olgunluk ve faziletle ancak yükselebileceklerinin çocuklara anlatılması²⁰⁸ yönündeki tavsiyelerde sade bir karakter oluşturma çabası olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu noktada yapılan tavsiyelerde ana tema çocuklara sade bir yaşantının özendirilmesi ve süslü, şatafatlı kıyafetlerle çocuğun karakter yapısına zarar vermesini engelleme çabası yatmaktadır.

Bir başka açıdan değerlendirecek olursak çocuklara her zaman güzel yiyecek ve içecekler vermeyip, ekmekle yetinmeyi öğretmek, zamana ve yerine göre bu yiyeceklerle yetinmeyi öğretmek gerektiği, yine sarhoş edici şeylerden sakındırılması²⁰⁹ yönündeki tavsiyeler bozuk bir karakteri engelleme çabasıdır.

Yine çocuklara dünya malı küçük gösterilmeli, para gibi maddi eşyaları biriktirmekten sakındırılmalıdır. Bununla birlikte para sevgisinin kötü bir şey olduğu çocuğa telkin edilmelidir. Çocuğa karakterini şekillendirebilecek dünya malına tamah etmemesini sağlayacak tavsiyelerde bulunulması gerektiğini ifade eden yazar, dolaylı yönden kişiliğe olumsuz etki edebilecek çevresel faktörleri engellemeye çalışmaktadır. Bunun birlikte çocuğun cömert olmasını sağlayacak şekilde yardım eğitimi verilmesi gerektiğini de “*Hayır yapmak istendiği zaman örnek olması açısından çocuğun eline vererek yaptırmak ki çokça iyilik yapmayı öğrenmiş*

---

²⁰⁷ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 6.

²⁰⁸ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 32.

²⁰⁹ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 33.

*olsun*²¹⁰ şeklinde dile getirerek ebeveynin bizzat çocuğa model olarak öğretmesi yönünde tavsiyelerde bulunmaktadır.

Karakterlerin çocukların zihin dünyasında etkilere sahip olduğuna değinen Kınalızâde, eserinin birçok yerinde model almayla ilgili örnekler aktarmaktadır:

➤ Çocukların yanlarında daima iyi ve hayır sahiplerini övmek ve kötülerini de kınamak suretiyle çocuklar kötülüklerden uzaklaşır ve hayır olana koşarlar.²¹¹

➤ Çocuklar içki alan topluluğun yanlarına gitmemelidirler. Onların hikayeleri ve şarkıları dinletilmemelidir.²¹²

➤ Çocuğun tahsilini ahlakı ve edebi düzgün olan asilzadelerle beraber yapması, onlardan güzel ahlak ve olgunluk elde etmesi uygundur.²¹³

➤ Kadınları, takva ve dindarlığı bilinmeyen ihtiyarlar ve şüpheli bulunan kadınlarından uzak tutmak gerekmektedir.²¹⁴

İşte burada sosyal gelişim teorisi üzerine çalışma yapan Albert Bandura'nın görüşleri konuyu pekiştirmesi açısından önemlidir. Bandura, kişinin çevresinden aldığı uyarıcılar ile kendi içsel uyarılarının etkileşim içerisinde olduğu görüşündedir. Dolayısıyla bu uyarıların etkileşimiyle kişinin davranışlarını düşünce süzgecinden geçirdiğinden dolayı teorisinin adını "*Sosyal-bilişsel Kuram*" koymuştur.²¹⁵ Ona göre çevresel faktörlerin etkisiyle öğrenilen bilgiler taklit edilebilmekte veya tersi bir durumda ortaya çıkabilmektedir.

Bandura'nın 1965 yılında yaptığı deney, öğrenme ve performans ayrımını açıklaması yönünden dikkate değerdir. Deneyde üç farklı çocuk grubuna üç farklı türde film izlettirilmiştir. Birinci gruptaki çocuklara, büyükçe bir oyuncak bebeğe vuran, saldırgan bir modelin pekiştirildiği bir film, ikinci gruptaki çocuklara saldırgan modelin nasıl cezalandırıldığına dair bir film, üçüncü gruptakilere de saldırgan modele karşı ne pekiştirilen ne de cezalandırılan nötr bir şekilde davranılan film izletilmiştir. Daha sonra bu gruplara filmdekine benzer birer bebek verilerek bebelere karşı saldırgan tutumları gözlenmiştir. Yapılan gözlemlerde, birinci gruptaki

²¹⁰ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 34.

²¹¹ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 32.

²¹² Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 33.

²¹³ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 34.

²¹⁴ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 24.

²¹⁵ Burger, *Kişilik*, s. 530.

çocukların bebeğe karşı saldırganlık tutumlarının en çok olduğu, buna karşın saldırganlık davranışı cezalandırılan kişiyi izleyen çocukların saldırganlık tutumlarının en az olduğu, üçüncü gruptaki çocukların izlemiş olduğu saldırganın ne pekiştirildiği ne de cezalandırıldığı nötr durumdaki davranışa karşı aynı şekilde ikisi arasında bir tepki verildiği gözlenmiştir.²¹⁶Yapılan deney bireyin yaşantısının başkalarının davranışlarından etkilendiğini göstermekle birlikte, gözlenen davranışların düşünce süzgecinden geçirilerek davranışa dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Bandura'ya göre, gözlemci pozisyonunda olan kişi, model olarak aldığı bireyi gözlerken statüsünü önemsemektedir. Zira yüksek statüye sahip kişilerin gözlemci üzerindeki etkileri, normal statüdeki birine oranla daha fazladır. Yani gözlemci yüksek statü ve güçlü kişilerin davranışlarını daha çok taklit etme eğilimindedir. Bu durumun nedeni olarak gözleyen pozisyonunda olan kişi, taklit ettiği bireyin başarısının onu taklit ettikçe kendisinde de oluşacağı düşüncesinin yattığı tahmin edilmektedir. Ancak burada gözlemci, güçlü olan modelin davranışlarını taklit etmede başarısız olduğu takdirde, hem davranışı yapmaktan vazgeçecek hem de taklit edilen modelin gözlemci üzerindeki etkisi azalacaktır.²¹⁷

Bununla birlikte çocuktan yapması istenilen davranışın bizzat ebeveynler tarafından uygulanması gerekmektedir. Zira istenilen davranışın uygulanmadığı bir ortamda çocuğun bu davranışı yapacak bir uyanma gerçekleşmeyecektir. Yine ebeveynlerin yaptıkları bir davranışı çocuktan yapmamasını istemeleri onun şaşırmasına sebep olacaktır. Zira bu durumda çocuğun davranışın doğru veya yanlış olduğu konusunda bir yargıya varmasını güçleştirdiği gibi onun anne-babasına olan güveni de azalacaktır. Bunun yanında çocuğa kazandırılacak davranış konusunda aile bireyleri arasında birlik ve tutarlılık olmalıdır. Anne veya babanın yapma dediği bir davranışı bir diğerrinin hoş görmesi, çocukta davranışın doğruluğu ya da yanlışlığı noktasında ikilem oluşturacak ve bunun neticesinde onun karakter açısından ikiyüzlü olmasına ve annesine ayrı babasına ayrı davranmasına sebep olacaktır.²¹⁸

Doğumuyla birlikte çocuğun kişiliğinin oluşumunda etkin rol oynayan anne-babanın yerini okul çağında artık öğretmen almaktadır. Çocuk, anne-baba modelinin

²¹⁶ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, s. 219.

²¹⁷ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, ss. 221-222.

²¹⁸ Hasan Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, Mustafa Köylü (ed.), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010, ss. 55-56-57.

yerine artık öğretmeni koymakta ve onunla kendini özdeş tutmaya başlamaktadır.²¹⁹ Dolayısıyla öğretmenin bu denli etkin role sahip olması çocuğun onu rol model alması nedeniyle kişiliğine etki ettiğini göstermektedir.

Kınalızâde'nin de değindiği gibi, çocuğun tahsilini ahlaki ve edebi düzgün olan asilzadelerle beraber yapması ve kötü karakter sahibi bireylerin bulunduğu ortamlardan uzak tutulması yönündeki tavsiyeleri çevresel etki bakımında değerlendirilebilmektedir. Nitekim Kohlberg te çocukların bu çağdaki ahlaki gelişim özelliklerini ifade ederken model alma bağlamında arkadaş faktörünün etkisine değinmektedir. Kohlberg'e göre, bu dönemde yapılacak iyi davranışın ölçüsü, başkalarını memnun etmekle veya yardım etmekle paraleldir. Çocuğun aile ortamından daha çok çevresiyle iletişime geçmiş olduğu bu evrede birey, benmerkezci anlayıştan ziyade olaylara başkalarının penceresinden bakabilme özelliğini kazanmaktadır. Dolayısıyla ahlaki yargılar bakımından başka kişilerin hissettiklerini dikkate almaktadır. Bu aşamadaki birey, olayları ne sonucunda beklenen cezaya göre ne de kendisine sağladığı fayda açısından değerlendirir. Burada temel nokta, başkalarını mutlu etmek için çalışmaktır. Buradan hareketle kişinin iyi insan tarifi diğer insanlara karşı nazik ve saygılı olarak davranması şeklinde ifade edilebilmektedir.²²⁰ Görüldüğü üzere çocuğun ahlaki gelişim özellikleri itibariyle sosyalleştiği okul döneminde arkadaşlarından etkilenecek onların davranışlarını model alması, bireyin kişisel özelliğinin de bir sonucudur.

Çocuk sadece ailedeki bireylerden değil aynı zamanda çevredeki arkadaş ortamından da etkilenmektedir. Bu anlamda çocuğun oyun oynadığı ve duygusal olarak birçok şeyi paylaştığı arkadaşlarından etkilenmesi doğaldır. Arkadaşlarıyla kurduğu ilişkide çocuk, işbirliği yapmayı, yardımlaşmayı, çalışmayı, hakkını savunmayı, sorumluluk almak gibi birçok davranışı kazanmaktadır. Bu nedenle kişilik özelliklerinin oluşumunda arkadaş faktörünün önemli olması,²²¹ ailelerin, çocuğun kuracağı arkadaş ortamına dikkat etmelerini, kötü arkadaşlardan korumalarını ve uygun bir şekilde sakındırmalarını gerektirmektedir.

Kınalızâde'nin ifade etmiş olduğu çevresel faktörleri günümüz modern hayattan da örnekler vermek mümkündür. Günümüzde çocukların hemen hemen

---

²¹⁹ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, s.164.

²²⁰ Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, s. 78; Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, s. 66.

²²¹ Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", ss. 62-63.

arkadaşlarıyla geçirdikleri vakit kadar internet, cep telefonu, bilgisayar oyunları, televizyon gibi çokça vakit harcadıkları araçlarında karakterlerini şekillendirmede önemli etkiye sahip olduğu görülmektedir. İngiltere’de yapılan bir araştırmada, bilgisayarın çocukları sersemlettiği, öğrencilerin çok fazla bilgiye erişebilmelerine rağmen bu bilgiyle ne yapacaklarını bilmediği, problem çözme ve analiz yeteneklerinin zarar gördüğü saptanmıştır.²²² Yine farklı bir araştırmada, anne-babalar %62 oranında çocukların hangi sitelere girdiklerini bilmemektedir. Bunun yanında çocuklara hangi sitelere girdikleri sorulduğunda %44 oranında “cinsel içerikli siteler” cevabını vermişlerdir.²²³

Henüz eleştirel bir zeka geliştiremediklerinden dolayı çocuklar, kitle iletişim araçlarından etkilenme bakımından en hassas kitleyi oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu tür araçlar çocukların davranışlarını, hayat biçimini daha çok etkilemektedir. Yapılan bir araştırmada çocuklara “Babanızı mı daha çok seviyorsunuz televizyonu mu?” sorusuna deneklerin %44’ü “televizyon” demiştir. Diğer bir soruda da “Annenizi mi seviyorsunuz televizyonu mu?” sorusuna çocukların %20’si “televizyon” cevabını vermiştir.²²⁴ Buradan hareketle çocukların gelişiminde önemli bir etken olan çevresel faktörlerin çocuğa model olması göz ardı edilmeyen bir gerçek olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Kınalızâde özellikle bu konuyu farklı açılardan değerlendirmiş ve çocuğa doğrudan veya dolaylı yönden etki edebilecek çevresel faktörleri göz önünde bulundurarak sağlam bir karakter portresi ortaya koymaya çalışmıştır.

3.4. Duygu Eğitimi

Kınalızâde’ nin genel olarak çocuğun gelişim sürecinde ve günlük hayattaki davranışlarla ilgili vermiş olduğu ahlaki öğütleri duygu eğitimi açısından da ele almak mümkündür. Zira insanoğlu iki yönü olan bir varlıktır. Bunlardan biri sevgi, korku, heyecan, aşk, vicdan gibi his ve duygularımızdır. Bir diğeri ise fikir, tefekkür, kıyas, mantık gibi akıl ve düşünce yönümüzdür.²²⁵

---

²²² Öznur Balaban, “İnternet Kullanımının Çocuklar Üzerinde Etkileri”, *Rehberlik ve Araştırma Merkezi*, Bolu, <http://www.guvenliweb.org.tr/aileler/content/internet-kullaniminin-cocuklar-uzerindeki-etkileri>, (18.05.2012).

²²³ Balaban, “İnternet Kullanımının Çocuklar Üzerinde Etkileri”

²²⁴ Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi*, s. 207.

²²⁵ Fersahoğlu ve Demir, *Duygu Eğitimi*, s. 40.

Kınalızâde, bireyi ele alırken duygu boyutuna çokça vurgu yaparak görüşlerini ortaya koymaktadır. O, aile yuvasını sevgi temelleri üzerine bina edilmesi gerektiği üzerinde durarak diğer bütün duyguların kaynağı olan sevgi duygusuna²²⁶ vurgu yapmaktadır. Yazar, çocuğun ister kız, ister erkek olsun dünyaya gelir gelmez Allaha şükredilmesi gerektiğini, onun ilahi bir armağan olduğu düşüncesiyle belirtmektedir.²²⁷ Yazarın doğumdan sonra ilk yapılacak davranışı bu şekilde zikretmesi çocuğa karşı sevgi duygusunun canlandırılması olarak tarif edilebilir. Yine ebeveynlerin çocuklarına karşı aşırı sevgi beslemelerinin doğal olduğunu ancak bunun çocuklara gösterilmemesi gerektiğini aktarmaktadır. Bununda temel sebebini çocuk aşırı sevgi gösterildiğini hissederse onu terbiye etmenin zor olacağına bağlamaktadır. Bundan dolayı bazı akıllı babaların çocuklarını çok sevdiğini, bu duyguları çocuklarına göstermeyerek onların terbiye ve ahlakına eksiklik getirmediklerini ifade etmektedir.²²⁸ Burada üzerinde durulması gereken konu, yazarın aktardığı mesajda sevgi duygusunun ihmal edilmemesi gerektiği, ancak bunu yaparken de aşırı bir tutumun eğitim açısından zararlara sebebiyet verebileceğini vurgulamasıdır.

Kınalızâde'nin aktarmış olduğu düşüncelerinden çıkarabileceğimiz bir başka duygu güven duygusudur. Birine veya bir şeye bel bağlayan kimsenin içindeki duygu; kendine itimat, cesaret, yüreklilik gibi anlamlara gelen güven duygusu çocukta ilk uyanan veya uyandırılması gereken duygulardan biri olması nedeniyle önemlidir.²²⁹ Kınalızâde, çocuğun doğumundan sonra isim koyma zamanı gelince faziletli insanların çocuklarına şu şekilde diyeceğini aktarır; “Doğumunuz esnasında size güzel isim koydum ki, hayatınız boyunca rahatsız olmazsınız. Doğumunuzdan sonra sizi çok güzel terbiye ettim ki, yaşitlarınız arasından seçilir hale geldiniz. Cahil kalıp yaşarken ölümünüzü istemediniz.”²³⁰ Yazarın burada aktarmaya çalıştığı husus, çocuğa güzel isim koymak ve güzel terbiye etmek toplum içerisinde kınanacak duruma düşmesini engelleyecektir.

Yine başka bir yerde yazar, çocuk devamlı olarak azarlanırsa ve zor telkin edilirse kalbinde men etme duygusunun belireceğini, bunun akabinde bazı asilzâde

---

²²⁶ Fersahoğlu ve Demir, *Duygu Eğitimi*, s. 74.

²²⁷ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 30.

²²⁸ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 34.

²²⁹ Fersahoğlu ve Demir, *Duygu Eğitimi*, s. 83.

²³⁰ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 25.

kimselerde akılsızlık ve yaşama bozukluğu görüldüğünü, bundan dolayı da “*Sefih Çelebi*” diye tarif edildiklerini ifade etmektedir. Burada yazar, çocuğun her yaptığı davranışta olumsuz tepki vermenin çocukta özgüven yitikliğine sebep olduğuna değinmektedir. Nitekim kendine inanan ve güvenen bir çocuk, bizzat kendini geliştirmeye uğraştığı gibi devamlı soru sormaktan, denemekten ve araştırmaktan çekinmez. Böylelikle hayatı tanımakta, onun için dolaşmakta cesur davranır.²³¹ Sonuç olarak yapmış olduğu davranışları desteklenen çocuk, toplum içerisinde kendine güvenen bir kişi olarak hayatını devam ettirir.

Kınalızâde, bireyde doğuştan var olan utanma duygusuna da yer vermektedir. Yazar, çocuğun henüz küçük yaşlarda iken onda beliren duygunun utanma duygusu olacağını, bu belirtinin ise büyüklerin yanında başını eğme, edepsizlik etmeme gibi davranışlarla kendini göstereceğini ifade etmektedir. Yazar, bu duygunun kişinin asaletinin göstergesi olduğunu ifade ederek bu duygu üzerine terbiye verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.²³²

Kınalızâde, eserinde tevazu duygusu üzerinde durarak birçok yerde tevazu sahibi olmayı önermektedir. O, çocuğu kibirlenmek ve böbürlenmekten tamamen men edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dünya malının gözünde küçük gösterilmesi gerektiği, kalbinin mal ve mülke meyil etmemesini önermektedir. Yine süslü ve değerli elbiselerin giydirilmemesi, devamlı olarak süslü elbise ve güzel yiyeceklerin küçümsemek gerektiğini belirtmektedir. Dahası yazın soğuk mahzenlerde koşmaktan, yelpazelere saldırmaktan, kışın kürklere girip sıcak yerlerden oturmaktan çocukların men edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.²³³ Burada yazarın asıl gayesi mütevazi bir yaşam sürdürerek bireyin dünya malına önem vermemesini ve kibirlenmesine sebep olacak durumların önlenmesini sağlamaktır.

Diğer taraftan Kınalızâde, çocuğunda ebeveynlerine karşı bir vefa borcunun olduğu düşüncesiyle ebeveynler ile çocuklar arasındaki bağı vefa duygusuyla güçlendirmeye çalışmaktadır. Genel olarak yapmış olduğu tavsiyeler, bireylerin anne babalarına karşı hizmet etme olanaklarının var olduğu takdirde hizmet etmeleri gerektiği şeklindedir. Dahası mutlu olmak isteyen kişilerin anne-babasının rızalarını

²³¹ Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi*, s. 255.

²³² Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 374.

²³³ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, ss. 32-33-34.

alacak hürmeti göstermeleri gerekmektedir. Zira ebeveynin emri, sanki Allah'ın ikinci emriymiş gibi algılanmalıdır. Yazar bu görüşünü Hadis-i şerifle desteklemektedir; “Anne-babasına veya onlardan birine yetişip te bakmayan kimsenin burnu yere sürtsün! Burnu yere sürtsün! Burnu yere sürtsün. O kimse bundan sonra cennete giremez.”²³⁴ Yazarın burada çocukların ebeveynlerine karşı hürmet etmeleri gerektiği düşüncesi dini anlamda gereklilik olduğu kadar aile içi saadetin ve mutluluğun temel taşlarından birisi olmaktadır. Bu durum eğitim sürecinde mesajları veren ve alan arasında gerçekleşen, iletişimi güçlendiren ve olumlu katkılar sağlayan bir olgudur.

Kınalızâde'nin duygu eğitimi adı altında değerlendirdiğimiz görüşlerini günümüz eğitimcileri de dile getirmektedir. Sevgi duygusu insanda doğuştan var olan doğal bir duygudur. Bundan dolayı çocuk hem sevmeye hem de sevmeye ihtiyaç duyan bir varlıktır. Bu hislere sahip olan bireye verilecek eğitim metodu da sevgi üzerine inşa edilmelidir.²³⁵ Çünkü seven çocuk sevmeyi öğrenir, insanlara sevgiyle bakar, sevgiyi çevresine aktarır, sevmeyi kendi çocuklarına da öğretir dolayısıyla anne ve babadan alınan sevgi gelişerek ve çevreye yayılarak büyür. Sevgiye doymamış olan kimse dengeli bir kişilik geliştiremez ve çevresindeki insanlara sevgiyle bakamaz. Çünkü kişi, yeterince alamadığını başkalarına da aktaramaz.²³⁶

Ancak burada bireylerin aşırı sevgi göstermekle sevgisizlik arasında dengeyi kurmaları gerekmektedir. Çocuğa gösterilen aşırı sevgi, abartılmış bir şekilde çocuğa yansıtıldığı takdirde ileriki dönemlerde uygun ruhsal olgunluk geliştiremez. Çocuğun her koşulda giyinmesine yardım etmek, oyun oynarken üşür gerekçesiyle onu oyundan mahrum etmek, ayakkabısını bağlayabildiği halde sırf sevgiden dolayı ebeveynin bağlaması gibi daha pek çok faktörün aşırı sevgiyle yapılması, çocuğun aşırı sevgi adı altında sosyalleşmesine engel olmaktır. Bu şekilde büyütülen çocuk, yetişkinlik döneminde yalnız başına kaldığında özgüveni yitmiş bir birey haline gelebilmektedir. Bunun yanında çocuğun temel ihtiyacı olan sevgi duygusunun

---

²³⁴ Tirmizi, “*Daavât*”, 100.

²³⁵ Dam, “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, s. 61.

²³⁶ Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, s. 183.

gösterilmediği durumlarda çocuklar mutsuz ve bireyler arası ilişkilerde yetersizlikler göstermektedirler.²³⁷

İnsanın doğumuyla birlikte aradığı temel duygulardan birisi de güven duygusudur. Çocuğun toplum içerisinde bireyselleşmesi için gerekli olan güven duygusu bireye kimlik kazandırmaktadır. Bundan dolayı yetiştirilmesi sürecinde çocuğa yerinde bir disiplin verilerek iyi olduğu konularda desteklenmesi güven kazanması açısından önemlidir. Zira çocuğun özgüven sahibi olmasında “ben yaptım” ifadesini kullanması zafer duygusunu yaşaması yönünden önemli bir faktördür.²³⁸ Bunun neticesinde çocuk özgüvenini yitirmemekte ve kendine güvenen, psikolojik ve ruhsal açıdan sağlıklı bir birey olmaktadır. Zira özgüven kaybı mutsuzluğu getirmekte ve hayatı anlamsız kılmaktadır. Bu durum da intiharlarda önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Dünya sağlık örgütünün verilerine göre,15-29 yaş arası gençlerde intihar, ikinci ölüm nedeni olarak yer almaktadır.²³⁹

Çocukta var olan duygulardan bir diğeri de utanma duygusudur. Utanma duygusu beynin ön bölgesinde, sosyal becerileri kapsayan alana kaydedilmiş bir duygudur. İnsanın olgunlaşmasında katkıda bulunan bu duygu aynı zamanda insani ilişkilerde de ölçü ve dengenin bir göstergesidir.²⁴⁰ Zira utanmayan insan ikili ilişkilerde karşısındaki kişiyi gülünç duruma düşürdüğünde bunu onunla dalga geçmek için kullanırken, utanma duygusunu koruyan birey, yaptığı hatayı telafi etmeye çalışır. Bu mahcup olma durumu da kişi de empati yapmakla eş değer bir duygudur. Bundan dolayı çocukta var olan bu duyguyu korumak gerekmektedir. Bu duygu korunmadığı takdirde çocuğun ileride bencilleşmesine, empati yoksunluğuna ve sorumsuzluğa yaklaştıracığından dolayı kişinin yalnızlaşmasına sebep olacaktır.²⁴¹

Duygu eğitiminde ifade ettiğimiz bir başka konu da tevazu duygusunun çocuğa aktarılmasıdır. Aslında burada bastırılması gereken duygu kendini büyük görme duygusudur. Kendisiyle aşırı gurur duyan insan bir kişilik sorunu yaşamaktadır. Kendi benlik kavramını abartılı bir şekilde algılayan insanların ruh

²³⁷ Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, ss. 187-189.

²³⁸ Nevzat Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 16. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014, s. 77.

²³⁹ DSÖ: “Her 40 Saniyede Bir Kişi İntihar Ediyor”

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/09/140904_dso_intihar, (17.09.2014).

²⁴⁰ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, s. 168.

²⁴¹ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, s. 169.

hallerini yansıtmaktadır. Bu ruh hali seçicilik özelliği taşıyan algı olayını çarpıtarak insanın, gerçeğin bilgisine ulaşmasını engellemektedir.²⁴²

İnsana doğuştan verilen bir duygu olmaktan ziyade, sosyal öğrenme ile kazanılan vefa, ikili ilişkilerde güven aşıl原因 bir duygudur. Vefa duygusu beraberinde iyilik ve fedakârlık yapmayı gerektirir. Yapılan bu fedakârlık karşılık beklemeden yapılmalıdır. Bu açıdan vefa duygusuyla davranan kişiler karşısındakileri mutlu ederken kendileri de mutlu olmaktadır.²⁴³ Dolayısıyla çocuğun karşısında sergilenen vefa duygusu ileride hem ailesine hem de topluma karşı bu duyguyla davranmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak Kınalızâde, eserinde bireyi ele alırken sadece biyolojik ve ahlaki gelişimiyle sınırlı kalmamakta, bireyin iç dünyasına hitap ederek duygu yönünü geliştirebilecek tavsiyelerini de aktarmaktadır. Yazarın bu düşünceleri yanında modern dönemde de duygu eğitimi üzerine çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle küreselleşmenin yaşandığı modern dönemde insan ilişkilerinin önemi artmaktadır. Zira insanın sosyal bir varlık olması, bir arada yaşamayı, ihtiyaçları birlikte karşılamayı ve problemleri birlikte çözmeyi gerekli kılmaktadır. İnsan ilişkilerinde bireyin bilgisi ile birlikte duygularını da kullanması gereklidir. Zira dünyada atom bombasını, biyolojik ve kimyasal silahları icat edip toplumların trajik olaylarla karşılaşmalarına neden olan bireyler, bilgi ve zeka düzeyleri yüksek olsa da duygu yönünden eksik kalmışlardır. Bu anlamda insanın ruhi yüceliğe ulaşmasında bilgi veya zeka düzeyinin yüksek olması tek başına yeterli olmamaktadır. Bilgi olmakla birlikte diğer canlıları sevmek, paylaşmak, empati yapmak gibi duygularla donanmak kişiye ruhi yücelik ve erdemlik kazandırmaktadır.²⁴⁴ Bu durum küreselleşen dünyada toplumların huzur içinde yaşamalarını sağlamak için insanlara duygu eğitimi vermeyi gerekli kılmaktadır.

---

²⁴² Fersahoğlu ve Demir, *Duygu Eğitimi*, ss. 127-128.

²⁴³ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, s. 118.

²⁴⁴ Fersahoğlu ve Demir, *Duygu Eğitimi*, s. 24.

3.5. Değerler Eğitimi

Bireylerin herhangi bir kişi, varlık, olay, durum vb. karşısında ortaya koydukları davranışlar²⁴⁵ şeklinde tanımlanan değer kavramı, günümüz eğitimcileri tarafından değerler eğitimi adı altında yeni bir eğitim modeli olarak öngörülmektedir. Doğumla birlikte, gerek aileden gerekse çevreden edinilen birçok değer vardır. Bu değerlerin sayısı ve cinsi bireyin yaşamış olduğu kültürle yakından ilgilidir. Bireyin yaşamında var olan birçok özel ve genel sebepler kazanılan değerlerin niteliğini de etkilemektedir. Bu açıdan değerleri hem kişisel hem de yerel olarak kişiden kişiye, toplumdaki topluma değişebileceğini ifade etmek mümkündür. Nitekim bir kişi ya da toplum için değer kabul edilebilen bir özellik, başka kişi veya toplum açısından değer olarak kabul edilmeyebilir.²⁴⁶

Günümüz eğitim anlayışına baktığımızda daha çok bilişsel ve rasyonel güçlerin ön planda tutulduğu bir durum söz konusudur. Bu anlayış insanın bilgilerinin oldukça artış göstermesine karşılık ahlak ve değerler alanı bakımından daralmaya yol açmaktadır. Bu durum, günümüz dünyasına damgasını vuran değerler bunalımının sebebini teşkil etmektedir. Pek çok bilim adamı ve düşünürün ifade ettiği üzere çağımızın en temel sorunu ahlak ve değerler sorunudur.²⁴⁷ Sebebi, sayısı ve niteliği ne olursa olsun kazanılan/kazandırılan her değer, bireye yeni bir değer katmaktadır. Değer, bizi, ailemizi, toplumumuzu, milletimizi ve insanlığı değerli kılan üstün özelliklerdir. Bu özellikler farklı şekillerde tasnif edilebilmektedir.²⁴⁸ Kınalızâde'nin görüşleri dikkate alındığında değerler eğitimi bireysel, toplumsal ve evrensel nitelikli değerler şeklinde ele alıp incelemek mümkündür.

3.5.1. Bireysel Nitelikli Değerler

Ahlâk-ı Alâî'de yazarın temel aldığı nokta insandır. Eserin ilk bölümünde ahlak ilmi çerçevesinde huy, nefis, erdem gibi insanın temel özellikleri üzerinde görüşlerini dile getiren yazar, kavramları açıklayarak insanın nasıl bir varlık olduğunu ortaya koymaktadır. Onun başlangıç noktası insanı bir birey olarak ele alıp karakter yapısını oluşturan etkenlerin neler olduğunu açıklamak ve bu etkenler

²⁴⁵ Hayati Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013, s. 17.

²⁴⁶ Ertuğrul Yaman, *Değerler Eğitimi*, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012, s. 24.

²⁴⁷ Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 210.

²⁴⁸ Yaman, *Değerler Eğitimi*, s.25.

üzerinden ideal bir portreyi oluşturmaktır. Zaten terbiye edilmesi gereken yegâne varlıkta insandır. Verilen tüm mesajlar, eğitim sürecinde uygulanan tüm metotlar bireyi merkeze alan bir özellik taşımaktadır.

Yazarın, nefsi tanımlarken ahlak psikolojisinde esas olarak önem verdiği konu insânî nefstir. Bu nefis, hayvanlarda olmayan bizzat insan olmasıyla kendisinde bulunan kuvvetler sayesinde vasfını kazanmaktadır.²⁴⁹ Dolayısıyla burada insan olması itibarıyla bireye önem atfedilmektedir. Daha sonra erdemler ve reziletler bölümünde bireyin karakter özellikleri olan hikmet, iffet, cömertlik, cesaret, adalet şeklindeki erdemler, bunun yanında öfke, arzu, dilin afeti, övünmek, cimrilik, ikiyüzlülük gibi reziletler hep bireyi önceleyen konu başlıklarıdır.

Eserin aile ahlakı bölümünde de aile içinde bir birey olarak insanın eğitilmesi süreci üzerinde durulmaktadır. Aile ahlakı bölümüne bireyin insan olması itibarıyla diğer insanlara muhtaç olduğunu ve bununda aile ortamını gerekli kıldığını vurgulayarak başlayan Kınalızâde, aile fertlerini tanımlayarak bireyin yetiştirilmesi safhasındaki faktörleri dile getirmektedir.²⁵⁰ Tüm bu süreçte aile fertleri tanımlanırken yine sağlam kişiliğe sahip bir bireyi yetiştirme ön plandadır. Kınalızâde, kadının iyi olanını belirtirken dahi hür kadınlarla evlenmeyi tavsiye etmesinin temel nedenini çocuklarını terbiye etmek ve kötü olan ahlaki davranışlardan kaçınmasına bağlamaktadır.²⁵¹ Çocuğun ahlak eğitiminde doğumdan önce eş seçimine kadar giden yazarın konuya bu kadar itina göstermesindeki esas gaye sağlam karakterli birey yetiştirmektir.

Kınalızâde, bireyin toplum içerisinde değerli bir yere sahip olabilmesi adına görüşlerini ortaya koymaktadır. Yazar, toplum içerisinde bireyin kişiliği tanımlayan konuşma, hitap etme gibi değerler üzerinden tavsiyelerini sıralamaktadır.

Yazar, bireyin konuşma adabının nasıl olması gerektiğini ifade ederken toplumun genel olarak kabul edilebileceği zarif, hoş, nüktedan bir iletişim dilini tavsiye etmektedir. Dimağ hafifliğine ve hürmet hissini azalmasına sebep olabilecek çok söz söylemekten kaçınılması, çok konuşarak topluluktaki diğer üyelere konuşma hakkının verilmemesi, küçük duruma düşmeye ve dinleyicileri usandırmaya sebebiyet vermektedir. Daha sonra toplum içerisinde karşı tarafta olan kişiler rencide

---

²⁴⁹ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 155.

²⁵⁰ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 4.

²⁵¹ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 19.

edilmemelidir. Toplulukta biri konuşacak olsa sözü tamamlanmadan kesilmemelidir. Herhangi biri çok bilinen bir hikâyeyi anlatsa, sanki hiç duymamış bir eda ile dinlenilmez.²⁵² Yazarın topluluk içerisinde konuşurken kişinin kendini aşağılık konuma düşürmemesi ve karşı tarafı da utandıracak davranışlardan sakındırması yönündeki tavsiyeleri hem bireyin duyarlılık değerine vurgu yapmakta hem de üslup açısından çok ince düşünceler taşımaktadır.

Meclis içerisinde davranışların nasıl olması gerektiği yönündeki tavsiyelerine devam eden yazar, konuyu hassasiyetle ele almaktadır. Bir mecliste büyüklerin yanında kişi faziletini göstermek için soru sormaya başlamamalıdır. Mecliste oturan birisiyle gizlice fısıldaşarak üçüncü kişinin zanna kapılmasına sebebiyet verecek şekilde konuşulmamalıdır. Buna karşın meclis içerisinde biri sözü gizli söylemek isterse bunu duymak için çaba sarf edilmemelidir. Büyüklere ve önemli şahsiyet sahibi insanlara “sen” şeklinde değil “siz” şeklinde hitap edilmelidir. Emsallere karşı hoş ve yumuşak bir şekilde hitap edip, aşırı yaltaklanma ve tevazu gösterilerek sözler söylenilmemelidir. Gıybet, koğuculuk, yalan, iftira gibi insanları yaralayacak ayrışmaya neden olabilecek şekilde hareket edenlerden uzak durulmalıdır.²⁵³ Cemiyet hayatında bireylerin karakterlerini en çok ön plana çıkaracak davranış olan konuşma, topluluk içerisinde en çok dikkat edilmesi gereken bireysel nitelikli değerlerden biridir. Bu açıdan yazarın konu üzerinde ayrıntılı durarak genel geçer kuralları beyan etmesiyle bireysel açıdan insanlarla düzgün iletişim kurabilecek tavsiyeleri ortaya koymaktadır.

Yukarıda toplum içerisinde sergilenen davranışları ifade eden Kınalızâde, bu davranışların toplumsal normlara uygun olmasını sağlayan saygı değerine de vurgu yapmaktadır. Özellikle kültürümüzde önemli bir yere sahip olan saygı, nesilden nesile aktarılan bir değerdir. Çocuklar biyolojik bakımdan ebeveynlerine benzedikleri gibi kültürel değerler açısından da ebeveynlerin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Çocuğa verilecek saygı değeri ile geçmişten gelen değer normları korunmuş olmakla birlikte toplumsal bütünlüğünde bozulmasına engel olunmaktadır. Eğer bir aile yetiştirmiş olduğu çocuğu topluma mal edecek bir şekilde yetiştirememiş ise aile kurumu kültür aktarıcılığı görevini tam anlamıyla yerine getirememiş demektir. Zira ailenin görevlerinden biri de almış olduğu milli kültür,

---

²⁵² Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 41.

²⁵³ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 43.

dini değerler gibi mirası gelecek nesillere aktarmasıdır.²⁵⁴ Bu açıdan Kınalızâde de eserinde kültürümüzde önemli yere sahip olan bu değere çokça yer vermektedir. Onun konuşma, oturma ve yürüme, yeme ve içme, ana-babaya karşı vazifeler başlığı adı altında ele almış olduğu konuları saygı çerçevesinde değerlendirmektedir. Yine eserin bir bölümünde çocuk “Baba, anne, öğretmen ve ağabeyine saygı duymalı ve onlardan çekinmeyi adet haline getirmek için çalışılmalıdır.”²⁵⁵ Şeklinde bir ifade kullanarak açık olarak saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Ahlaki açıdan bireyleri toplum içerisinde üstün kılan niteliklerden biri ve belki de en önemlisi doğruluk değeridir. Doğruluk kişinin inancında, niyetinde ve düşüncelerinde, söz ve davranışlarında hakikate, adalete uygun olmaktır. Doğruluk, gönülden, içten gelerek ve samimi olarak yapılan bir eylem olduğundan dolayı kişinin niyet ve düşüncesi kötüyse, onun yapmış olduğu davranıştan da ahlaki bir değer beklenmemelidir.²⁵⁶

Doğruluğun bir boyutu da kişinin söylemleri ile davranışlarının tutarlılık göstermesidir. Kişinin verdiği sözlere uygun davranması, doğruluğun bir gereği olmaktadır. Doğruluğun tam karşıtı yalandır. Yalan söylemek, gerçekleri gizlemek, çarpıtma ve insanları kandırarak ahlak dışı davranmaktır.²⁵⁷ Kınalızâde, bu konuda çocuğun terbiye edilirken uyarılması gerektiğine değinmektedir. O, çocuğun doğru veya yanlış yalan söylemekten ve bu davranışları yemin ederek yapmaktan men edilmesi gerektiği görüşündedir.²⁵⁸

Vermiş olduğu mesajlar itibariyle bireyi merkeze koyan yazar, bunun yanında konuyu ele alırken topluma hitap eden mesajlarda aktarmaktadır. Zira bireye ahlak eğitimi verilirken toplumun değer yargıları göz önünde bulundurularak eğitimin verilmesi kaçınılmazdır.

3.5.2. Toplumsal Nitelikli Değerler

Toplum, kültürel değerlerle varoluşunu temellendirip, üyelerini bu değer yargıları üzerine inşa etmektedir. Çünkü kültürel değerler, toplumun birlik ve

²⁵⁴ Cihangir Doğan, “Ailenin Önemi ve Vazgeçilmez Fonksiyonları”, *Tartışmalı İlmî Toplantı, Aile ve Eğitim*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, ss. 23-25

²⁵⁵ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s.34.

²⁵⁶ Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 90.

²⁵⁷ Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 91.

²⁵⁸ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 33.

bütünlüğünü sağlayan faktörlere sahiptir. Dünyaya geldikleri zaman gözlerini açan çocuk hangi topluma mensup ailede yetiştirilmiş ise o toplumun kültürel değerlerini özümsemektedir. Dolayısıyla bireylerin doğmalarıyla birlikte kazanacağı değerlerin nitelikleri yaşadığı çevre ve sahip olunan kültürle doğrudan alakalıdır.²⁵⁹

Kınalızâde toplumların birbirinden farklı özellikler taşımalarını üç madde halinde ele almaktadır. İlk olarak atalarının huyları nesiller yoluyla kalıtımsal olarak geçmesi, yine bölgesel özellikler itibarıyla hava, su gibi iklim faktörlerinden ve diğer çevresel nedenlerden etkilenmeleri, son olarak insanlarda var olan huyların sebeplerinden biri de eğitim yoluyla edinilmesi olarak sıralamaktadır.²⁶⁰

Kınalızâde'nin ortaya koymuş olduğu eserin aile ahlakı bölümü aynı zamanda kültürel unsurlara vurgu yapması açısından toplumsal bir değer taşımaktadır. Zira insan toplumlarını bir araya getiren en önemli vasıfların başında din ve dil birliği gelmektedir. Bunun yanında coğrafi şartların insanları birbirinden ayırmasıyla tarih, hukuk, edebiyat, sanat ve ahlak gibi bir arada yaşayan insanların oluşturdukları ortak değerler ve bunların birleşimiyle oluşan, ortak duygu ve düşüncelere dayanan bir kültür var olmaktadır.²⁶¹ Dolayısıyla yazar düşüncelerini aktarırken toplumun dini, örf ve adetlerini göz önünde bulundurarak görüşlerini temellendirmektedir.

Yazar, toplumun en belirgin unsurları olan giyim-kuşam, yeme-içme, oturma-yürüme, insan ilişkileri gibi konularda vermiş olduğu öğütlerin içeriği kültürel nitelikler taşımaktadır. Onun çocuğu giydirirken şatafattan kaçınılması gerektiği düşüncesi hem İslam dininin bir emri hem de toplumsal alanda mütevazî davranışın bir göstergesidir. Dahası sıcak ve soğuğa dayanabilecek şekilde giydirilmesi yönündeki tavsiyeleri de coğrafi açıdan bölgenin iklimine has özellikler barındırmaktadır. Yemek yemeye başlarken ev sahibinin ve cemaatin büyüğünün beklenilmesi, besmele ile başlanması, yerken önünden ve küçük lokmalarla yenilmesi, ev sahibine yemeğin ayıbından söz edilmemesi, ev sabinin misafirden sonra sofradan kalkması²⁶² gibi birçok davranış, toplumun kültürüne has uygulamalardır.

---

²⁵⁹ Yaman, *Değerler Eğitimi*, s.24.

²⁶⁰ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 414.

²⁶¹ Nevzat Yaşar Aşikoğlu, "Toplum Hayatında Dinin Yeri ve Din Eğitiminin Önemi" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 1998, s. 45.

²⁶² Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, ss. 46-47-48.

Özellikle yazarın yaşamış olduğu kültürün en ayırt edici özelliklerinden biri olan oturma ve yürüme adabı da örf ve adetlere uygun olarak ele alınmaktadır. Yürürken orta yolu tercih ederek ne ağır yürüyerek tembellik ve kibir alameti ne de hızlı yürüyerek hafiflik alametleri gösterilmemelidir. Giderken ikide bir geri dönüp bakmak, başını yere eğip düşüncelere dalmak gibi hareketler toplum tarafından hoş karşılanmamaktadır. Otururken ayakların uzatılmaması, hürmet gösterilmesi gereken hocanın, anne-babanın yanında diz üstü oturulması, kişinin kendisi ev sahibi veya meclisin reisi ise makam gözetmeden boş bulduğu yere oturması, büyüklerin yanında ayakların ve kolların açılmaması, bir mecliste kibirlenerek ağırlık gösterilememesi yönündeki tavsiyeleri de toplumsal mesajlar içermektedir. Hatta yazar yalnız başına olunca dahi göbeğin dizlerine kadar olan yerlerinin dışındaki uzuvlarını, imkan dahilinde hamama ve helaya giderken sakınılması²⁶³ gerektiği yönündeki nasihatleri toplumun din ve kültürüne ait özelliklerdir. Bu değerler ilk bakışta bireysel bir görünüm arz etse de sonuçları itibariyle toplumsal niteliklidir.

Bir başka taraftan çocukları alkolün zararlarından sakındırmaya çalışan yazar bu tür ortamlardan uzak tutulmaları gerektiğini vurgulamasıyla toplumsal bir meseleye değinmektedir. Çünkü sarhoş edici şeyler çocuklarda öfke, korku, hafiflik, küstahlık gibi rezilliklere sebebiyet vermektedir. Bunun sonucu olarak çocukların kalplerine beğenilmeyen melekeler yerleşip bunların giderilmesi zor bir hal alabilmektedir.²⁶⁴ Osmanlı toplumunda aile kadar toplumunda çocuk üzerinde önemli bir denetim mekanizması görevi var olduğu düşünüldüğünde, ailenin olmadığı bir yerde çocuk olumsuz davranış sergilediği zaman toplum tarafından uyarılmakta, bu da çocuğun olumsuz davranışlarını engellemekteydi. Ancak günümüzde toplumun bu kontrol gücü gittikçe zayıflamasından dolayı ailenin çocuğu zararlı alışkanlıklardan sakındırması zorlaşmaktadır. Gerçekten de günümüzde her ne kadar bazı toplumlarda alkol kullanımını normal karşılanacak kadar yaygın olsa da zararları itibariyle toplumsal açıdan birçok olayın sebebi olduğu gerçeği her zaman yerini korumaktadır.

İnsanın sosyal bir varlık olması onun yaşamış olduğu toplumla bütünleşmesini zorunlu kılmaktadır. Toplumu oluşturan temel dinamikler olan kültür, din, aile gibi değerler bireyin karakterini şekillendiren faktörlerin başında

---

²⁶³ Kmalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, ss. 44-45.

²⁶⁴ Kmalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 32.

gelmektedir. Kınalızâde Ali Efendi'de toplumun bu dinamiklerini göz önünde bulundurarak görüşlerini temellendirmiş ve evrensel değer yargılarıyla bireylerin değer yargıları arasında bir köprü oluşturmuştur.

3.5.3. Evrensel Nitelikli Değerler

Yazarın aile ahlakında ele almış olduğu konular bireysel, toplumsal mesajlar verdiği gibi evrensel mesajları da içerisinde barındırmaktadır. Ahlak kavramı milletlerin toplumsal değerleriyle ölçülebildiği kadar evrensel nitelik taşıyan değer yargılarıyla da ölçülebilmektedir. İnsanın mutlu ve huzurlu yaşaması için gerekli olan ahlak, küresel olarak ta toplumların ihtiyaç duyduğu bir olgudur.

Kınalızâde'nin çocuğun yetiştirilmesi sürecinde özellikle yeme-içme noktasında yaptığı tavsiyeler tüketim ahlakını temel alan düşüncelerdir. Ona göre, çocuklara her zaman güzel ve süslü yiyecek ve içecekler vermeyip, ekmekle yetinmeyi öğretmek, dolayısıyla zamana ve yerine göre bu şekilde yiyeceklerle yetinmeye alıştırmak gerekmektedir. Bu durumu da yemek içmek hususunda aşırılık göstermek hayvanlara has basitliklerdir. Böyle davranan kimse hayvanlarla beraberdir şeklinde izah etmektedir.²⁶⁵ Yine gençlere evliliği önerirken bunda asıl gayenin cinsel lezzet elde etmek olmaması gerektiğini vurgulamakta, yine bu şekilde davrananların hayvan mertebesine indiğini hatta ondan daha aşağı mertebelere düşebileceğini ifade etmektedir.²⁶⁶ Özellikle günümüzde tüketim çılgınlığı, dünyevileşme, medyatik sorumsuzluğun getirmiş olduğu olumsuzluklar insanın ruh sağlığını bozmakta ve bizlere tüketim ahlakının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.²⁶⁷

Yazarın tüketimle ilgili eğitim metodu aynı zamanda günümüz açısından değerlendirildiğinde açlıkla mücadele eden milyonlarca insanında ne halde olabileceğini bireylere hatırlatması açısından önemlidir. Özellikle orta yollu bir yaşam tarzı her ne kadar temel bir değer niteliği taşısa da sosyo-ekonomik açıdan ele alınması gereken önemli bir konudur. Zira günümüzün en önemli sorunlarından birisi, ülkeler arası hatta ülkeler içinde mevcut olan sosyo-ekonomik adaletsizliktir. Bununla birlikte sosyo-ekonomik adaletsizliği mevcut eğitim ve siyasi sistemler

²⁶⁵ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 32.

²⁶⁶ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 19.

²⁶⁷ Yaman, *Değerler Eğitimi*, s. 31.

engelleyeceği yerde maalesef, daha ileri boyutlara taşımaktadırlar.²⁶⁸ Bunun bir sonucu olarak tüketim çılgınlığı hat safhaya ulaşmakta, marka giymek ve lüks yaşam tarzı bir amaç haline gelmektedir. Bunlara birde kitle iletişim araçlarının önü alınamaz bir şekilde kullanılarak çocukları kendine bağımlı haline getirmesi, ebeveynleri çaresiz duruma düşürmektedir. Bu durum ilerleyen yıllarda çocukların doyumsuz bireyler haline gelmelerine hiçbir şeyden tat alamamalarına neden olabilecektir. Bu açıdan yazarın ifade ettiği gibi sade ve basit şeylerle çocukları mutlu etmeye, onları avutmaya çalışmalı ve bu bir yaşam tarzı haline getirilmelidir.

Kınalızâde evrensel bir nitelik olarak adalet kavramı üzerinde durmaktadır. Adalet kısaca hakkı teslim etmek bir şeyi yerli yerince koymak, yapılan işin hakkını vermek, eşit ve denk davranmak gibi anlamlara gelmektedir. Adalet, erdemlerin başıdır. Herkes tarafından kabul edilen yani evrensel bir nitelik taşıyan adalet erdemi insanların gönlüne yerleşmediği müddetçe birbirlerine hoş nazarla bakamazlar. Buna mukabil her sözünde her davranışında adaleti ilk edinen kişiler, insanlar arasında itibar kazanmaktadır.²⁶⁹ Adalet erdeminin zıttı zulümdür. Bundan dolayı adalet erdemi, aşırılıktan uzak, ılımlı, ölçülü ve dengeli bir tutumu ifade etmektedir.²⁷⁰ Adalet erdemi dünyanın her yerinde, her halükârda, herkes ve her şey için geçerli olan ve olması gereken bir kanundur. Adalet erdemi gelişmiş insanların kendi şahısları için adaleti gözetmeleri yeterli değildir. Bu tür insanlar adaleti başkaları içinde gözetmektedirler.²⁷¹

Kınalızâde, ergenlik çağına ulaşınca kadar vermiş olduğu eğitim metodunda anne-baba faktörü etkin bir şekilde rol almaktadır. Çocuk ergenlik çağına ulaşmış bir sanatla meşgul olabilecek duruma geldiğinde anne-babanın tercihleri yerini artık çocuğun özgür iradesi almaktadır.²⁷² Çocuğun doğuştan kendisinde var olan kabiliyetler neticesinde istediği sanata yönlendirilmesi özgürlük anlayışıyla izah edilebilir. Zira burada temel faktör akli olgunluğa ulaşan çocuğun kabiliyetleri neticesinde uygun olan sanatı tercih edebilmesidir. Yine bu dönemde verilen nasihatlere baktığımızda çocukluk döneminde yapılan terbiyenin ne anlama geldiğini ifade etmesi de, akli olgunluğa ulaşmış bireyin artık kendi özgür iradesi ile hareket

²⁶⁸ Köylü, *Dünya Dinlerinde Ahlak*, İstanbul: Dem Yayınları, 2012, s. 14.

²⁶⁹ Yaman, *Değerler Eğitimi*, ss. 28-29.

²⁷⁰ Hökekleli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 49.

²⁷¹ Fersahoğlu ve Demir, *Duygu Eğitimi*, ss. 98-101.

²⁷² Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 35.

edebileceğini gösterir niteliktedir. Bununla birlikte yazar, kendi başına geçimini sağlayacak duruma geldiğinde bireyin evlendirilip evinin ayrılmasının daha uygun olacağını da ifade etmektedir.²⁷³

Yazar, döneminin baskın olan görüşlerden farklı olarak kadınların da okuması gerektiğini vurgulamakta ve kadının okuma özgürlüğüne sahip olduğunu savunmaktadır. Buna delil olarak ilmin herkese farz olduğunu beyan etmektedir. Zira Hz. Aişe'yi örnek vererek ilmin ve İslam'ın hükümlerinin çoğunun onun tarafından dile getirildiğini ifade etmektedir.²⁷⁴ Burada yazar, cinsiyet farkı gözetmeksizin her insanın okuması gerektiğini dolayısıyla eğitim gibi kazanımın kadın ve erkek herkesin hakkı olduğuna vurgu yaparak kadına bir değer atfetmekte, aynı zamanda evrensel bir değer olan demokrasi ve özgürlük kavramlarına uygun görüşler ortaya koymaktadır. İlahi hikmet gereği kadının yaratılışı itibariyle zayıf olduğunu dile getiren yazar, her ne kadar çalışması yönünde olumsuz bir ifade kullanmasa da kadının ev içerisindeki işler ile ilgilenmesinin daha doğru olacağı görüşündedir. Zira çocuğun bakımı ve terbiye edilmesi de evin temel ihtiyaçları kadar önem kazanmaktadır. Düşünürümüze göre ev halkını meydana getiren her bir ferdin bir yaratılış özelliği mevcuttur. Ancak hepsini bir araya getiren ve hepsinin üzerine düşen sorumluluğun yegane sebebi aile mutluluğunu temin edecek intizamı sağlamaktır.²⁷⁵

Kınalızâde, özgürlük değerini toplumun kültürü, dini ve bireyin yetiştirilme sürecinde ahlaki olumsuzlukları önleyecek bir çerçevede değerlendirmektedir. Günümüz modern dünyasında özgürlük, kimine göre her arzuladığı şeyi yerine getirmek şeklinde tanımlanmaktadır. Bu anlayışın sonucu ise anlamsızlık ve amaçsızlık duygusu olarak kendini göstermektedir. Bunun tam tersi aşırı mahrumiyet durumu da mevcut olmaktadır. Aşırı mahrumiyete uğramış kimselerde saplantılı ve bağımlı kişilik yapısına sahip olmaktadır. Bu durumda gerçek özgürlük akıldışı tutkuların yerini aklın, sağlığın, huzurun ve vicdanın hakim olduğu itidalli bir yol tercih etmektir.²⁷⁶

Sonuç olarak Kınalızâde, izlemiş olduğu yol ve vermiş olduğu mesajlar günümüz ahlakçılarının dile getirmiş oldukları teorilerle birçok yönden örtüşmekle

²⁷³ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, s. 383.

²⁷⁴ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 39.

²⁷⁵ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, ss. 4-5.

²⁷⁶ Yaman, *Değerler Eğitimi*, ss. 109-110.

birlikte bazı noktalarda yazar daha ileri mesajlar vermektedir. Zira onun bir filozof olması, insanı incelerken iç dünyasını iyi analiz etmesini ve bu en değerli varlığın temel özelliklerini ortaya koymasını sağlamaktadır.

Kınalızâde, ağırlıklı olarak bireysel nitelikli değerlere yer vermektedir. Toplumsal veya küresel nitelikli değerler konusunda ise daha az değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir. Onun bireysel, toplumsal ve evrensel mesajları günümüz dünyasında genel olarak kabul edilebilecek niteliktedir. Yaşamış olduğu yüzyıl itibariyle vermiş olduğu mesajları hem kendi zamanına uygun özellikler taşımakta hem de günümüzde uygulanabilir olması nedeniyle de tarihi olmaktan ziyade zaman mefhumu olmadan değerini korumaktadır. Bunun en temel sebeplerinden biri yazarın yaşamış olduğu dönemde imparatorluk gibi farklı milletleri içinde barındıran homojen bir yapı içerisinde eserini kaleme almış olmasıdır. Dolayısıyla farklı karakterlere sahip kültürleri iyi analiz edebilme olanağına sahip olan yazarın düşüncelerini bu yönde temellendirdiği kanaatindeyiz. Yine tavsiyelerini aktarırken kendisinden önceki ahlak kitaplarından faydalanması ve görüşlerini hep sadelik, hoşgörü, orta yolu tercih etme, nüktedan ifadeler kullanma gibi genel olarak bütün toplumların ulaşmak isteyebileceği prensipler sunması, düşünürümüzün mesajlarının tüm insanlığa aktarılabilir mahiyette olmasını sağlamaktadır.

SONUÇ

Onaltıncı yüzyılın seçkin âlimlerinden olan Kınalızâde Ali Efendi, yazmış olduğu Ahlâk-ı Alâî adlı eseri ile bizlere engin bir miras bırakmıştır. Onun ortaya koymuş olduğu bu eser, izlemiş olduğu metotlar, ortaya koymuş olduğu düşünceleriyle günümüze ışık tutmuştur. Eser içerisinde bizim asıl tez konumuzu teşkil eden aile ahlakında, eşlerin birbirlerine karşı sorumlulukları, çocukları terbiye metotları, genel adap kurallarını aktarmıştır. Kınalızâde, aile ahlakı bölümünde vermiş olduğu mesajlar, tavsiyeler ve izlemiş olduğu yöntemle birçok açıdan insanlığa ahlaki bir yaşam sunmuştur. Kınalızâde'nin aile ahlakı ile ilgili görüşlerinden hareketle şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Yazar ilk olarak aile yuvasını kuran anne ve babaya dikkat çekmektedir. Çocuk eğitime etki eden faktörlerin başında yer alan anne ve baba, önemli figürlerdir. Bundan dolayı yazar, aile yuvası kurulmadan önce eş seçimine kadar geriye giderek bir takım özelliklere dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamakta çocuğun yetiştirilmesi sürecinde ebeveynlerin ahlaki karakterlerine önem vermektedir.

Yazar ikinci olarak aile yuvasında eşlerin birbirlerine karşı tavırlarına vurgu yapmaktadır. Aile içerisinde huzurun sağlanabilmesi için ailenin iki temel taşı olan eşlerin birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmeleri gerekmektedir. Ailenin reisi olan baba, evin geçimini temin edip ailenin güvenliğini sağlamalı ve ailenin huzurunu bozabilecek durumları engellemelidir. Bununla birlikte kadın, çocukların yetiştirilmesinde, beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasında ve eşi olmadığı zaman evin geçimini sağlama konusunda çalışmalıdır.

Yazarın ifade ettiği üçüncü önemli husus, çocuğun karakterine etki edebilecek mekânın fiziksel yapısıdır. Evin güvenli olmasını sağlayacak bir malzemedan yapılması tercih edilmelidir. Evin planının kadın ve erkeklerin rahat edebilecekleri şekilde yapılması önem arz etmektedir. Bunun yanında yazar, evin yapımında tavan süslemelerinden, abartılı duvar resimlerinden sakınılması

gerektiğini ifade ederek çocuğun israf edilen bir ortamda yetiştirilmemesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Yine ailenin oturacağı mekân tercihinde iyi ahlak sahibi komşunun seçimine de dikkat edilmelidir.

Yazarın dikkat çektiği dördüncü konu çocuğun doğumuyla birlikte ilk yapılması gereken davranışlardır. Çocuk doğduğu zaman onu değerli bir varlık olarak görüp Allah'a şükretmek gerektiği ve onun Allah tarafından kendilerine verilen bir hediye olarak algılamak gerekmektedir. Bununla birlikte çocuğun kız doğmasından dolayı üzülmemeli ve bunun için kadın azarlanmamalıdır. Daha sonra yapılacak işlem çocuğa güzel ve zamanına uygun bir isim koymaktır.

Yazar beşinci olarak sütannenin ahlaki karakterine dikkat çekmektedir. Sütannenin karakteri süt emzirme yoluyla çocuğa geçebileceğini ifade eden yazar, sütanne ile çocuk arasındaki duygusal bağın ne denli ileri olduğuna vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla sütannenin karakteri çocuğun ahlaki gelişiminde önemli bir faktör olmaktadır.

Yazar altıncı olarak çocuğun biyolojik gelişimine paralel bir şekilde eğitimin verilesini tavsiye etmektedir. Çocukların zihinlerinin henüz boş oldukları (2-5 yaş) dönemde kötü fillere yönelebileceklerinden dolayı terbiyeleri ile meşgul olunmalıdır. Çocukların terbiyesi ile meşgul olurken onlarda doğuştan var olan bir takım özelliklerinde gözetilmesine dikkat edilmelidir. Çocuklarda ilk ortaya çıkan duygu haya olduğundan dolayı bu duygu üzerine yoğunlaşılmalıdır. Eğitim süreci boyunca adap kuralları ve Peygamberin davranışları öğretilmeli, hayır sahibi kimseler övülüp kötü olan kimselerde kınanmalıdır. Yine eğitim sürecinde çocuğa ceza verilirken direk çocuk azarlanmamalı bunun yerine başka bir çocuk örnek gösterilerek ona verilen ceza anlatılmalıdır.

Yazarın üzerinde durduğu yedinci konu çocuğa kıyafet eğitiminin verilmesidir. Kıyafet konusunda çocukları sadeliğe özendirilmeli ve süslü, değerli elbiseler küçümsenmelidir. Bunu ifade ederken de süslü elbiseleri giymenin kadınlara ait bir özellik olduğunu, erkeklerin ise süslü elbiselerle değil olgunluk ve faziletleri sayesinde yükselebilecekleri anlatılmalıdır.

Yazar sekizinci olarak çocuklara yeme-içme konusunda eğitim verilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Kıyafet eğitiminde de olduğu gibi yemek konusunda ölçülü davranılmalıdır. Buna göre her zaman güzel yiyecek ve içecek vermeyip arada

sadece ekmekle yetinmeyi öğretmek gerekmektedir. Bunun yanında bedenin tembelliğine neden olduğundan dolayı özellikle sabahları aşırı yemek yedirilmemelidir. Yine çocukları sarhoş edici içkilerden sakındırmalı ve bu gibi içki içilen mekanlardan uzak tutulmalıdır.

Çocuğun ahlak eğitiminde dokuzuncu husus, çocuğun cömertliğe alıştırılmasıdır. İyilik yapmak ve yardım etmek gibi faziletler çocuğa kazandırılmalıdır. Yardım yaparken çocuğun eline verilerek yardım yapması sağlanmalıdır. Böylelikle çocuğu sadece kendini düşünen bencil duygularla yetiştirmemeli yardımseverlik bilinci aşılmalıdır.

Kınalızâde'nin ahlak eğitimi açısından üzerinde durduğu onuncu husus, çocuklara eğitim verirken dengenin gözetilmesidir. Devamlı olarak çalışmanın yanında ara sıra oyuna müsaade edilmelidir. Yazın sıcağına karşı devamlı gölgeliklere gitmek, yelpazelerle serinlemek, kışın kürklere sarılarak soğukta korunmak gibi davranışlardan çocuk sakındırılmalıdır.

Çocuğun ahlaki gelişiminde dikkat edilmesi gereken on birinci husus, çocuğun kabiliyetlerine uygun olarak yönlendirmektir. Çocuğun akletme kabiliyetleri belirgin olmaya başladığı dönemde hangi ilim ve fenne yatkınlığı varsa enine boyuna değerlendirerek uygun olana yönlendirmek gerekmektedir.

Ahlaki değerlerin öğretilmesinde dikkat edilmesi gereken on ikinci husus güzel ahlak sahibi bir öğretmenin seçilmesidir. Öğretmen faktörünün çocuğun ahlaki gelişiminde önemli bir etkiye sahip olmasından dolayı, iyi ve dindar, akıllı, ahlaklı, kızgınlığında ve yumuşaklığında aşırıya kaçmayan birisi tercih edilmelidir.

Kınalızâde'nin üzerinde durduğu on üçüncü husus, eğitimde cinsiyet faktörünün gözetilmemesidir. Yazarın yaşadığı dönemde bu şekilde bir düşünceyi ifade etmesinde dikkat edilmesi gereken nokta, kendinden önce kaleme alınan birçok ahlak eserinde kız çocuklarının okutulmaması gerektiğine yönelik düşüncelerdir. Bu açıdan yazar, bir farkındalık ortaya koyarak kız çocuklarının da okuması gerektiğini ifade etmektedir.

Ahlak eğitimi sürecinde üzerinde durulması gereken on dördüncü husus, çocuğa toplum içerisinde davranış kurallarının öğretilmesidir. Toplum içerisinde iletişimin nasıl olması gerektiği, büyükleri ile konuşurken ifade tarzı, yeme-içme konusunda dikkat edilmesi gereken davranışlar, toplum içerisinde otururken veya

yürürken kaçınılması gereken davranışlar ve anne-babaya karşı yerine getirilmesi gereken davranışların neler olduğu öğretilmelidir.

Kınalızâde'nin ortaya koyduğu görüşleri bireysel nitelikli değerler açısından ele alındığında bireyin ahlaki olgunluğa ulaşabilmesi için birçok tavsiyelerde bulunduğu görülmektedir. Hatta Ahlâk-ı Alâî'nin birey merkezli bir eser olduğu ifade edilebilir. Aile içerisinde çocuğun yetiştirilmesi sürecine yönelik aktarılan düşünceler, bir kişiyle konuşurken uygun bir dil kullanılmasının tavsiye edilmesi, toplum içerisinde bireye olgunluk kazandıracak saygı değeri üzerinde durulması ve kişiyi faziletli kılacak doğruluk erdemine vurgu yapılması bireysel nitelikli değerler açısından değerlendirilebilmektedir.

Yazarın aktarmış olduğu görüşleri toplumsal nitelikli değerler bakımından ele aldığımızda toplumları birbirinden ayırt eden kültürel faktörlere değindiği görülmektedir. Özellikle yeme-içime, giyim-kuşam, oturma-yürüme gibi birçok davranışın kültürel unsurlar çerçevesinde değerlendirilmesi toplumsal değerler taşımaktadır. Bununla birlikte toplumu etkileyen faktörlerden biri olan alkol ve zararlı içeceklerin kullanılmasına yönelik aktarılan düşünceleri de toplumsal nitelikli değerler açısından ele almak mümkündür.

Kınalızâde'nin görüşleri evrensel nitelikli değerler açısından ele alındığında konuyu tüketim ahlakı, adalet ve özgürlük değerleri çerçevesinde ele aldığı görülmektedir. Yazar, tüketim ahlakını kişinin yeme-içme ve cinsel hayatta itidalli şekilde davranmak olarak ifade etmekte, adalet ve özgürlük kavramlarını ele alarak evrensel nitelikli değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Ortaya koymuş olduğu Ahlâk-ı Alâî adlı eser ile insanlığa değerli bir miras bırakan Kınalızâde Ali Efendi, ahlak ilminin ne olduğunu ve nasıl öğretilmesi gerektiğini bizlere aktarmıştır. Kendinden önceki ahlak kitaplarından yararlanması ve kendisinden sonra medreselerde ders kitabı olarak okutulması itibarıyla eser, dikkate değer bir öneme sahip olmuştur. Onun aile ahlakıyla ilgili ele aldığı konular, herkes tarafından genel geçer kabul edilebilecek nitelik taşımaktadır. Özellikle günümüzde ekonomik değişimlerin, teknolojik gelişmelerin insanlığa huzur getirmediği bir zamanda yazarın ahlak nazariyesi günümüz ilim dünyasına artı bir değer katmaktadır. Bir başka açıdan günümüz eğitimcilerinin ortaya koydukları teoriler ile yazarın düşünceleri birçok yönden paralellik göstermektedir. Hatta

Kınalızâde daha da ayrıntılara girerek eğitim kavramını daha genel açıdan irdelemiştir. Sonuç olarak günümüzden yaklaşık altı asır önce yaşayan Kınalızâde'nin düşünceleri ile günümüz eğitimcilerinin görüşlerini değerlendirerek ortaya konulan sonuçlar ışığında şu önerilere yer verilebilir;

➤ Kınalızâde gibi kültürel mirasımızda mevcut olan birçok ahlak eseri eğitim açısından incelenerek günümüzde herkesin anlayabileceği şekilde eserler kaleme alınmalıdır.

➤ Günümüz bilim dünyasında ahlak eğitimi sahasında yapılan akademik araştırmaların batı ekseninde yapıldığı açık bir konudur. Bu alanda tarihsel kültürümüzde mevcut olan ahlak eserleri üzerinde teoriler geliştirilmelidir.

➤ Toplumun huzurunu sağlayacak faktörlerin başında gelen ahlak kavramı üzerinde çokça durularak devlet kurumlarının konu üzerinde çalışmalar yapması toplumsal huzur açısından olumlu neticeler verecektir.

➤ Özellikle örgün ve yaygın eğitim kurumlarında ders müfredatı planlaması yapılırken kültürel değerimizin ahlak eğitimi çerçevesinde aktarılmasına itina gösterilmelidir.

➤ Örgün eğitim kurumları olarak okullar: Anaokulu ve kreşlerde ahlak ve değerler eğitimi üzerinde durulmalıdır. Özellikle yemek yeme, oturma-yürüme, konuşma gibi davranışların kültürümüz açısından nasıl olması gerektiği yönünde pratik eğitim verilmelidir.

➤ Örgün eğitim kurumu ortaöğretim seviyesindeki öğrencilere ahlak açısından Kınalızâde'nin önerdiği şekilde manevi olgunluğa ulaştıracak ve hayatın asıl gayesinin neler olduğu konusunda tavsiyelerde bulunulmalıdır.

➤ Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde hizmet veren kış dönemi Kuran kurslarında bayanlara yönelik ahlaklı çocuk yetiştirilmesi konusunda dersler verilmelidir.

➤ Diyanet İşleri Başkanlığı yaz Kuran kurslarında çocuklara ahlak eğitimi çerçevesinde model olabilecek şahsiyetlerin hikayeleri anlatılmalıdır.

➤ Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde camilerde vaaz, hutbe ve cami derslerinde genel adap kuralları konuları üzerinde durulmalıdır.

➤ Örgün ve Yaygın eğitim kurumları kapsamında polis okulları, askeri liseler, futbol okulları, mesleki kurslarda ve üniversitelerde farklı alanlarda ahlak eğitimi ile birlikte meslek ahlakının neler olması gerektiği yönünde tavsiyeler verilmelidir.

➤ Özellikle toplumun bir hayli itibar etmiş olduğu futbolcular, sanatçılar, artistler gibi faktörlerin rol model olmaları sebebiyle yetişmiş oldukları eğitim kurumlarında ahlak eğitiminin verilmesi kaçınılmaz görülmektedir.

➤ Kınalızâde Ali Efendi'nin gelişim sürecine etki eden faktörleri değerlendirirken çocuğun yetişmiş olduğu mekan ve doğumdan önce eş seçimine kadar giderek süreci geniş bir perspektiften ele alması eğitim metoduna yeni bir değer katacaktır.

➤ Çocuğun süt emme evresinde dadının ne kadar çok etki ettiğini dile getiren yazarın bu görüşü, günümüzdeki bakıcıların ve kreşlerde görev yapan bireylerin ahlaki kişiliklerine dikkat edilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

➤ Televizyonlarda çocukların çokça izlemiş oldukları çizgi filmlerin yayınlanırken toplumun kültürel, dini ve ahlaki hassasiyetlerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

➤ Televizyon dizilerinin toplum üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde karakterlerin yaşam tarzlarının toplumun kültürel, dini ve ahlaki kurallarına ne kadar uyum sağladığı üzerinde durulması gereken bir konudur.

➤ Çocuğun eğitim sürecinde bireyin içsel yapısının var olduğu düşünülerek duygu eğitimine de önem verilmelidir.

➤ Günümüz modern dünyasında bazı ülkelerin aşırı tüketirken bazı ülkelerin açlıkla mücadele eder bir durumda olması, eğitim anlayışımızda empati yapma, merhamet ve yardımlaşma gibi değerler üzerinde daha fazla durmamızı gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağırman, Cemal, “Ad Koyma Hz. Peygamber’in İsimlere Karşı Tutumu” *Cumhuriyet Üniversitesi Dergisi*, 2, 1998, ss. 123-143.
- Akın, Ahmet, “Osmanlı’da Din Görevlisinin Konumu Üzerine Değerlendirmeler (Bursa Örneği)”, *KSÜ. İlahiyat Fakóltesi Dergisi*, 8, 2006, ss. 65-104.
- Algöl, Hüseyin; *Ahlak, Ahlak-ı Alâ-i*, Tercüman 1001 Temel Eser, (Ty.).
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar, ”Toplum Hayatında Dinin Yeri ve Din Eğitiminin Önemi” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi*, 2, 1998, ss. 45-49
- Atay, Hüseyin, “Medreselerin Islahatı”, *A.Ü. İlahiyat Fakóltesi Dergisi*, 25, 1981, ss. 1-43.
- _____, Atay; *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1983.
- Ay, M. Emin, “Osmanlılarda İlmiye Teşkilatı (Kanûni’ye Kadar 1299-1566)”, *Diyanet Dergisi*, 25/2, (Nisan-Mayıs-Haziran 1989), ss. 37-51.
- Aydın Ahmet, *Taş Devri Diyeti Doğru Beslenmenin Başucu Kitabı*, <http://www.altinicizdiklerim.com/ozetler/TasDevriDiyeti.pdf>, (06.07.2014).
- Aydın, M. Şevki, ”Osmanlı’da Kız Çocukların Eğitimi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, V, 1999, ss. 218-228.
- Aydın, Mehmet Zeki; *Ailede Ahlak Eğitimi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Balaban, Öznur, “İnternet Kullanımının Çocuklar Üzerinde Etkileri”, *Rehberlik ve Araştırma Merkezi*, <http://www.guvenliweb.org.tr/aileler/content/internet-kullaniminin-çocuklar-üzerindeki-etkileri>, (18.05.2012).
- Bayraklı, Bayraktar, “Kur’an-ı Kerim’e Göre Aile de Çocuk Eğitimi” *İslam’da Aile ve Çocuk terbiyesi-2*, İbrahim Canan (Ed.), İstanbul: Ensar Yayıncılık (2. Baskı), 2005.
- Bayraktar, M. Faruk; “Ailede Ahlak Eğitimiyle İlgili Bir Bibliyografi Çalışması: Osmanlı Örneği”, *Aile ve Eğitim*, M. Faruk Bayraktar(Ed.), İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2010, ss. 347-370.
- Bektaş Öztaşkın, Özlem, “XV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Halkı”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).
- Burger, Jerry M.; *Kişilik*, İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu (çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2006.
- Çetin, Firdevs, “XVI. Asır Alman Seyyahlarına Göre Osmanlı Toplumunu (Müslüman Davranış ve Törenleri ile Dini Mekânlar)”, *Vakıflar Dergisi*, 34, 2010, ss. 19-33.
- Doğan, Cihangir; “Ailenin Önemi ve Vazgeçilmez Fonksiyonları”, *Tartışmalı İlmi Toplantı, Aile ve Eğitim*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, ss. 19-29.
- Doğan, Enfel, “Ahlâk-ı Alâî (metin-sözlük-sentaks incelemesi)”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.)

- Doğan İsmail, “Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, V, 1999, ss. 371-396.
- DSÖ: “Her 40 Saniyede Bir Kişi İntihar Ediyor” http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/09/140904_dso_intihar, (17.09.2014).
- Fersahoğlu, Yaşar ve Demir Mehmed Akif; *Duygu Eğitimi*, 2. Baskı, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012.
- Gül, Ahmet; *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l Hadislerin Yeri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.
- Günay, Ünver, ”XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme” *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 2003, ss. 21-48.
- Hoşrik, Evren; *Kadın Erkek İlişkilerinde ve Çocuk Yetiştirmede Ödül-Ceza*, Ankara: Elif Yayınevi, 2012.
- Hökelekli, Hayati; *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- “İbtida-i Altmışlı” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXI, 2000.
- “İbtidâ-i Dâhil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXI, 2000.
- “İbtidâ-i Hâriç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXI, 2000.
- İnalcık, Halil; *Devlet-i Aliyye*, 27.Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- İpşirli, Mehmet, “Medrese” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXVIII, 2003, ss. 327-333.
- Kahraman, Ahmet; *Devlet ve Aile Ahlakı*, Tercüman 1001 Eser, (Ty.).
- _____, Kahraman, “Ahlâk-ı Alâî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, V, 1989, ss. 15-16.
- Kam, Ferid, “Kınalızâde Ali Çelebi”, *Daru'l Fünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 4, 1332, ss. 357-379.
- Karaca, Faruk; *Dini Gelişim Teorileri*, İstanbul: Dem Yayınları, 2007.
- Kavas, Ahmet, “Osmanlı Toplumunda Çok Dinli Hayatın Huzur İçinde Devamı İçin Alınan Tedbirler”, *Din ve Dünya Barışı Uluslararası Sempozyum*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Nisan 2007.
- Kazıcı, Ziya, “Osmanlı Eğitimi ve Öğretim Sisteminde Genel Medreseler”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, V, 1999, ss. 161-167.
- _____, Kazıcı, ”Osmanlı Devletinde Din ve Hukuk”, *İstem Dergisi*, 1, 2003, ss. 63-83.
- _____, Kazıcı; *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, İstanbul: Bilge Yayınları, 2004.

- Kenanoğlu, M. Macit, “Osmanlı İmparatorluğunda Dinler Arası İlişkiler (14-20. Yüzyıllar)”, *Milel ve Nihal Dergisi*, 6/2, (Mayıs-Ağustos 2009), ss. 103-164.
- Kınalızâde Ali Çelebi; *Ahlâk-ı Alâî*, (Bulak baskısı), Mısır, 1248,
- Köylü, Mustafa; *Dünya Dinlerinde Ahlak*, İstanbul: Dem Yayınları, 2012.
- _____, Köylü(Ed); *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, Ankara: Nobel Dağıtım, 2010.
- “Musılâ-ı Sahn” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXI, 2006.
- “Musılâ-i Süleymaniye” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXI, 2006.
- Ocak, Derya “XVI. Osmanlı Şenliklerinin Siyasal Boyutları Ve Gündelik Hayata Etkileri”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).
- Oktay, Ayşe Sıdika; *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Ortaylı, İlber; *Osmanlı Sarayında Hayat*, İzmir: Yitik Hazine Yayınları, 2008.
- _____, Ortaylı; *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Öztürk, Hüseyin; *Kınalızâde Ali Çelebi’de Aile*, Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1990.
- Peker, Hüseyin; *Çocuk Eğitiminde Pozitif Disiplin, Zor Çocuk Yoktur*, 5. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Salcıoğlu, Muzaffer, “5 Yılda 10 Bin kişi İsmi Değiştirdi”, <http://www.memurlar.net/haber/188814/>, (29.04.2014).
- Sarıçioğlu, Ekrem, “Osmanlı Devletinde Dini İdare Şeyhülislamlık”, *Tartışılan Değerler Açısından Türkiye*, Sempozyum 17-18 Haziran 1995. Türkiye Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, ss. 151-156.
- Saygılı, Sefa; *Sağlık Bilinci*, İstanbul: Denge Yayınları, 2005.
- Senemoğlu, Nuray; *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 20. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayınevi, 2011.
- Sungurhan Eyduran, Aysun; *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü’ş-Şu’arâ*, Ankara: Kültür Eserleri, 2009.
- Tarhan, Nevzat; *Sen Ben ve Çocuklarımız*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012,
- _____, Tarhan; *Duyguların Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Turan, İbrahim, “Gençlik Döneminde Görülen Ahlaki Sorunlar Karşısında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Yeri ”*Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40, 2013, ss. 271-293.
- Turan, Refik, “Osmanlı Kuruluş Yıllarında Çocuk”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, V, 1999, ss. 483-488.
- Unan, Fahri, “Osmanlılarda Medrese Eğitimi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, V, 1999, ss. 149-159.

- _____, Unan; *İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar*, Ankara: Lotus Yayınevi, 2004.
- _____, Unan, “Sahn-ı Semân” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXV, 2008, ss. 532-533.
- Ünal, Taşkın, “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/3, 2008, ss. 343-366.
- Yaman, Ertuğrul; *Değerler Eğitimi*, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- Yavuzer, Haluk; *Çocuk Psikolojisi*, 5. Baskı, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1990.
- Yeşil Yaprak, Binnur vd.; *Eğitim Psikolojisi*, 12. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayınevi, 2014.
- Yıldırım, İbrahim, “Eğitimde Yönlendirme Modeli Önerisi” *Milli Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı*, 2000.
- Yörükoğlu, Atalay; *Çocuk Ruh Sağlığı*, 19. Baskı, İstanbul: Özgür Yayınları, 1994.
- Yurtseven, Yılmaz, “Osmanlı Devletinde Siyasal İktidarın Meşruluk Temelleri”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).

ÖZGEÇMİŞ

Resül ALTUNTAŞ 02.11.1984 tarihinde Kastamonu'da doğdu. Zonguldak Topbaşı İmam Hatip Lisesini bitirdikten sonra Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2011 yılında mezun oldu. 2007 yılından bu yana Diyanet İşleri Başkanlığında İmam-Hatip olarak görev yapan Altuntaş, evli ve iki çocuk babasıdır.

İletişim Bilgileri:

E mail: luser_alt@hotmail.com.

